

પ્રમુદ

અ દુલ્હાણ ગોઠળી તસ રાહ
મી જોન મુલ-સેવા સમાજ તરફથી
ફત્તાસાની પોળ સામે, અમદાવાદ

મુદ્રક

શ્રીમનવાચ્ય જીવરામ
આર્નલ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
ધીકાટા રોડ અમદાવાદ

નિવેદન

આ ઠાણ પણ પ્રકાશનો ચન્દ્ર નથી, તો પછી તેને પ્રસ્તાવના તે શેની હોય ? તે તો માત્ર એ નાનકડા નિમિષ માત્ર છે પ મુખવાતજના ' દિન્દી પચ પ્રતિક્રમણ ' માંથી આ એ નિમિષો લીધા છે અને તેનો ગૂંજાતી અનુવાદ અમે કર્યો છે અને તેને અમે ' આવશ્યકના કર્તા મનથી મારા વીચારોનું પુનઃગવર્તન ' વાળો જામ તેમણે પોતે નખ્યો છે

પ્રથમ નિમિષ ' નવરાત્ર મત્ર યા પચ પરમેષી ' ના વિષય સંબંધે છે તે દાખલ કરવાનો હેતુ માત્ર એટલોજ છે કે પચ પરમેષીના સ્વરૂપનું માત્ર જ્ઞાન આપણને થવા પામે લેખકે પ્રથમ તો ' પરમેષી ' ની વ્યાખ્યા મતાવી સામાન્ય જીવ અને પરમેષી વચ્ચેની તારતમ્યતા બતાવી છે તે પછી સામાન્ય જીવનું નિશ્ચય અને વ્યવહાર દૃષ્ટિએ સ્વરૂપ આલેખ્યું છે, તેટલું કર્યા પછી આ સ્વરૂપને અન્ય દર્શનકારોએ લખેલ જીવના સ્વરૂપ સાથે સરખાવવા નાનકડો પ્રયત્ન સેવ્યો છે જીવના સ્વરૂપની અનિર્વચનીયતા અને તે એક

અનાદિ સંતન તરન છે તે વિચાર જુ હરી તેને અત્યાગના નેતા
 નિકાનો કેવા પ્રગરના દીકા છે ન પણ સ્પષ્ટ હતું છે અને પત્રી
 આ વિચારના મતની પ્રતીતિ કરવાનો માર્ગ 'સ્વાતુભવ' પણ
 બનાવી દીધો છે. પ મેડીનુ સ્વરૂપ અભીધી સરૂ થાય છે જેમાં
 અગિદ્વન્ અને મિદ્વન્ વિગેરે સ્વરૂપ નિમ્ન વ્યવહાર અને કૃતકૃત્ય
 તાની અપેક્ષાએ વિચાર્યું છે આટલીજ સૂક્ષ્મતાથી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય
 અને સાધુ એ ત્રણના સ્વરૂપનુ પજુ વિવ જુ હતું છે હેવટે 'નમરસ'ગ
 તે શુ ? તેના પ્રગર કેમ ? અને તે કરવાનો દેવ સો ? આ પ્રશ્નોના
 પજુ સંક્ષેપમાં વિચાર કર્યો છે અને ઉપસાર કરતા પૂર્વાનુપૂર્વી
 અને પશ્ચાત્તુર્વી કર્મનો તકાવત દર્શાવી 'મિદ્વ' ને પ્રથમ નમરસગ
 કરવાને જ ને અગિદ્વન્તને પ્રથમ નમરસગ કરવાનુ ધારણ જે વ્યવ
 હારિક પ્રધાનતા તે સ્પષ્ટ કરી બતાવ્યું છે

દ્વિતીય નિમ્ન આવશ્ય અર્થાત્ પ્રતિક્રમણ' ની ક્રિયાના
 વિષય સમજાવે છે આ ક્રિયાને લગતી મમજનની ગણુ કરવાનુ મગજ
 તેમાં દેહી પ્રાચીનતા ભાવમયતા આદિ વાચક ગણુ મમજ લાવતુ
 એજ છે, આ નિમ્નમાં લેવાયેલ પ્રાગ સજ્જ છે કે કેમ તે અમે
 તો શી રીતે કહી શકીએ ? ખતા અમે વાચક ગણુને એટલી જિનનિ
 દરી લખ્યે કે આ નિમ્ન દેતાવો વાચવાને જ ને પૂર્ણ સતિના
 સમયમાં એમપ્રતાપૂર્વક વાચ વિચારે અને માનમતાત્રના
 વિભાનો કેમ જે અમ્યામક રીએ આવશ્ય ક્રિયાના ઉપપત્તિક્રમમાં
 અપાયો છે કે કેમ તેની દુલ્ના વાચક પોતેજ કહી લે.

પ્રથમ તો નજી સમ્રાજના આવશ્યક કર્મની સમાનોચના કરી
 આ ક્રિયાની પ્રાચીનતા સિ- કેવા પ્રથમ થયો છે પત્રી તે ક્રિયાની
 વ્યાખ્યા અને તેના આધારીનુ સ્વરૂપ છે પ્રત્યે આવશ્યમ્નુ
 સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ આપણા પતન અને મનનપૂર્વક અભ્યાસ દ્વારા
 અનુભવી સમય નેમ કે નીક તે વાચના અનુભવ વિષય છે ત્યા પછી

આવશ્યક ક્રિયાના ક્રમના મળ ધી વિચારણા છે અને તેને આજે દરેક
આવશ્યક સૂક્ષ્મ પૃથક્કરણ ક્રમ છે આ હિપરાન્ત આ ક્રિયા
ધાર્મિક હોવા છતાં વ્યવહારિક અને આધ્યાત્મિક પણ છે તેનું
પ્રતિપાન સ્પષ્ટતાર્વક થયેનું વાંચકને આમા જાણાને

ત્યારપછી ચર્ચાસ્પત વિષયો નાખલ થાય છે, 'પ્રતિક્રમણ' શબ્દે
'આવશ્યક' નું સ્થાન આરે અને જેવે પ્રકારે લીધું તેના વિચાર પછી
પ્રતિક્રમણની પદ્ધતિ અને તેના અધિભારીનું સ્વરૂપ આવે છે, જેમા
એથા આવશ્યક 'પ્રતિક્રમણ' સળ ધી વિચારણા છે આ વસ્તુ પરત્વે
આપણી માન્યતા ગમે તે હોય, પરંતુ આ વસ્તુ વિચારણીય તો
હેજ પ્રતિક્રમણ પર થતા જુદા જુદા આક્ષેપોનો વિચાર કરી તેના
સચોટ ઉત્તર દઈ આપણી આવશ્યક ક્રિયાને અન્ય અર્થનકારોના શાલ્પ
માની તે પ્રગતી ક્રિયાઓ સાથે મરખાવવાનો પણ પ્રયત્ન થયો
છે આ પ્રયત્નનો કોઈ વિરોધ પણ કરશે, પરંતુ તુ નાત્મક શાલ્પ
જાનની આપણે જરૂર દોવાથી આ પ્રસંગે આ વસ્તુને મુકી દેવી
તે અમેને યોગ્ય લાગ્યું નથી ત્યારપછીનો 'આવશ્યકનો હનિદામ'
તો ખામ ચર્ચાસ્પત વિષય છે, આ વિષયના મળ ધમા અમારૂં જ્ઞાન
સમુચિતજ છે અને તેથી તે નિચે પસલજ છે એમ માની લેવાનું નથી
પરંતુ અત્યારના મળતા માધનોથી જે પ્રગત પડી શક્યો છે તેનું
તે તો દિગ્દર્શન માત્ર છે ત્યારપછી મૂલ આવશ્યક સૂત્રોની પરીક્ષણ
વિધિ અને પ્રક્ષિત ભાગની તુલના મળ ધી વિચાર છે, આ વિચાર
પ્રક્ષિત ભાગને કે ક્રિયાના મહત્વો ઉતારી પાડવાના દેતુથી લખાયો
નથી પરંતુ આ વસ્તુ માધન ત્રામ થયા તે આધારે વિચારપૂર્વક
લખી છે, છતાં તેમા સખ્યના હોવાનો સભવ છે તેથી
'તત્ત્વં તુ યેચલિન્નો ચિદન્તિ' અર્થાત્ ખરી વસ્તુ તે સમધર્મા
શુ તે સર્વજ જાણે ત્યારપછી આવશ્યકના ટીકા અન્યોનો વિચાર કર્યા
પછી ગિગ્જરોના 'આવશ્યક ક્રિયા' ને લગતા અન્યોનો વિચાર
કરી આ નિબંધ પૂર્ણ કર્યો છે

૫ સુખવાસજીએ આ માટે જે અનુગ્રા અમને આપી જાને જે
 'પુનરાવર્તન' સખી આપ્યું તે બદલ અમે તેમનો ઉપમાઝ માનીયે હીએ

સુવેદ્યાના આદકગણ સમઘ આ નાનકડી બેટ મૂકનાં હાંને
 એ. એ જાને માન છે હર્ષ એટલાજ માટે માન છે કે જીવદશના
 પ્રામાણિક અભ્યાસ માટે આ પ્રાથમિક જ્ઞાનનો અન્ય તેમને પ્રાપ્ત
 માન છે ૫ ન્હુ કેટલા આ વિષય સમજી શકે અને તેમા યસ
 લેશે તેનો અમને અભાસ ન હોવાથી તેમજ જીવ પ્રજાને આવા
 અભ્યાસના અભ્યાસની ટવ ન હોવાને લઈ આ નાનકડી બેટ મૂકે
 કેમકે અમરાઈ પગ પડી રહેશે એ વિચાર અમને એ. ઉપજાવે છે
 આમ છતાં પણ માફ, ઉપયોગી અને તાત્વિક સપ્તિત્વ જન
 મમાજ સમઘ રજી પરી તે દ્વારા વિચાર ધારા અને રૂઝવણીનો
 વિમાસ સાધવો એ પણ એક મુગ પ્રપત્ત છે અને તેથી આ પ્રપત્ત
 અમે મેલ્યો છે

દષ્ટિદોષથી, છાપવનની ખૂલથી કે નજર દોષથી જે દર્ષિ
 અમતના મધ દોષ તે સુધારી લઈ વાચકા અમારા વાંચકોને
 અમામલ છે કેાઈ પ્રકારે મોટી જીવ જાણાય તો તે અમોને સુરવગે
 તો તે મુલા વાની નહ પણ અમે લઈશુ આમ કેાઈ પણ પ્રમાત્રની
 ખૂલ માટે અમે 'મિષ્ટા મે કુણ્ઠતમ્' છો છીએ

અનુવાદક

માસિક અંગે અમારું વક્તવ્ય

આ પુસ્તક માહક ગણ સમક્ષ રજુ થશે ત્યારે આ માસિક સગભગ ખાત્ર મામ પૂગ કરશે, તે અકોનો આઘત અભ્યામ કરી કોઈપણ લેખક બધુ તે મળખમા સમાલોચના મોકળી આપશે તો અમે તેનો ઉપકાર માનીશુ અમારી ભાવના અમે તેમ ગાકુ ગમ્-કાવ્યે જતુ એ નથી પરન્તુ વિદ્યામ સાધવો એ છે અને તેથી કોઈપણ નિષ્પક્ષપાત લેખક માસિકના ધોરણમા સુધારો કરવાની દષ્ટિએ જે કાષ્ઠ લખી મોકલશે તે પર પૂરજુ ધ્યાન આપવાનુ અમારા વાચક વર્ગને કહેવાપણુ નજ રહે

માસિકની જમાખ, કાગળ, ભેટનુ પુસ્તક અને તેનુ કદ આદિ પરથી વાચક જરૂર જોશે કે તેમા શી નવીનતા છે, છતાં તેનુ લખા-જમ કેટલુ છે તે પણ સાથે સરખાવશે. નફો કરવાની અમારી ભાવના નથી, નફો રહેતો વધારે ફોર્મનુ વાચન ગમે તે રૂપમા આપવા અમે તૈવાજ છીએ પરન્તુ હજી માસિક પગલગ તો નથીજ તે છતાં શુદ્ધ વરજુ, શુદ્ધ ભાષા અને શુદ્ધ સાહિત્યનો પગિય આપવા અમે પ્રયત્ન તો સેવ્યો છે, અમારી તે ફગજ છે એટલે તે માટે

અમારે કાત હેવાનું દોષજ નહિ તો પણ આહકોનો સારો ટેકો હોય એવું અમે ઈચ્છીએ છીએ લનાજન બારે નથી એટલે વસ્તુ બાપા અને સાહિત્ય ઉપગન્ત આ વિચાર ધારાની જરૂરિયાત જો સમાજને લાગતી દોષ તો આહકોમાં વધારો કરવા અમારા વાચકો પ્રસન્ન હશે આ વિનંતિ અમે દીનબાવે કરતા નથી, તે પ્રકારે વિનંતિ કરવા કરતા આ માસિમ્નુ અસ્તિત્વ ન દોષ તેની પણ અમને ચિન્તા નથી પરન્તુ જો તેના નજીવા લનાજનના પ્રમાણમાં તેનાથી થતી અરુપ મેવામાં થકા દોષ અને તે દ્વારા તેની ઉપયોગિતાની પ્રતીતિ થઈ હોય તેજ વાચકને અમારી ઉપસુખા વિનંતિ છે

મોં હે છે કે આપણી કોમને માસિકો કે સાપ્તાહિકની જરૂર નથી તરુકે તેઓ વિતરણના જગાએ છે પ્રશ્ન એ થાય છે કે આવા પત્રો નહિ દોષ તો શું આ પ્રકારનો વિતરણનાદ એકો થશે ખરો ? જગવાન શ્રીમદ્વાલીર દેવના સમયમાં કયા પત્રો હતા ? જન નિન્દવ તો અસ્તિત્વના આશયો અને ત્યારપછી પણ તેજ દવા ચાલુ હી એમ ઈતિહાસ સાક્ષી પુરે છે છતાં તેવા અવકાશના સમયમાં પ્રમથ દેખાત વ્યક્તિઓ પાકતી અને તે યુગપ્રધાન વિભૂતિ મનતી વિચારક અને અધ્યક્ષાણુ વર્ગ વચ્ચે મતભેદ રહ્યો છે અને તેજે દા જુકે વિચારક નાશ કરનાર પણ છે અને નવું ઉપજાવનાર પણ છે જ્યારે અધ્યક્ષાણુ સ્થિતિયુક્ત છે કે ને નથી અનુનુદનો નાશ કરીએ કે નથી નવું નીપજાવવાની ઇચ્છા કરતો પ્રકારો આ ફરજ બજાવે છે ખરા ? તેઓ અદ્વપાશે બજાવે છે પણ અગ્રાન અને સ્થિતિયુક્તતાના ભયકર હાથે આગળ તેઓ કાંઈ વિગત કરી શકતા નથી આપણા અગ્રાનનો લાભ લઈ પત્ર કોઈ પણ આપણને મમે ત્યાં દોરે છે, સમાજનાયકો પણ મમે ત્યાં દોરે છે આવા મમયમાં તે અગ્રાનનો નાશ કરવાનો કિચિત પણ પ્રયત્ન ન કરતા માત્ર હાથ જોડી બેસી રહેવું તે તો ફરજનો ત્યાગ કર્યા બાદ છે

નામાગ પ્રયત્ન પ્રામાણિક છે કે અપ્રામાણિક, તેનો વિચાર માહક ગણુને હુવાનો છે, અમારો પ્રયાસ સાચી દિશામાં છે કે ખોટી તે પણ તેઓ નક્કી કરી શકે છે, અમારી દ્વંધ રામરૂપથી ચાલે છે કે સત્યમયઃ ફરજ તરીકે ચાલે છે તે પણ તેઓ વિચારી શકે છે આ મૂલ વિચારી લઈ અમારી રખનાઓ પ્રતિ ઠાઈ પણ અગૃહિનિર્દેશ કરશે તો અમારી નીતિમાં જરૂરી ફેરફાર હુવાનો અવકાશ પણ અમેને પ્રાપ્ત થશે આ પ્રકારનો તડ આપવી તે માહક વર્ગના હાથમાં છે અને તેવી તડ તેઓ આપશે એવી અમે અશા રાખીએ છીએ

જોનેગી મૂળચદ આગારામ વૈગટી
 ન ની 'સુધોપા'

આભાર દર્શન

શ્રીમતી જાનુ. જેન તરફથી આ પુસ્તક હયાતવા
અર્થે રૂ ૧૦૦) ની મદદ મળી છે, તેનો સાબાગ
સ્વીકાર કરીએ છીએ

તત્રી
“સુધોપા”

વિષય સૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક
૧	નિવેદન	અનુવાદક
૨	માસિક અંગે તત્ત્વીનું વ્યક્તવ્ય	તત્ત્વી
૩	નમસ્કાર મત્ર યા પચ પરમેઠી પ	સુખલાલજી
૪	આવશ્યકતા કેતર્તિ સુખધી મારા વિચારોનું પુનરાવર્તન	"
૫	આવશ્યક કે પ્રતિકમણુ રહસ્ય	"
૬	પરિશિષ્ટ શાસ્ત્ર પાઠોની તુલના ન ૧ જૈન અને મૌધ્ય આવશ્યકીય ક્રિયા ન, ૨ જૈન અને વૈદિક આવશ્યકીય ક્રિયા ન ૩ જૈન અને પારસી આવશ્યકીય ક્રિયા	"

ઋણ સ્વીકાર

અમારા માસિક છાપી આપવામા તેમજ બેટનુ પુસ્ત છાપવામા ઓછા દર આપના છતાં, જે કાળજી અને ચીવટથી કાર્ય કરી આપ્યું છે તેને લઈને અમે આવા સરતા દરે માસિક તેમજ બેટ પ્રાદેકે મધુ સમક્ષ મૂકવા સક્તિવાન બન્યા છીએ. પ્રેમનું કાર્ય જેવું કામ છે તે સુધીપા'ના અક્ષ અને તેની ભેટ જોવાથી વાચકને ખાની થતો તેવું કામ ઓછા દરે આપી અમને જે મ. કરી છે તે ઋણ અમે વાળી આપવા સમર્થ નથી એટલે તે પેસનો 'તેના વ્યવસ્થાપકોનો અને તેના સેવકો' અમે આભાર માની ઋણ સ્વીકાર કરીએ છીએ.

આવશ્યકના કર્તા સંબંધી મારા વિચાર- ચારોનું પુનરાવર્તન.

૭ વર્ષ પહેલાં મારું લખેલું હિન્દી 'પદ્ય પ્રતિક્રમણ' આ આત્મનાદ જન પ્રસ્તુત પ્રયાગક મહલ, આમા તરફથી પ્રમિલ્લ થયેલું તેની બે દુનગ નકલો ગ્રહવામા આવેલી અને તે વલકતાવાળા બાણુ ડાલચ દણ મીધી તરફથી બેટ રૂપે બ્લેચરામા આવેલી, તે નકલો જોન જોતામા પૂર્ણ થર્મ ગઇ પાઝળથી નિમન આપીને પુસ્તક મેળવવાની દબરો માગણીઓ આવી અને ફાર્લ ફાલ હિ ૧૨ શદસ્થે તો પોતાના ખર્ચથી ફરી તેવી આદતિ તમાગ ફરી, છપાવી બેટ આપવા માટે અમુક મોટી રખો ખચવાની ક્ષમ્ભા પણ ૨૫૮ દર્શાવી તેમજ જોહિની આત્મના બે અનુક્રમો પણ થયા (૧) હિન્દીમાગ ખરતર અન્ધના પ્રતિક્રમણ એ અને (૨) ગૂજરાતીમા આત્મનાદ સના તગ્કર્થિ યોમિની અધિક માગણી અને થગેલા અનુક્રમો જો સામાન્ય ગીતે કાઢ પણ સગ્ગજાની લોગપ્રિયતા

અગર વિશિષ્ટતાના મૂલ્ય મનાય છે, પરંતુ એ બંને બાબતો હોવા છતાં પણ હું એ આશ્ચર્યને એ દષ્ટિએ મૂકી શકું નહીં. આશ્ચર્ય નથી સમજી શકતાની માગી મુખ્ય ક્યોની મારો આત્મસંતોષ છે. મને તેટલી માગીઓ આવી અને અનુભવો પણ થયા છતાં એ આશ્ચર્ય સિંધી મને પૂર્ણ મંતોષ કરેલ છે જેમ નથી, તેથી મારી ક્યો દીએ એ આશ્ચર્યની સમજના અધૂરી છે તેમ છતાં એ આશ્ચર્ય સિંધી મને જે થોડો બહોળો આશ્ચર્ય મળે છે તે એટલા સારું કે મેં તે વખતે એ આશ્ચર્ય માટે મારાથી જે શક્ય હતું તે કરવામાં લેશ પણ ઉપેક્ષા કરી ન હતી. તે આશ્ચર્યમાં મેં કેટલી નવીનતાઓ દાખવેલી છે તેમાંની એ નવીનતા તો જન સમાજ માટે એ છે કે અત્યાર સુધીમાં 'આવશ્યક' જેવા મહત્વપૂર્ણ અને નિત્ય કર્મ મનાતા વિષય તથા તે વિશેના સાહિત્ય ઉપર શાસ્ત્રીય ભાષામાં કે લોકભાષામાં મુજબ લખાયા ન હતા તેનું મગન મુક્ત કર્યું અને પ્રસ્તાવના દ્વારા એ વિશાળ વિચાર ક્રમની પહોં કરી.

પ્રતિપાદક દૈનિકે આનંદમંદા મૂલતરે મમજવવા અને આશ્ચર્ય-દષ્ટિએ આવશ્યકમૂલોના મમન તથા તાંત્રિક વિચાર કરવો તેમજ દમણ દમણ લોડિન થયેલી તુલનામક પદ્ધતિએ આવશ્યક ગત વિચારો તથા તેના પ્રતિપાદક સૂત્રોનું જોતર સમ દાખોના નિત્ય કર્મ સાથે તોડન કરવું એ હિન્દી પ્રસ્તાવના નખતી વખતે મારી પ્રવૃત્તિનું ધ્યેય હતું તે માટે મેં તે વખતે પુરું પાડ્યું અને શ્રમ પણ કરેલો તેમ છતાં પણ તેમાં આપવાના બધા મુદ્દાઓ અને બીજા બધા વિગતો મારી માન્ય અને બીજા કારણોથી રહી જ ગઈ તને બીજા આશ્ચર્યમાં દાખવેલું અને પ્રથમ આશ્ચર્યની સ્ત્રીઓનું સંશોધન કરે તે પહેલાં હું એક બીજા માથું ન ઉચ્ચ કરી ગયાં તેના કાચલા નીચે લખાયો.

દરમિયાન હિન્દી પ્રસ્તાવના વાચના કેટલાંક એ તરફ

આકર્ષણ અને કેટલાએકનો તે પ્રસ્તાવના માહેના અમુક મુદ્દાઓ સાથે વિરોધ પણ દેખાના લાગ્યો જો કે મનભેદ નહિ ધરાવનાર અવિરોધિઓની સખ્યા મોટી હતી અને હજી પણ છે, છતાં પણ મતભેદ ધરાવનાર ટીકાકારોની નાની સખ્યા તરફ મારે ધ્યાન આકર્ષણ પૂર્વક ગયેલું છે મેં જે વિચાર્યું છે અને જે લખ્યું છે તે સત્ય ■ તેમાં કશુંજ પરિવર્તન કરવા જેવું ન હોઈ શકે એવો દાવો તો હું ત્યારેજ કરી શકું કે જ્યારે સાતિશય જ્ઞાન કે દિવ્ય દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયાનું અભિમાન મને હોય એ પ્રસ્તાવના લખતી વખતે કેટલાક મુદ્દાઓ સમઘે મારા જે વિચારો હતા તેમાં આજે થોડું પરિવર્તન થયું છે, તેજ જાણતોને અત્યારે જો મારે લખવી હોય તો તે બીજીજ રીતે હું લખું એમ મને લાગે છે તેમ છતાં આવશ્યકસૂત્રના કર્તા વિષેના મારા વિચાર હજી બદલાયા નથી એ મારે સ્પષ્ટ રીતે જણાવી દેવું જોઈએ,

પ્રસ્તાવનામાં ડરાયેના આવશ્યકક્રિયાના મર્મર્યન સામે તો કોઈ પણ રૂઢિગામી સાંપ્રદાયિક માધુ કે અદ્વૈતનો લેણ પણ વિરોધ કે મતભેદ ન હોય એ દેખીતું છે એવા લોકો માટે તો મતભેદ કે વિરોધના વિષય માત્ર જો છે (૧) આવશ્યકસૂત્રના કર્તા વિષેનો મારો મત અને (૨) જૈન આવશ્યકક્રિયાની જૈનેતર નિત્યકર્મ માથે સરખાવવાની મારી પદ્ધતિ.

બીજા મુદ્દાના મત્યાવ ખાતર મારે ટીકાકારોને એટલું કહેવું જ કહેવું જોઈએ કે આજે જે તુલનાત્મક પદ્ધતિએ અભ્યાસ શરૂ થયો છે અને જે નગભગ સાર્વત્રિક થતો જાય છે તેથી ડરવાને કશું જ કારણ નથી. જો આપણી વસ્તુ સર્વોત્તમ હોય તો તુલનામાં તે બતાવી શકાય, અને જો તેની સર્વોત્તમ વસ્તુને એક અભ્યાસી બરાબર સમજામણી કરી તેની સર્વોત્તમતા સાબિત ન કરી શકે તો તે કાર્ય કોઈ બીજો કરે, પરંતુ જ્યાં સુધી અરખામણીમાં કોઈ

પણ વસ્તુને ઊનારવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તેની સર્વોત્તમતા એ તો
 બાકી પોતાની માની લીધેલી સર્વોત્તમતા જેની જ માન છે અને
 વળી આપણી પ્રાચીન પ્રથામાં પણ સરનામણીને અવગણ્ય ક્યા
 જોડો છે ? જ્યારે સાધુઓ બ્રાહ્મણ વાંચે છે ત્યારે જાણેજાણે
 પણ પોતાનાં ધર્મતત્ત્વોનું બીજા ધર્મતરે માથે વધારામાં તો નહ
 હરે જ છે અજ્ઞાન એ ખરું છે કે પ્રાચીન પ્રથા અનુમાત્રી તો
 જાણે હોય મને તે ગતિ પે નાની વસ્તુને એક અને બીજાની વસ્તુને
 દુનિવ મતારવાનો હોય કે જ્યારે આ આધુનિક પ્રથામાં એ એક-
 ગીપણ નહ. ૧૦ થયેલુ જોવામાં આવે કે આચાર્યશ્રી હનિવ
 બોલે છે કે આપણી ધર્મશાસ્ત્રો કૃતિઓમાંથી એવા મધ્યમ
 વિચારો તો નીચામાં એમ છે કે જે માન તદસ્થ તુલનાત્મક દ
 હિએ દર્શાવે છે વળી આપણે પ્રાચીન યાગમાં થયેલુ એ જ જુ
 આ દર્શાવે છો ? વાચુરે જુનું ગ્રંથો છો અને નવું રાજાગ્રંથો
 છો જે તુલનાત્મક પદ્ધતિ નર્મ્યાલય થી જતી દોર તો તે દિ
 કો આવશ્યકરૂપે તો નહ. ૧૧ થાના હું તેનું મહત્ત્વ જોઈ છું મમ
 જાણ એ મુખ્ય જોનત્વ છે, તેનો આવિર્ભાવ માત્ર કુળ જોન કે જ
 જોનમાં જ દોર બોલે અને ન હોય એમ તો જોનસાથે મંદુ
 નથી જોનસાથે છે ૧૨ બો મસમાદી છે તેની તે જાતિ દેગ
 દોર કે કંઈનું જન્મન ન થાય તો જ્યાં જોનુ તરત સંભવે ત્યા
 તેનું જ વર્ણવે છે આ ૧૩ સુધી જોન આવશ્યકતાની જોન
 નિવર્તન કે સંપ્રદાય અર્થે આવે તુલના કરવામાં જે બીજાઓ
 દોર માને છે તેને જ દુનિવ માનુ હ અને આ વાતને
 સંધાર તે મમમ જ સિદ્ધ કરે

હવે મતભે નો વિષય નીચેના મમમો ૧ ઉપવચ્ચ મ પૂર્વ
 આવશ્યક નહ. ૧૪ નહિ પણ અન્ય કોઈ સ્થિતિરૂપ છે એવા
 મા ૧ વિચાર તુલનાત્મક જો કોઈ ગીતમાં એવું કહેતા હોય કે આ

વિચાર આવશ્યકતા પ્રાચીનતાવિષયક લા-અદાનો લોપ કરે કે અને તે દ્વારા આવશ્યકક્રિયાની મહત્તા ધગડી અન્તે તેના હાસમ નિમિત્ત થાય છે તો ખરેખર તે દીન-દારો માગ કરતા સત્યને જ વધારે અન્યાય કરશે હું સંપૂર્ણ મૂળ આનન્દને ગણધરકૃત નથી માનતો. પણ તેના કર્તા સ્થિતીરોને લગભગ ગણુવગ મમદાવીન અગર લગભગ તેટલા જ પ્રાચીન માનું છું, અને નેની આવશ્યકસૂત્રની પ્રાચીનતા જરાયે હુમ થતી નથી કાંચ કોઈ અચામા પ્રાચીનતા વિષે જો લોકવિશ્વાસ ઝોડો થાય તો તેથી કન્વાનું શુ ? જો વસ્તુ મારા અને શ્રેષ્ઠ ન હોય તો તેને કવળ પ્રાચીનતાનો પોપાડ પહેરાવી જ નતમાં કોઈ પણ વિશેષ પ્રતિષ્ઠિત નહિ કરી શકે તેથી ઉલ્કુ જે વસ્તુ સારી છે અને જે નાથ છે તેના પર પ્રાચીનતાનો પોપાડ નાંદ હોય તો પણ તે પ્રતિષ્ઠિત જ થવાની, રહેવાની અને કાળક્રમે તેજ વસ્તુ પ્રાચીન બનવાની પગ્તુ આ પ્રતોભક લક્ષ્મણ માત્રથી હું કોઈને મારા વિચાર તરફ આ-પવા નથી ઈચ્છતો. પ્રસ્તાવના પ્રમિદ્ધ થયે આટલા વર્ષ બતીત થયા, તે દરમીયાન આવશ્યક-સૂત્રના કર્તા સંબંધી મુદ્દાઓને બજે મે પોતે પણ નિષ્પક્ષપાન ચર્ચા કરી છે અને મતભે વરાવનાર દીકાકાગના પ્રમાણો પર પણ જીતાસાપૂર્વક વિચાર કર્યો છે અથો પૂર્વાપર સંબધ પણ વિચારા છે અને તેમ છતાં મને મારો અભિપ્રાય મદનવાને કાળ્યુ મળ્યુ નથી.

આથી ઉલ્કુ મનભે ધરાવનાર દીકાકાગે અને પ્રમાણો ઠાક કે તેમા પણ મને તો મારા વિચારનું પોપણ થતુ સ્પષ્ટ લાગે છે, અને જ્યોત્ત તેમ થતું નથી દેખાતુ તો પણ તે પ્રમાણો મા અભિપ્રાયને સ્પષ્ટ રીતે બાધ કરતા તો જણાતા નથી જ તે ઉપરા ન્ત કેટલાક એવા પ્રમાણો મને નવાં મળ્યા છે કે જે મારા વિચારના સ્પષ્ટ માનક કે અને સામા પક્ષના વિચારને બાધક છે, હું આ સ્થળે એ બધા પ્રમાણોને દુકમા આપી તે તરફ વિચારકોનું ધ્યાન

ખંતુ ૧૬ ૧ ને દરે ૫૪૧ કોઈ આ વિષય ઉપર મમતા અને
મદનપીપ્પલુ ૧૬૧ રિતે વિચાર કરમે અને પોતાના પશુના માધ્ય
પ્રમાણે ૧૨૫૪૧ને દૂધે તો હું તેના ૫૨ સાચી ગિતાસાશુદ્ધિએ
જે વિચાર કરીએ અને તેમાંથી તથ્ય જાણે તો સ્વમન કરતા તેની
જ કિમન હું વધારે બાળી ।

મધુર્જ આચર્યશ્રુત્ય ૫ એ ગાથાન નથી, પણ મધુર્જ-
જિમ આ ૫ પ્રાણ અને પ્રતિજિત શ્રુત્યશ્રિત્કુલ છે એવો મારો
અભિપ્રાય છે ૨૪ ૧૨ આધારે એ પ્રમાણે કરો છે તે પ્રમાણે નીચે
વળાડે છે

(૧) વાયુ મી ઉમા ગતિજ પોતાના મી તત્વાર્થશ્રુત બાળમા
શ્રુતના અધિવિષ્ટ અને અમનાસ એ બે બેનુ વર્ણન આપતા
અમનાસના અને પ્રમાણે બનાવે છે તેમાં તેઓએ 'મામાયિ-
અનુવિંદનિસ્તવ' ૧૬૧ ૧૬૧ નિઃકમલ શાપોત્તમ' અને પ્રત્યાખ્યાન એ
છે આચર્યના અધ્યયને ને અમનાસ તરીકે મળ્યામાં છે બાળને
પાં આ પ્રમાણે ૩

અદ્વયાદ્યમનેષવિધમ । તથ્યા-સામાયિત્વ, અનુવિંદનિ
સ્તવ, અદ્વતમ પ્રતિષ્ઠમર્જ, વાયુપુસ્તર્ગ, પ્રત્યાખ્યાન, દશ
વદાન્તિત્વ ઉત્તરપાયા, દશા, વસ્તુવ્યવહારો, નિશીઘમ
વિધાવિત્તર્ગિયેવમાદિ ।

૬૦ આં પુર પ્રવાશિત મત્યર્થ ૨૧ સૂત્ર ૨૦ માધ્ય, પુર ૧૦

તથ્યા ન્યોધી ને ને અમનાસ અને અમનાસ એ
બંને પ્રાણ શ્રુતી સિત્તના મારણ રિતે પ્રમાણે ૨૦ છે કે
જે તથ્યા અમનાસ ઉપરોત્તે આધારે તેઓના માધ્યમ દિવ મ
બુધોએ ૧૨૫૪ ને અમનાસ અને ને મધુર્જ અનનાગ્યાવી
વધારે ૨૫૪ ૨૫૪ ૧૬૧ ૫૨૫ મેધાવી આધારોએ ૨૫૫ તે
૨૫૫ ૫ આ અનનાસો બાળને પાં આ પ્રમાણે છે

અથ શ્રુતજ્ઞાનમ્ય દ્વિવિધમનેક દ્વાદશવિધમિતિ કિં
 પૂત પ્રતિવિશેષ इति ?

યસ્તુવિશેષાદ દ્વેવિધ્યમ્ । યદ્ ભગવદ્ધિ સર્વજ્ઞે મર્ચ-
 દશિભિ પરમર્ષિભિરર્દ્ધસ્તિસ્તત્સ્વાભાવ્યાત્ પરમશુભસ્ય ચ
 પ્રથચનપ્રતિષ્ઠાપનકારસ્ય તોર્વકરનામર્મણોડ્નુભાવાદુક્ત ભગ-
 વચ્છિદ્યરતિશયયદ્ધિરુક્તભાતિશયયામ્બુદ્ધિસમ્પન્નૈર્ગણધર્દ્દૃષ્ઠ
 તદ્ગુણવિષ્ટમ્ । ગણધરામન્તર્યાદિભિસ્તત્પન્તત્રિશુદ્ધાગમૈ
 'પરમપ્રકૃત્યાદ્મતિબુદ્ધિશક્તિભિરાચાર્યે કાલસ્મદ્દનનાયુર્લોના-
 દન્યશક્તીના શિષ્યાણામનુગ્રહાય યત પ્રોક્ત તદ્ગુણમિતિ ॥
 તેજ તત્સાર્ય અ ૧ સૂત્ર ૨૦ ભાષ્ય પૃ ૯૧-૯૨ ।

વાયક્રીનો આ ઉત્તેજ બીજ બધા ઉત્તેજો કરતા વધારે
 પ્રાચીન અને મહારત્નો છે, અન્ય પ્રભાઓનું બળામળ તપામતી
 વખતે પણ એટલું તો જ્ઞાનમા ગાળવું જ જોઈએ કે વાયક્રી પોતે
 જો આવશ્યકને ગણધરકૃત માનતા હોત અમર ગણધર તથા અન્ય
 સ્થતીર એમ ઉભયકૃત માનના હોત તો તેઓ માત્ર 'ગણધર પ-
 જ્ઞાત્રમાર્ગી' વગેરે આચાર્યકૃત વહી જહેત નહિ અગત્યભાગાના
 'આવશ્યક', દર્શનમતિક, ઉત્તરાધ્યયન, આદિ સૂત્રોના કર્તા સબધી બીજા
 બધા કરતાં તેઓશ્રીને જ નારે સ્પષ્ટ માહિતી હોવા સભવ છે,
 કેમકે (૧) તેઓશ્રી માગમના ખાસ અખ્યાસી હતા (૨) તેઓશ્રી
 અને ભગવાનશ્રી મહાવીર વચ્ચે બહુ લાંબુ અન્તર નહિ અને (૩)
 જોન પરપરામાં તે વખતે જોનસાઅના કર્તા સબધી જે માન્યતા
 આવી આવતી તેથી જરા પણ આડું અવળું લખવાને તેમને કશુંજ
 કારણ સભવતું નથી આ શાસ્ત્રોશ્રી વાયક્રીનો જગ પણ મદેહ
 વિનાનો ઉત્તેજ અને મારો અભિપ્રાય બાસ્વામાં પ્રથમ નિમિત્તભૂત
 થયેા છે

(૨) વાચકશ્રીના ઉપર દર્શિત બાબ ઉપર શ્રી સિદ્ધમેનમસિની
 મેળી દીઠ ૮ જે દાખ ૩ ન નધારે ૧૧ જેટલી જુની તો છે
 જ, તે દીઠ પદેલી પણ તરતાર્થ આપી પર ખીજી દીઠએ દની
 તેવ પ્રમાણ મને છે એના પ્રાચીન દીઠએને આપારે જ ઉકા
 જ પાતી જાણતા તેઓશ્રીએ કરેલા દોરી નેછમે જે પ્રાચીન દીઠ
 એ દાખા તેમનો મન જુઓ દીઠ તેો જેમ તરતાર્થ બાબના બુનેક
 રદગેમા પ્રાચીન મન જતાવી પડી પોતાનો મતમેદ જતાવે છે તેમ
 પસુન બાબની દીઠમાં પણ તેઓશ્રી પ્રાચીન દીઠારોનો મતમેદ
 દાખ પણ તેઓએ તેમ જુ નથી તે ઉપરથી એ તો રપખજ છે
 ૧ શ્રી સિદ્ધમેનમસિને પ્રમુન બાબ ઉપરની પ્રાચીન દીઠએમાં
 એને બાબના દાખા પારે જે તે મતા કમપણ મનમેદગાણુ જણા
 મુ નહિ આ જ દાખાથી શ્રી સિદ્ધમેનમસિનુ પ્રમુન બાબનુ
 વિચેન એ એમના વખત છુટીતી અગપ્રતિષ્ઠ અને અમખાવાતા
 બેદ સખથી મજતી જોન પરપરાનુ રપદ નિર્દેશક એમ કણુલ
 દાખ વિન્ય ગાણુ નથી શ્રી સિદ્ધમેનમસિ બાબનન ' સામાયક

પ્રમાણના અર્થે દર્શાવેલ અર્થ રપદ રીને મામાયિક અ
 બાબ પ્રમાણના અબાબ' એ પ્રમાણે અને 'ગણપરામગ્ન-
 જતાદિધિ અ પડો અથ રપદખજે મનુષ્યસિધ્ધિથી જણુ પ્રમવ
 વડે ક્રેદ પ જ કો જ બાબ તે દાખ તેઓશ્રી પોતાનુ ખામ
 મનમ સુચે છે જે અમખાન ને માં સમમ આરસક પણ સમિ-
 દિન જે તે મનમ જુ નહિ પણ રજુપરસિધ્ધિથી જણુ તથા પ્રમવ
 અર્થે અન્ય અમખાનુ ૮ નેઓશ્રીની પ્રમુન બાબની દીઠ આ
 પ્રમાણે છે

નમમાયા સ્વાચ્ચવન સર્વેત તત્તમ સર્વેમાનેમાયત
 સિદ્ધિગિ મામાયિકમિતિ । સર્વ મવનુ સપમાનસર્વમમ્ય
 મ્યદ વ્યવદેગા દરદ । સનુચિગીનો ગૂરજમ્યારાદુપચારિ-

જો યજ્ઞ સ્તવ શ્રોતાના ધર્મ કૃતિ વર્ણ્યતે સ ચતુર્વિંશતિ-
સ્તવ્ય ઇતિ । યજ્ઞનમ્-પ્રણામ મ વસ્મ કાર્ય વસ્મ ચ નૈતિ
યજ્ઞ વર્ણ્યતે તત્ યજ્ઞનમ્ । અર્ચનમ્-પ્રણામ પ્રાત્તસ્ય યતેસ્તસ્માત્
પ્રતિનિયત્તેન યજ્ઞ વર્ણ્યતે તત્ પ્રતિક્રમનમ્ । કૃતસ્ય પાપસ્ય
યજ્ઞ કાર્યપરિત્યાગત ક્રિયમાણેન ત્રિશ્ચુદ્ધિરાચર્યાયતે મ કા-
ચવ્યુત્સર્ગ । પ્રત્યાશ્વાન યજ્ઞ મૂલગુણા ઉત્તરગુણાઃ ધારણીયા
इत्ययमर्थः ख्याप्यते तन् प्रत्याख्यानम् ।

ગણધરા હન્દ્રમૂત્યાદય તેષામનન્તરે ચે સાધવસ્તેડન-
ન્તર્યા શિષ્યા इत्यर्थः ते' गणधगनन्तर्या जम्बुनामादय
आदियेषा प्रभयादीना ते गणधरानन्तरादय ।

તેજ તત્પાઠ અ ૧ મૂલ ૨૦ ટીકા પૃ ૧૦૧

કેટલાક એવી દલીલ કરે છે કે ભાષ્યમાં જે 'સામાયિક', ચ
તુર્વિંશતિસ્તવ પ્રત્યાખ્યાન' આદિ શબ્દો છે તે આવસ્થાના અર્થ
યનમોપક નહિ, પરંતુ તે તે અધ્યયનની નિયુક્તિના બોધક છે,
અર્થાત્ અગનાદ્યમા આવસ્થાક ગણત્રુ ન જોઈએ, પણ આવસ્થા-નિર્ણુ-
ક્તિ જ ગણત્રી જોઈએ તેઓની આ સ્વીકૃતિ દર્શી શકે તેમ છે
તે પણ જોઈએ

(ક) જે વાચકશ્રીને સામાયિકાદિ પાઠથી સામાયિક અધ્યયન
આદિની નિયુક્તિ જ વિવક્ષિત હોત નો તેઓશ્રી પોતે જ નિર્ણયિત
સ્પષ્ટ થયે ન હોવા લાક્ષણિક પ્રસંગ શા માટે કરે ?

(સ્ત) કેટલાક સંપ્રદાય લાક્ષણિક અર્થ ક્રવામા મૂળ અર્થનો
બાધ હોવો જ જોઈએ જ્યાં સુધી સંપ્રદાય મૂળ અર્થ બાધિત ન
થતો હોય ત્યાં સુધી તેનો લાક્ષણિક અર્થ માનવો શા ક્રવો એ
સંપ્રદાય, અવકાશાત્ અને ન્યાયાશાત્ના નિયમોનુ ઉત્થાપન
કરવા જેવું છે

(ગ) ધડીના, મુળ અર્થના બાધ વિના પણ લાક્ષણિક અર્થ ઠગવાની ધૂણના કરી લઇએ તો પણ એ પ્રશ્ન તો ચાલ જ છે કે શ્રી સિદ્ધસેનગણિ જેઓ પોતાના પૂર્વ ટીકામયોને અનુસર્યા છે તેઓ શું તેવો લાક્ષણિક અર્થ રવાનું નહોતો બાજુતા અથવા ખીજ કોઈ પણ ગીતે બાધના એ સમ્બંધે નિર્ધુક્તિમોક્ષક છે એવું સામીન કરી શકતા ન હતા ?

(ઘ) ધડીના પ્રેમ પણ માની લઇએ કે વાચકશ્રી સબ પ્રયોગકૃદગ ન હતા. ગી. ૧૦ની સિદ્ધસેનગણિ પણ ભૂના પગ્નુ એટલું બધું માન્યા સંજી પણ મામાયિ આદિ પરોનો નિર્ધુક્તિપરક અર્થ કાઢવા જતા એક નહાન વિરોધ ઉપસ્થિત થાય છે જે નિર્ધુક્તિના લાક્ષણિક અર્થની સ્વીનને ક્ષણ માત્ર પણ ટકવા દેતો નથી. તે વિરોધ તે આ —

અગમાત્તમા વાચકશ્રીએ આવશ્યક પ્રથમ ગણ્યાબધુ કે અને આવશ્યકનો અર્થ વિરોધી ટીકા તો ‘આવશ્યકનિર્ધુક્તિ’ કરે છે એટલે તેઓના કથન પ્રમાણે અગમાત્તમા પ્રથમ આવશ્યકનિર્ધુક્તિ આવે છે હવે અગમાત્તમા ગમ્યતા તરીકે બાધ્યમગ અને ગીકાગર બન્ને ‘ગણધરાનન્તર્યાદિમિ એ પદથી શ્રી જણુસ્વામિ તથા શ્રી પ્રભવસ્વામિનો નિર્દેશ છે એટલે, અગમાત્તમા પ્રથમ ગણ્યાબધુ આવશ્યકનિર્ધુક્તિ એ શ્રી જણુસ્વામિ કે શ્રી પ્રભવસ્વામિ કૃત હોય એવું જાન થાય છે કે જે અમંગત છે કારણ કે નિર્ધુક્તિગર તો શ્રી ભદ્રાદુસ્વામિ જ છે એ વાત બહુની જ છે એટલે આવશ્યક પદથી આવશ્યકનિર્ધુક્તિ વિવક્ષિત હોય તો શ્રી ભદ્રાદુસ્વામિનું નામ છેવટે ગીકામા તો આવવું જ જોઈએ કે જે ક્યાં પણ નિર્દિષ્ટ નથી

(ઙ) બાધ્ય અને તેની ટીકા એ મન્નેના ઉપર ટોકના પ્રમાણો જે મત લાગે છે તે જ મન બાધ્યના ઉછામા ઉછા અને મોટામાં

તેઓની સાથે ઉપાધ્યાયશ્રી યજ્ઞોવિજયજી પણ સીકારે છે, એ તેઓની સાથે ઉપગતી વૃત્તિ લેવાથી અસદ્વિધિપણે સ્પષ્ટ થાય છે તેઓ પોતાની સાથે ઉપગતી વૃત્તિવા ‘મામાનિક પ્રત્યાખ્યાન’ આદિ આચાર્યના પાંચે અવ્યયનોનો ‘આવશ્યકશ્રુતરન્ધ’ એ પ્રકારનો અર્થ સ્પષ્ટ રાખેલા હોય છે અને અગમ્યાજ્ઞેમા તેઓથી પોતે પ્રથમ જ ‘આવશ્યકશ્રુતરન્ધ’ નો મમાવેશ હોય છે તેને ગણધર પ્રધાત્મારી શ્રી જજ્ઞસ્વામિ આદિ વડે સ્વાધ્યાય પ્રતિપાન હોય છે તેઓની વૃત્તિનો તે ભાગ નીચે પ્રમાણે છે —

ગણધરાદ્યન્દ્રભૂત્યાદય તેષામનન્તરેયે સાધ્યસ્તેડનતર્યા શિષ્યાદ્યન્યથે । તે ગણધરાગન્તર્યા જમ્વૂનામાદય આદિ યેષા પ્રમણાદીના તે ગણધરાતર્યાદય ।

સામાયિકં સમમાયો યજ્ઞાધ્યયને ઘર્ણયતે, ચતુર્વિંશતીનાં પૂરણમ્યારાદુપકાગ્નિણો યજ્ઞ સ્ત્ર શેષાણા ચ તીર્થકૃતા મ ચતુર્વિંશતિસ્તથ । યન્દન ગુણવત પ્રણામો યજ્ઞ ઘર્ણયતે તત્ યન્દનમ્ । અનયમમ્યાન પ્રાપ્તસ્ય યતેસ્તસ્માત્ પ્રતિનિવર્તન યજ્ઞ ઘર્ણયતે તત્ પ્રતિપ્રમણમ્ । કૃતસ્ય પાપસ્ય યજ્ઞ સ્થાન-મૌનયાનરૂપકાયયાગેન વિશુદ્ધિરાવ્યાયતે સ કાયગ્યુત્તર । મૂલોત્તરગુણધારણીયતા યજ્ઞ ગ્યાપ્યતે તત્ પ્રત્યાખ્યાનમ્ । પર્તરધ્યયનેરાવશ્યકશ્રુતસ્કન્ધ ઉક્ત ।

મનસુત્રમાર્ગ-મગુમાર્ગ-પ્રકાશિત શ્રીયજ્ઞોવિજયજીકૃત

તત્પાર્યવ્યાખ્યા અ ૧ સૂત્ર ૨૦ પૃ ૫૦ ।

ઉપાધ્યાયશ્રી યજ્ઞોવિજયજી જેના સાબ્દિક, આનંદારિક નૈયા-યિક અને આગમિક વિશે કોઈ પણ એમ કહેવાનું માહત્ત સામ્યેજ કરશે કે તેઓ આત્મી શ્રુતપર પગ દગતા કાઈ નવુજ સખી ગયા છે અથવા તો તેઓને સાક્ષણિક અર્થ કરવાનું સક્ષમ નહિ ઉપાધ્યાયજી વિશેષ આવશ્યક સાધ્ય વગેરે અન્ય મમત્ર આગમ પ્રથેના ઉડા

અનુભવી હતા અને તથા મતપારીથી લેમચક્રની વૃત્તિ પણ તેઓની સામે હતી તેથી જો તેઓને આવશ્યકનો અર્થ નિર્ણયિતપરક કરવાનું યોગ્ય માગ્યું હોત તો તેઓથી પોતાની શ્રીતત્ત્વાદ્ય બાબની વૃત્તિમાં તે પ્રમાણે જરૂર કરત, પરંતુ તેમ ન કરતા જે મીઠો અથ કપોઈ છે તે વાચકશ્રીના આશ્વ અને શ્રી મિદ્ધવેનમણિની મીઠના વિચારનો પોતા કે એમ કશું ન કરવું જ પડે

(૪) શ્રી તત્ત્વાર્થ જ્ઞાન્ય અને તે હિપગની જે મીઠાઓ એ ત્રણે પ્રમાણેનું સવાહી અને બતવત્ સ્પષ્ટ પ્રમાણ એક ચોયુ છે, અને તે સેન પ્રશ્નનું સેન પ્રશ્નના ૫૦ ૧૨ પ્રશ્ન ૧૩ એ આવશ્યક સૂત્રના કર્તા સબધમા જ છે તેમાં પૂછવામાં આવ્યું છે કે આમાં ગમના બીજા અભ્યયનની ટીકામાં તોગસ્મસૂત્રને શ્રી બદ્ધમાદુસ્વામિ કૃત કહ્યું છે તો શું અલેક જ સુત્ર શ્રી બદ્ધમાદુસ્વામિકૃત છે કે આવશ્યકના બધા સૂત્રો શ્રી બદ્ધમાદુસ્વામિકૃત છે અથવા તો એ બધા સૂત્રો મધુધરકૃત છે ? આગળ ઉત્તર સેન પ્રશ્નમાં જે આપવામાં આવ્યો છે તે ખાસ જ્ઞાત આપવા જેવો છે તેમાં કહ્યું છે કે 'આચારાગ આદિ અ પ્રિનિદ્ભૂત મધુધર' એ રચેયુ છે અને આવશ્યક આદિ અગમાલ્પજુત શ્રુતસ્થવિરોએ રચેયુ છે એ વાત વિચારામૃત સંગ્રહ આવશ્યકવૃત્તિ આદિથી જણાવે છે તેથી તોગસ્મસૂત્રની રચના શ્રી બદ્ધમાદુસ્વામિની છે અને અન્ય આવશ્યકસૂત્રોની રચના નિયુક્તિ રૂપે તો તેઓની જ છે અર્થાત્ લોગસ્મનુ મૂલસૂત્ર શ્રી બદ્ધમાદુસ્વામિકૃત છે અને બાકીના આવશ્યક સૂત્રોની નિર્ણયિત માત્ર શ્રી બદ્ધમાદુસ્વામિકૃત છે પરંતુ લોગસ્મ સિદ્ધાન્ત અન્ય આવશ્યકના સૂત્ર તો શ્રી બદ્ધમાદુસ્વામિની બિન અને શ્રુતસ્થવિરોના રચેના છે એ તે પ્રશ્નના ઉત્તરમ્યનનો સાર છે સેન પ્રશ્નનો સંપૂર્ણ પાઠ આ પ્રમાણે ॥

આવશ્યકાન્તર્ભૂતચતુર્વિંશતિસ્તયસ્ત્વારાતીયકાલભાષિના
 શ્રીમદ્રાહુસ્વામિનાઽકારીત્યાચારાદ્ભૂતૌ ત્રિતીયાધ્યયનસ્યાદૌ
 તદ્વ કિમિદમેવ સૂત્રં મદ્રાહુનાઽકારિ મઘ્વાણિ યા આવ
 શ્યકસૂત્રાણિ કૃતાન્યુત પૂર્વે ગણધરં કૃતાનીતિ કિં તત્કમિતિ
 પ્રશ્ન ? અત્રોત્તર-આચારાદ્વાદિકમદ્ગ્રપ્રવિષ્ટ ગણભૂદ્ધિ કૃતમ્,
 આવશ્યકાદિકમનદ્ગ્રપ્રવિષ્ટમદ્ગ્રવદેશોપજીયનેન ક્ષુતસ્યધિરં
 કૃતમિતિ વિચારામૃતમદ્ગ્રહાઽઽવશ્યકકૃત્યાયનુસારેણ જ્ઞાયતે,
 તેન મદ્રાહુસ્વામિનાઽઽવશ્યકાન્તર્ભૂતચતુર્વિંશતિસ્તપરચનમ-
 પરાઽઽવશ્યકરચન ચ નિર્યુક્તિરુપતયા કૃતમિતિ ભાવાર્થ
 શ્રી આચારાદ્ભૂતૌ તત્રયાધિકારેઽસ્તીતિ લેખ્યમિતિ ॥

સેનપ્રશ્ન, પૃ ૧૯ પ્રશ્ન ૧૩ ।

ઉપરના ચારે પ્રમાણો ન્યાસુધી જોડા મળિત ન થાય તાસુધી
 હું મારો અભિપ્રાય બ લુ તો તેનો અર્થ એજ થાય કે વિચાર
 વિનાની કોઇપણ એક રૂપિમાનને સ્ત્રી ગી લેવી

આવશ્યકસૂત્ર ગણધરકૃત નહિ પરંતુ અન્ય સ્થિતિકૃત છે એ
 અભિપ્રાયનું સમર્થન કરનાર જે પ્રમાણો મારાં જોવામા આયા તે
 ઉપર ટાક્યા પછી હવે આવશ્યકસૂત્રને ગણધરકૃત માનનાર પક્ષના
 પ્રમાણોનું પરીક્ષણ કરવાનું કાર્ય માત્ર બાકી રહે છે માગ આ
 મતના વિરાવી દરીકે જે પ્રમાણો ટાકનામા આવે છે તે આગમોદ્ય
 સમિતિદ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ વિશેષ આરશ્ય- ભાષ્યના ગૃહાની
 અનુવાદ ભા ૧ મા ઉપોદ્ધાતના પૃ ૨ ઉપર જોવામા આવે છે

પરીક્ષાની સમવક ખાતર હું તે મારું પ્રમાણને ચાર વિભાગમા
 વહેચી નાખુ છું (૧) આવશ્યક કાલે કર્યું એ પ્રશ્નના ઉત્તર માટે
 'કેનકૃત દારનું વિવરણ, (૨) ભગવાન પાસેથી શ્રી ગૌતમદ્વિને
 સામાયિક આદિ સાલજવાના પ્રયોગનું વર્ણન (૩) ભગવાનથી
 સામાયિક પ્રગટ થયાનું વર્ણન અને (૪) અ પ્રવિષ્ટ તેમ જ અ ગ
 માલ મતની ભાષ્યઓ

(૧) સામાયિક આવસ્થક કોણે રમ્યુ એ પ્રશ્નના ઉત્તર માં
ભાષ્ય ૧૨ થી જનભદ્રસમાશ્રમણની ગાથા નીચે પ્રમાણે છે

વેળવયં તિ ચ ઘઘહારઓ ત્રિણિદેણ ગણહરેદિ ચ ।

તસ્સામિણા ડ નિચ્છયમયસ્સ તત્તો જઓ ડણત્તં ॥

વિશેષાધિક્યકમાન્ય ગાથા ૩૩૧૨ પૃષ્ઠ ૧૨૮૬ ॥

વિશેષ આવસ્થક ભાષ્યના એ ગુજરાતી અનુવાદની ઉપોદ્યાતની
દીપાવલુમા આ ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે કયો છે સામાયિક નો
આવસ્થકસૂત્રનો એક પહેલો ભાગ તે અર્થથી શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાને
કહ્યું અને મૂંડી શ્રી ગણધર મહારાજે કહ્યું છે 'પરન્તુ મારે કહેવું
જોઈએ કે આ અર્થ નથી ગાથામાંથી નીખતો કે નથી તેની મહ-
ધારીથી હેમચક્રકૃત દીકામાંથી ઉદ્ભવેલ આલેખકૃત દ્વારનું વર્ણન તો
સામા પદ્ધતિની તરફેણમાં નહિ, પરન્તુ વિરુદ્ધમાં જ જાય છે
આ દ્વારમાં એમ કહેવામાં આયુ છે કે મામાયિક કોણે કહ્યું ?' અને
તેનો ઉત્તર ઉત્તર ગાથામાં એ પ્રમાણે આપ્યો છે કે '૦૧૨૬૦થી
સામાયિક શ્રી તીર્થકરો અને ગણધરજીએ કહ્યું છે પરંતુ નિશ્ચય
દ્રષ્ટિએ સામાયિકના કર્તા બધાના તેના સ્વામી તેના અનુબંધ કરના
રાજા છે' સામાન્ય અભ્યાસિઓ અર્થ ભાસતિ બરહા, સુત્ર
ગમ્યન્તિ ગણધરા નિહાણ એ સર્વવિલિત કથન અનુમાન ૧૪૩૨
એમ માનવા પ્રેરાય કે સામાયિક એ વસ્તુ રૂપે શ્રી તીર્થકરોએ
ઉપદેશ્યુ અને સૂતરરૂપે શ્રી ગણધરજીએ રમ્યુ પરન્તુ લેખકૃત દ્વારની
ગાથાનો એ અર્થ જ નથી એનો ભાવ જુદો જ છે એ ગાથામાં
અથ દ્વારા સામાયિક કોણે કહ્યું અને સૂત્રદ્વારા કોણે રમ્યુ એ પ્રશ્નનો
ઉત્તર જ નથી એમાં તો સામાયિક નો સાત્ત્વ દર્શન ચારિત્ર રૂપ
આત્મિક પરિણામ છે તેના બ્યવહાર અને નિશ્ચયદ્રષ્ટિએ જરૂરનું
નિરૂપણ છે એ ગાથામાં કહેવામાં આયુ છે કે મામાયિક રૂપ
આત્મિકપરિણામના નિશ્ચયદ્રષ્ટિએ કર્તા તેના અનુબંધ કરનારાઓ

છે અને વ્યવહારક્રિયાએ તેના કર્તાઓ એને ઉપદેશો પ્રદાન-
 પ્રેરકો અર્થાત સામાયિક રૂપ આપ્યારનું ઉપદેશો ૧ પ્રવર્તન કમવન
 રાઓ શ્રી તીર્થકર, શ્રી મણુધર આદિ છે તે વ્યવહારક્રિયાએ
 તેના કર્તા કહેવાય આ અર્થ એ કે ગાથામા વર્ણવેલા 'સ્વામી'
 શબ્દથી સ્પષ્ટ થાય છે, હતા તેની દીપમા તો એ અર્થ એટલે
 બધો સ્પષ્ટ કયો છે અને તે ગાથાની આગમ પાછાનું પ્રમુખ તથા
 તે ઉપગતી દીકમા આ મારો કહેલોજ અર્થ અમુચ્છિત રીતે
 પ્રતિપાન કરવામા આવ્યો છે સારાથ એ છે કે કેનકૃત દ્વાની
 પ્રસ્તુત ગાથા સામાયિક અધ્યયનના કર્તાનું પ્રતિપાતનથી - ત્રીજાનું
 સામાયિક રૂપ આત્મિકરણના વ્યવહાર- અને નૈમિષિક કર્તાનું નિષ્પ
 કરે છે જેને શબ્દાત્મક સામાયિક અધ્યયનના કર્તાના નિષ્પદ સાદે
 કયો જ સુખ થ નથી

(૨) સામાયિક અધ્યયનને શ્રી મણુધરકૃત અનુવચ કહે
 ખાતુ પ્રમાણ ઉપર સચવેન ગૃજરાતી અનુવાદના રીપણુક ને
 મુદ્રવામા આવ્યું છે તે એ છે કે જેમા ભાગ્યના પ્રાપ્તિ કરના
 ભાગ્યનું પ્રયોજન બતાવ્યા બાદ મણુધરોએ સામાયિક અધ્યયન
 પ્રયોજનનું વર્ણન છે તે આ પ્રમાણે છે

ગાયત્રમાહ સામાયિક તુર્કિ કારણ નિસર્ગેતિ ।

માણાસ્ત તત્તુ સુદર-મદ્ગુલભાગાણ ઉવલુદો ॥

ચિં આં માં માં ૧૧૨૫૬ ૬૩ ।

માનેના પક્ષમાર આ ગાથાઓ ઉપ થી એ નેના દ્વારે છે
 કે સામાયિક ઉપદેશુ તો ભગવાને, પણ ત્યુ મુદ્રાદે ૧૨
 કોષપણુ વિચારક આ ગાથાઓ કાળી તેમજ કુચ્છિત આગમ
 પાછાનું પ્રકરણ વિચારી જોશે તો તેને મુદ્રાદે ૧૨ અર્થ
 કરવામા કેટલી બૂલ થાય છે ! અહીં તે મુદ્રાદે ૧૨ છે કે
 સામાયિક આપ્યારનું પ્રથમ નિષ્પદુ ભગવાને દા મુદ્રાદે ૧૨ અને તે

આચારુ શ્રવણુ ગણધરોએ પ્રથમ શા માટે કૃત્યું ? અર્થાત્ મામા
 યિક્ ૩૫ લેનધર્મના આ માતુ પ્રથમ પ્રથમ ગણધરોએ જે શ્રવણુ
 કૃત્યું તેનુ પ્રયોજન પંપરાએ મોક્ષ છે એનુ આ ગાથાઓમા
 બતાવનામાં આનુ છે તેમા ગણધરોએ સામાયિક્મૂત્ર ગચ્છાની
 ગધ મરખી પણ નથી સામાયિક્ આચાર સાભળવો, તેને જીવ
 નમા ઉતાવો તેનુ ફળ મેગવણુ તેનો વિચાર કરવો એ ભુદી
 વાત છે અરે મામાયિક્ સૂત્રની શાબ્દિક રચનાનો વિચાર એ ભુદી
 વાત છે સામાયિક્ આના ના શ્રવણુ સાથે સામાયિક્ સૂત્રની
 શાબ્દિક રચનાને બેળી ગ્રી અને સામાયિક્ આચારના પ્રથમ
 સાભળનારને મામાયિક્મૂત્રના રચયિતા કહેવા એ બ્રાહ્મિ નથી શુ ?

(૩) એજ ગૂજરાતી અનુવાદના ઉપોદ્ધવાતની દીપ્પબમા
 ત્રીણુ પ્રમાણ નિર્ગમદ્વા વિરેનુ છે તેને લગતી ગાથા આ છે

મિચ્છતાદ્વિતમાઓ ન નિગ્ગઓ જદ ય કેયલ પત્તો ।

જદ ય પસૂયે તત્ત્વ સામાદય તં પવક્ષામિ ॥

ચિં ૦ આં ૦ માં ૦ પૂં ૦ ૬૬૩ ।

આનો અર્થ મામા પદ્ધતિની જરાયે તરફેશુમાં નથીજ આ
 ગાથામા તે ભગવાનશ્રી મહાવીરનુ મિત્રાત્વથી નિર્મિત થયુ
 તેઓશ્રી જે પ્રમારે કેવલચાલ પામ્યા અને તેઓશ્રીથી મામાયિક્ જે
 રીતે પ્રગટ થયુ તેનુ વર્ણન કરવાની પ્રતિજ્ઞા માન છે આમા
 તે એવુંજ ક્યન છે કે ભગવાનથી સામાયિક્ આચાર ત્રી રીતે
 ઉદ્ભવ્યો પરંતુ આ ૦ મામા મામાયિક્ સુત્ર કે અન્ન આરમ્બક
 સૂત્રની શાબ્દિક રચના સત્પદમા કશુજ સૂચવ કે ક્યન નથી
 સામાયિક્મૂત્ર ભગવાને નુચદાઓ અને થી ગણધરોએ ત્રીસ્યો તેની
 તે ગાથ ના પાડે છે ? પ્રમા સુત્રરચનામાં કે તેની સાથે આચાર
 રના ઉપદેશને મળેલ નથી તેની આ પ્રમાણુ પણ ગાથ થઇ
 ચકતું નથી

(૪) ચોથુ પ્રમાણુ અગપ્રવિષ્ટ અને અગમાલશ્રુતની વ્યાખ્યાઓ વિશેનું તેજ દીપ્ત્યુમા ટાકવામાં આવ્યું છે, તેની આ ગાથા છે

ગણદ્વર ચેરકર્યં ઘા આપસા મુક્તગગરણઓઘા ।

ધ્રુવ-ચલ વિસેસઓઘા અંગા-ગગેસુ નાણત્ત ॥

ચિં. આં. માં. ગાં. ૬૬૭ પં. ૨૯૮ ।

આ ગાથામાં અગપ્રવિષ્ટ અને અગમાલશ્રુતની ત્રણ વ્યાખ્યાઓ છે, અને આ વ્યાખ્યાઓ સપ્તદાત્મક શ્રુતને લાગુ પડતી હોવાથી તેજ આવશ્યકસૂત્રના કર્તાનો મમય નિર્ણય કરવામાં વધારે બંદે ખાસ ઉપયોગી છે તેથી એ વ્યાખ્યા વિશેની પ્રસ્તુત ભાષ્ય, માથા અને તેના ઉપરની મહધારીત્રીકૃત ટીકા એ દરેકનો, આ સ્થલે પ્રસ્તુત પ્રશ્ન પરત્વે જરા વિસ્તારથી ઉદાપોદ કરી લેવો જરૂરનો છે

વિશેષ આવશ્યક ભાષ્યના પ્રણેતા શ્રી જિનભદ્રગણિ હમાત્ર-મણુ તત્સાર્થ ભાષ્યના પ્રણેતા વાચ શ્રી ઉમાસ્વાતિના પત્રી થયેના છે, એટલે વાચકશ્રી સામે એ ભાષ્ય નદ્ધિ, પણ તેનો મૂળભૂત ગ્રંથ (આવશ્યકનિર્ણય) હતો તે વખતની આવશ્ય નિર્ણયિતની કાંઈ પ્રાચીન વ્યાખ્યા અગર તો તે વખતની ચાતુ અર્થપરપરા વાચકશ્રી સામે હતી એમ માત્રુ જોઈએ આવશ્ય નિર્ણયિતની પ્રસ્તુત ગાથા આ પ્રમાણે છે

અકમ્વરસળ્ણીસમ્મં સાદર્યં સ્થલુ સગજ્જયસિર્યં જ્ઞ ।

ગમિર્યં અંગપવિઠ્ઠ સત્ત તિ પ્પ સપહિયવક્ખા ॥

ચિં. આં. માં. ગાં. ૬૬૮ પૃ. ૨૬૨ ।

ઉપર્યુક્ત મૂળગાથામાં અગપ્રવિષ્ટ અને અગમાલશ્રુતનો નિર્દેશ છે, તે ગાથાની તે વખતની કાંઈ પ્રાચીન વ્યાખ્યા અગર ચાતુ અર્થપરપરાને આધારેજ વાચકશ્રીને પોતાના શ્રી તત્સાર્થ-સૂત્રના ભાષ્યમાં અગપ્રવિષ્ટ અને અગમાલનો વિવેક ક'લો હોવો જોઈએ, અથવા તો એાજમાં એાધુ એ વિવેક કરતી વખતે આવ-

સ્વચ્છનિર્ધુક્તિની એ ગાથાનો અર્થ એમના ધ્યાન બહાર નજ હોવો
 નેહ્યે એટલે વાચકશ્રીએ અમળાશુત્ત ને સ્વરૂપ બતાવ્યું છે
 અને નેત્રે મે પ્રમાણ તરીકે ઉપર પ્રથમજ દર્શિત છે તે સ્વરૂપ
 ઉક્ત આવશ્યનિર્ધુક્તિનો મુદ્ધાયાની અર્થપરપરને અનુભવતું
 હેતુ નેહ્યે એમ માનવામાં નગએ અમ્બાભાવિનના નથી આ
 ઉપ થી ને કહેવાતું છે તે એ કે આવશ્યનિર્ધુક્તિની એ ગાથા
 નિર્દિષ્ટ મયેય અમળાશુત્તના સ્વરૂપનો નિર્ધુક્ત કરવામાં જુનામાં
 જુનો આધાર આપણી પાસે તત્ત્વાર્થ સાખ્ય મિવામ ખીજો એ
 નથી અને તત્ત્વાર્થ સાખ્ય તો સ્પષ્ટ રીતે અમળાશુત્તને મહુધ
 પશ્ચાત્ત્વાપી આચાર્યપ્રણીત કહે છે અને અમળાશુત્તમાં સાર્થ
 પ્રથમ આવશ્યકના હ અધ્યયનને મણાવે છે, ને પહેલા બતાવવામાં
 આ યુ છે તેથી અમળાશુત્તની આખ્યા સબધી નો આવશ્યકનિ
 ર્ધુક્તિની ગાથાનો ઉપયોગ કરવો જ હોય તો તે તત્ત્વાર્થ સાખ્ય
 વક્તાજ કરતા ખીજી કાંઈ વચારે અથવા ભાન સુચવી રાકે તેમ નયે

હવે સહમે એ નિર્ધુક્તિ ગાથા ઉપરનું વિશેષ આવશ્યક સાખ્ય
 એ જ આપારે આપણી સામે નિર્ધુક્તિની જુનામાં જુનો અને મોટા
 મોટી વ્યાખ્યા છે સાખ્યમાં અગ્રપ્રવિષ્ટ અને અગળાશુત્ત
 સ્પષ્ટ વિવેક કરવામાં આવ્યો છે આ વિવેક તથા પ્રકારે કરવા
 આ પો છે અર્થાત્ સમાશ્રમશ્રીએ અગ્રપ્રવિષ્ટ અને અગળાશુત્ત
 બેદ સુચવતી તથા ૦ આખ્યા આપી છે આ તથા વ્યાખ્યાઓ
 આખ્યા હતા અલભાખ્યા સાખ્યમાં અગ્રપ્રવિષ્ટ અને અગળાશુત્તના
 ઉદાહરણ તરીકે કાંઈ અથનો નિર્દેશ નથી પરતુ ઉદાહરણ તરીકેના
 અથોનો નિર્દેશ સાખ્યના ટીકામાં મહધારીશ્રી હેમચન્દ્ર પોતાની
 ટીકામાં ક્યો છે સામાન્ય ગતિ ભાગતીય ગીગકરોની અને આસ
 કરીને નૈન આચાર્યોની પ્રકૃતિપર પગ નો । એમ માનવામાં કશી
 અડચ નથી કે મહધારીશ્રીએ ને ઉદાહરણો ટીક્યા છે તે પોતાની

પૂર્વવર્તી ભાષ્યની દીકાઓને અનુસરતાજ હોવા જોઈએ મહા-
રીશ્રીની દીકા પહેલા ભાષ્ય ઉપર જે દીકાઓ હોવાના પ્રમાણ
મળે છે, તેમા એક તો સ્વોપસ અર્થાત્ સમાગ્રમણુશ્રીની પોતાની
અને શ્રી ૭ દાદાચાર્યની

તત્ત્વચાર્ય ભાષ્યના દીકાઓ શ્રી મિદ્ધસેનગણિ મહાધારીશ્રીના
પૂર્વવર્તી છે, તેમની સામે ઝોઝામા ઝોઝા વિશેષ આવશ્યક ભાષ્ય
અને તેની સ્વોપસ દીકા એ જે તો અવશ્ય હોવાજ જોઈએ. તેથી
શ્રી મિદ્ધસેનગણિની અંગમાલના કર્તૃત્વમોધક 'ગણધરાનન્તર્યાદિમિ'
એ તત્ત્વચાર્ય ભાષ્યગત પદની વ્યાખ્યા જે પહેલા ઉપર ટાંકી છે તે
પ્રાચીન પરપરાથી વિરુદ્ધ હોય એમ માની ન શકાય, અને શ્રી
મિદ્ધસેનગણિ તો એ પદનો અર્થ ગણુવરવસજ, શ્રી ૭ શુસ્વામિ,
શ્રી પ્રભવસ્વામિ વગેરે આચાર્ય એવો સ્પષ્ટ કરે છે તે ઉપરથી
વિશેષ આવશ્યક ભાષ્ય અને તેની સ્વોપસ દીકાનો અંગમાલના કર્તૃ
વિષે આશય દા'વો જ હોય તો એજ કાદી શકાયકે મણુવર વિજ
શ્રી ૭ શુ, પ્રભવ વગેરે, સ્યવિદોએ જે કૃત ગચ્ચુ તેજ અંગમાલ

વિશેષ આવશ્યક ભાષ્યની ઉપદબ્ધ અને અતિ વિસ્તૃત દીકા
મહાધારીશ્રીકૃત છે. એ દીકા ભાષ્યગત ત્રણ વ્યાખ્યાઓના ઉદાહરણ
પણ આપેનાં છે, ઉપાધ્યાયશ્રી યતોવિજયજી અને સેનપ્રજ્ઞના પ્રણેતા
'સામે મતનિર્ણયિનિ, તે ઉપરજુ વિશેષ આવશ્યક ભાષ્ય અને એ
ભાષ્યની મહાધારીશ્રીકૃત દીકા એટલા તો ઝોઝામા ઝોઝા હતાજ
તેથી ઉપાધ્યાયશ્રીની તત્ત્વચાર્ય ભાષ્ય ઉપરની દીકામા તથા સેનપ્રજ્ઞમઠ
અંગમાલકૃતના કર્તા સજ ધે જે વિચાર છે અને જે મે ઉપર ટાંક્યે
છે તે પ્રાચીન મથારોના અભિપ્રાયને લક્ષ્યમા રાખ્યા મિત્રાજ તો
લખાયે ન હોવો જોઈએ. ઉપાધ્યાયશ્રીની શ્રુતિ અને, સેનપ્રજ્ઞ તો
૧૫૪ રીતે અંગમાલને મણુધર વિજ આચાર્યપ્રણીત સૂચવે છે, જે

હપર નનાનરાગા બામ્બુ છે પૂર્વપર આચાર્યોના વિચારસામ્બલ
કરૂપના હપર હિલી દરેક અનુમાનાત્મક દલીલને ઊડી દેવે સીધ
રીતે મનધારીશ્રોકૃત મનને લલ્લ તેના હપર વિચાર મરીથે
બાધ્યની પ્રસ્તુત ગાં ૫૫૦ મીની મલધારીશ્રી કૃત દીક
નીથે પ્રમાણે ■

અઢા-અનઢમવિષ્ણુતયોરિદ નાનાન્વમેતદ્ મેદકારણમ્
કિમ્ ? ઇત્યાદ ગણધરા ગૌતમસ્વામ્યાદય , તત્કૃત શ્રુત દ્વાદ
શાદ્ધરૂપમઢમવિષ્ણુમુચ્યતે । સ્થવિરાસ્તુ મદ્વાહુસ્વામ્યાદય
ચત્કૃત શ્રુતમાવદ્યકનિર્ણયત્પાદિકમનઢમવિષ્ણુમઢમગામુચ્યતે
અયથા ધારતય ગણધરપૃષ્ઠસ્ય તીર્થકરસ્ય સવન્ધી ય આદેશ
પ્રતિવચનમુત્પાદ-અય-ધૌવ્ય વાચક પદત્રયમિત્યર્થઃ, તત્મા
યદ્ નિષ્પન્ન તદઢમવિષ્ણુ દ્વાદશાદ્ધમેવ, મુત્ક મુત્કઠમમશ્નપૂર્વ
ચ યદ્ વ્યાકરણમર્થમનિપાદન, તસ્માદ્ નિષ્પન્નમઢમગામભિધી
યતે, તદ્વાવદ્યકાદિકમ્ । વા શબ્દોઽગ્રાઅનઢમવિષ્ણુત્વે પૂર્વોક્ત
મેદકારણાદન્યત્ત્વમૂચક । તતીયમેદકારણમાદ્ ‘ધ્રુવ-ચલ્નવિ
ષેસઑ વ તિ ’ ધ્રુવ સર્વતીર્થકરતીર્થેષુ નિયત નિશ્ચયમાર્ગ
શ્રુતમઢમવિષ્ણુચરતે દ્વાદશાદ્ધમિતિ । યત્ પુનઃશ્ચલ્નનિયતમાર્ગ
તત્ સન્દુલ્લૈકાલિકમકરણાદિશ્રુતમઢમવાદ્યમ્ । વા શબ્દોઽગ્રાર્ગ
મેદકારણાન્તરલમૂચક । રદમુક્ત મવતિ ગણધરકૃત, પદત્રય
લક્ષણતીર્થકરાલંકનિષ્પન્ન, ધ્રુવ ચ ચત્કૃત તદઢમવિષ્ણુમુચ્યતે,
તદ્દ્વાદશાદ્ધીરૂપમેવ । યત્પુન સ્થવિરશ્રુત, મુત્કલાર્થાભિધાન,
ચલ ચ તદાવદ્યકમશ્નીર્ણાદિશ્રુતમઢમગામમિતિ ॥

વિં આં માં ગાં ૫૫૦ પૃ ૨૯૮ ॥

આ દીગમાં અગ્રવિષ્ટ અને અગમાશ્રુતના ભાષ્યકારે
કરેલ વિવેકના સ્પષ્ટીકરણ ઉપરાન્ત ત્રણે વ્યાખ્યાઓના જુદાં જુદાં
ત્રણ ઉદાહરણો છે, જે ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે

(ક) પહેલી વ્યાખ્યામાં અગ્રવિષ્ટને શ્રી જૌતમ અદિ ગણ-
વગૃત તરીકે ઓળખાવીને તેના ઉદાહરણ તરીકે દાદગાગૃતને
મૂખ્ય છે, અને અગમાલને શ્રી ભદ્રગાદુ આદિ સ્થવિરકૃત તરીકે
ઓળખાવી તેના ઉદાહરણ રૂપે આવશ્યકનિર્ણયિત વગેરે શ્રુત દર્શાવ્યું છે

(છ) બીજી વ્યાખ્યામાં ગણવરના પ્રમના ઉપરના તીર્થકરદ્વારા
ઉપરેલાયેલ ત્રિપદી ઉપરથી રચાયેલ શ્રુતને અગ્રવિષ્ટ તરીકે ઓળ-
ખાવી તેનું ઉદાહરણ આપતાં એ શ્રુત તે દાદગાગી રૂપ જ છે એમ
ખાસ ભાર મૂકી મનધારીશ્રીએ માત્ર દાદગાગીને જ અગ્રવિષ્ટ
કહ્યું છે અને છુદ્ધવાયુ તેમ જ પ્રસ વિના જે અર્થપ્રતિપાદન થયું
હોય તેના ઉપરથી રચાયેલ શ્રુતને અગમાલ તરીકે ઓળખાવી તેના
ઉદાહરણમાં આવશ્યક આદિ શ્રુત અગમાલ છે એમ કહેવામાં
આવ્યું છે

(ગ) ત્રીજી વ્યાખ્યામાં દરેક તીર્થમાં અવમ્બભાવી તરીકે જ-
તાવીને જ અગ્રવિષ્ટ શ્રુત કહેવામાં આવ્યું છે અને દરેક તીર્થમાં નિ-
યમથી ન હોનાર શ્રુતને અગમાલ તરીકે ઓળખાવી તેના ઉદાહર-
ણમાં તન્દુતવૈકલિક આદિને મૂક્યું છે

પહેલી વ્યાખ્યાના ઉદાહરણમાં શ્રી ભદ્રગાદુસ્વામિ આદિ અને
આવશ્યકનિર્ણયિત આદિ એ બે પદો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે, જ્યાં
સુધી મપૂર્ણ આવશ્યકશ્રુત શ્રી ભદ્રગાદુસ્વામિકૃત છે એ મનનશ્રુત
સાધક પ્રમાણ ન મળે ત્યાંસુધી આવશ્યકનિર્ણયિત એ મામામિકપદને
દ્વંદ્વ સમાસને નદને સામા પદને અનુદ્રવ એવો તત્પુરુષ સમાસ જ
લેવો જોઈએ, અને એ સમાસ લેતા તેનો અર્થ એટલો જ થાય કે
આવશ્યકનિર્ણયિત વગેરે જે શ્રુત શ્રી ભદ્રગાદુસ્વામિ વગેરેનું બ્રહ્મ-

લેખકે તેો અગાધ સમજવું, નિર્ણયિત શ્રી લક્ષ્મીકૃષ્ણામીની
 દોવાની પ્રસિદ્ધિ જાણીતી છે તેથી જ તેનું ઉદાહરણ આપ્યું
 છે. આ પ્રથમ વ્યાખ્યાના ઉદાહરણ ઉપરથી મૂલ આવશ્યકસૂત્રના
 કર્તા વિશે કશો જ પ્રકાશ પડતો નથી. બીજી વ્યાખ્યામાં અગાધના
 ઉદાહરણ તરીકે આવશ્યકને મુખ્યપણે મોકલ્યું છે, અને એને છુટાછવાયા
 કે પ્રજા વિનાના જ સમજાવના ઉપદેશ ઉપરથી રચાયેલું કહેવામાં
 આવ્યું છે. ત્વામુધી મણુધરને આવશ્યકના કર્તા તરીકે અસાધ્યપણે
 સાબિત કરતો પ્રાચીન હોદ્દા મળી ન આવે ત્યાં મુધી આવશ્યકમૂત્રને
 અર્થ રૂપે શ્રી તીર્થકરકથિત માનવા છતાં તેને સમ્બંધે મણુધરકૃત
 કેમ માની શકાય ? અને વળી જ્યારે ઉલટા અનેક વિરોધી પ્રમાણો
 આવશ્યકમૂત્રને મણુધર બિન આચાર્યપ્રણીત જતાવનારાં મળતા હોય
 ત્યારે એમ માનવું એ તો સ્પષ્ટ પ્રમાણોની અવમાનના કરવા જેવું
 થાય. અસંગત, સ્થવિર સમ્બંધ મણુધરને પણ લાગુ પડે એ પણ
 તેથી આવશ્યકસૂત્ર મણુધરકૃત જ છે એમ મઠ ફલિત થતું નથી.
 મહાધારીશ્રીની દીક્ષાના હોદ્દા ઉપરથી (તત્ત્વાર્થભાષ્ય આદિના
 હોદ્દાને ધ્યાનમાં લઈ) અર્થ લઈવા જાય તો સરલપણે એટલે
 જ અર્થ નીકળી શકે કે વચ્ચે પ્રત્ને જ તીર્થકરના ઉપદેશ ઉપરથી
 રચાયેલ જે આવશ્યક વગેરે યુગ તે અગાધ આદર્શો અર્થ આ-
 વશ્યમના કર્તા તરીકે કોઈ બ્યક્તિનો નિર્ણય કરવા બસ નથી. તેવા
 નિર્ણય માટે તો વિવાદમસ્ત મ્થલમાં સ્પષ્ટ પ્રમાણો જોઈએ. જે ત
 તત્ત્વાર્થભાષ્ય આદિના ઉપર ટાંકેલા ચાર સ્પષ્ટ પ્રમાણો આપણી
 સામે ન હોત તો મહાધારીશ્રીની દીક્ષા અધ્યદાગ્દાળો હોદ્દા
 મણુધરને આવશ્યકના કર્તા તરીકે મનાવવા આપણને લલચાવત.
 ત્રીજી વ્યાખ્યા અને તેનાં ટાંકેલ ઉદાહરણ આપણને પ્રસ્તાવ ચર્ચામાં
 કાંઈ ઉપયોગી નથી તેથી તે પર વિચાર કરવો એ અરમાને છે.
 એકદર ઉપર આપેલ મહાધારીશ્રી હેમચંદ્રની દીક્ષા આવશ્યકને મણુ-
 ધરકૃત સાબિત કરવા કોઈ સ્પષ્ટ પુરાવો પૂરો પાડતો નથી, તેથી

મૂલ, નિર્ધુક્તિ, તેનું ભાષ્ય અને મવધારીશ્રીકૃત ટીપા એ બધાં તત્ત્વાર્થ ભાષ્ય આદિના પ્રથમ ટાકેલ ઉલ્લેખોને સવાદી બને એ રીતે જ ઘટાવના નોંધે

છેલ્લે એક પ્રશ્ન રહે છે, અને તે એ કે ભગવાનશ્રી મહા-
વીરે પ્રતિક્રમણુ ધર્મ ઉપદેશ્યો, જ્યારે તેઓશ્રીએ પોતાના શિષ્ય
પરિવારને પ્રતિક્રમણુ વિધાન અવશ્યકર્તાવ્ય તરીકે ઉપદેશ્યું ત્યારે તે
શિષ્ય પરિવાર એ વિધાનનું પાલન કયવી વખતે કરીને કાર્ષણ્યે,
બાક્યો કે સૂત્રો એ વતા જ હશે. જો એ શિષ્ય પરિવાર મમલ પ્રતિક્રમણુ
વિધાથી શબ્દ પાક ન હોય તો તે પ્રતિક્રમણુ કરે જ કેવી રીતે ? અને
જો શબ્દ પાક હોય તો તે પાક ગણુધર સિવાય અન્યરચિત માન-
વામાં શુ પ્રમાણુ છે ? અલગત, આ પ્રશ્ન અને પહેલાં પણ થયેલો
અને અત્યારે પણ થાય છે, છતાં જ્યારે મૂળુ આવશ્યક ગણુધર-
કૃત જ છે એ મતવચનુ કોઈ સ્પષ્ટ પ્રમાણુ જ નથી મળતુ અને
ગણુધર લિન્નકૃત હોવાના એકથી વધારે સ્પષ્ટ પ્રમાણુ મળે છે
ત્યારે એમજ મમન્વય જવાની ફગળ પડે ■ કે અત્યારે જે આવ-
શ્યકસૂત્રના કતનો પ્રશ્ન ચર્ચામાં આવે છે તે આવશ્યકસૂત્ર એ
સમજવુ નોંધે કે જેના ઉપર શ્રી લદ્દનાદુસ્વામિની નિર્ધુક્તિ
મળે છે તે બધાં સૂત્રો નિર્ધુક્તિથી પ્રાચીન તો હેજ અને એ
સૂત્રોના કર્તાની જ આ સ્થને ચર્ચા છે આવશ્યક તરીકે આજે મનાતા
બધાં સૂત્રો અશુદ્ધ નિર્ધુક્તિપૂર્વકાવી નથી, ધણા સૂત્રો દેશ, કાલ
આદિના પરિવર્તન સાથે લાભની મલાવનાથી નિર્ધુક્તિ પછી પણ
રચાયેલા અને ઉમેરાયેલા પણ છે અને આજે આપણે એ સૂત્રો
સૂત્રોને નિર્ધુક્તિપૂર્વકાવી સૂત્ર જેટલાજ અગત્યના માનીએ છીએ તેવી
રીતે ગણુધર શ્રી સુધર્નાથી માંડી લદ્દનાદુસ્વામિ સુધી પણ અનેક સૂત્રો
રચાયેલા હોવા જ નોંધે, તેથી જ શ્રી સિદ્ધસેનગણુ વગેરે આવ-
શ્યકસૂત્રને શ્રી જણુ પ્રભાવ આદિ આચાર્યપ્રણીત ગ્રંથ છે અલગત
એ સૂત્રસમૂહમાં કોઈ કોઈ સૂત્ર ગૌતમાદિ ગણુધરકૃત પણ હોય

એવી મલાવનાને ખાસ સ્થાન છે, પણ અહીં મારો મુદ્દો સંપૂર્ણ ઉપવ્રમ્બ આવશ્યકતા કર્તા સંબંધ છે હું પહેલાં જ સચિત્ત ત્રી. ગયો છું કે ઉપવ્રમ્બ પ્રમાણે માત્ર એમું જ સાબિત કરી શકે કે ઉપવ્રમ્બ સંપૂર્ણ આવશ્યકશ્રુતસ્કંધ મણુધરકૃત નથી આથી કોઈ અમુક સૂત્ર મણુધરકૃત હોય એમ માનવામાં કોટોજ બાધ નથી અને તેથી જ શ્રી હર્ષિભદ્રસૂરિના 'ધરિયાવહિય સૂત્ર મણુધર-ચિત્ત છે એ મતતત્ત્વના' ઉલ્લેખને પણ ધટાવી સમય તેમ છે

સંપૂર્ણ આવશ્યકતા સૂત્રો કોઈ એક જ કર્તાની કૃતિ હોય તેમ નથી તેના કર્તા શ્રી જણ પ્રભવ આદિ અનેક સ્થવિરો હોય તેવો સંભવ છે, અને તેમ છતાં તે આવશ્યકનું પ્રાચીનત્વ અને મહત્ત્વ જરાયે ધટતું નથી હવે પછી કોઈ વિચારક સંપૂર્ણ આવશ્યકશ્રુતને મણુધરકૃત માંખિન કરે એવા સ્પષ્ટ હિતનેખે મળુ કમળે તો તે સંભ-ધમા જરા પણ પૂર્વમંદ શખ્યા સિવાય પ્રમાણાનુસારી વિચાર કરવા અને ફરી પ્રમાણેનું બતાવન તપાસવા પ્રયત્ન થશે.

સંપૂર્ણ ઉપવ્રમ્બ આવશ્યકશ્રુતસ્કંધ મણુધરકૃત નથી તેમજ તેનાં બધાં સૂત્રો કોઈ એક કર્તાની કૃતિ નથી એ વાત જો ઉપરની વિચારસદ્ભૂતિથી સાબિત થતી હોય તોયે કેટલુંક ખાસ વિચારવાનું અને પરીક્ષણ કરવાનું હામ બાકી રહે છે જેમ કે ભગવાનશ્રી મહા-વીરના સમયમાં કયા કયા આવશ્યકને લગતાં સૂત્રો બ્યવહારમાં આવતાં અને કયા કયાં તે વખતે રચાયેલાં, તેમ જ તે પ્રાચીન સૂત્રો આતુ રહીને નવીન સૂત્રો કયા કયા કયારે હિમેરસાં તેમજ નવીન સૂત્રો દાખલ થતા કેટલા પ્રાચીન સૂત્રો બ્યવહારમાંથી અદશ્ય થયાં અગર તો સ્પષ્ટપણે પામ્યા તેમજ અત્યેક પ્રાચીન કે હિતર-કાલીન સૂત્રો કોની કોની કૃતિ છે, આ અને આના જેવા અનેક વિચાર સ્પીય પ્ર'નો છે, તેનો બિહાપોહ કરવાનું મન નથી એમ તો નહિ જ

આવશ્યક કે પ્રતિક્રમણ

૩

રહસ્ય.

આવશ્યકની મહત્તા

વૈદિક સમાજમાં 'સંખ્યા' નું, પારમીઓમાં યોગદેહ અવસ્થાનું, યાદુદી અને મુરોપીયનોમાં પ્રાર્થનાનું અને મુમલમાનોમાં નુમાઝનું જેટલું મહત્ત્વ છે, તેટલું જ મહત્ત્વ જૈન સમાજમાં આવશ્યકનું છે સપ્રદાયો અને આવશ્યક

જૈન સમાજની મુખ્ય બે શાખાઓ ॥ (૧) મેતાંબર અને (૨) દિગંબર ॥ (૧) સપ્રદાયમાં મુનિ પરપરા વિરિજ્જપ્રાય (જગભગ અપ્રાપ્ય) છે, તેથી મુનિઓને માટે 'આવશ્યક વિધાન' તે સપ્રદાયમાં માત્ર શાસ્ત્રમાં છે, પરંતુ વ્યવહારમાં નથી આવશ્યકનો જેટલો પ્રચાર મેતાંબર શ્રાવકોમાં છે તેટલો દિગંબર શ્રાવકોમાં નથી, વળી દિગંબર સમાજના જલ્દચારી કે પ્રતિમાધારિ આદિ જે હોય ॥ તેમનામાં પણ માન સામાયિક કરવાનો પ્રચાર છે વ્યસ્થિત પદ્ધતિઓ-છે આવશ્યક કરવાનો નિયમિત પ્રચાર તો માત્ર મેતાંબર સપ્રદાયમાં

છે અને તે આગાનજીવસિદ્ધિ થયું છે વધારામાં એ પણ ઉમેરવાની જરૂર છે કે દીગબર સપ્રદાયમાં દૈવસિદ્ધિ, રાત્રિક, પાલિક ચાતુર્માસિક અને સાવત્સરિક એ પાંચ પ્રમુખના આવશ્યકવિધાનની પ્રસિદ્ધિ શ્વેતાબર જેવી નથી. સાર માત્ર એટલો જ છે કે શ્વેતાબર સપ્રદાય જેમ સાવકાળે, પ્રાત કાળે, પખવાડિયાને અતે, ચાતુર્માસને અતે અને વર્ષને અતે અત્યગચ્છેડ કે મમુલયા પુરંપ તેમજ સ્ત્રીઓ એકત્ર થઈ જે ક્રમાનુમાર છે એ આવશ્યક કરે છે તે પ્રકારે કરવાની પદ્ધતિ તેમજ રૂઢિ દીગબર સપ્રદાયમાં નથી.

શ્વેતાબર સપ્રદાયની પણ બે મુખ્ય શાખાઓ ॥ (૧) મૂર્તિ પૂજક અને (૨) સ્થાનસ્વાસી આ બંને સપ્રદાયની શ્રાવક તેમજ સાધુ સસ્યાઓમાં પાંચે પ્રકારે છે એ આવશ્યકનો નિયમિત ત્યાર અધિકાર પ્રમાણે યથાસ્થિત ચાલુ છે.

આવશ્યક અને સાધુ સમાજ

ઉપરોક્ત બંને શાખાઓમાં સાધુઓને તો સાજ અને સવાર આવશ્યક અવસ્ય કરનારું હોય છે, કાઠણ કે શસ્ત્રમાં એવી આદા છે કે પહેલા અને છેલ્લા તીર્થ ઠરના સાધુઓ આવશ્યક નિયમપૂર્વક ઠરેજ, આ આદા ન પાળવામાં ન આવે તો તે માધુપદનો અધિભરી નથી.

આવશ્યક અને શ્રાવકસમુદાય

શ્રાવક કે ગૃહસ્થ વર્ગમાં આવશ્યક વિકલ્પે છે, અર્થાત્ જે ભાવિં અને નિવમવાળા હોય છે, તે તે અવસ્ય કરે છે અને બાકીના માટે તો આ પ્રવૃત્તિ ઐન્હક છે આમ હોવા છતાં પણ આપણો તો અનુભવ છે કે જેઓ હ મેંશા આવશ્યક કરતા હોતા નથી તેઓ પણ પખવાડિયાને અતે, ચાતુર્માસને અતે કે છેવટે વર્ષને અતે તો આવશ્યક કરેછેજ શ્વેતાબર સપ્રદાયમાં આવશ્યક નો એટલો બધો આદર છે કે જે બ્યક્તિ બીજે કોઈ પણ પ્રસંગે ધર્મસ્થાનમાં ન જતી હોય તે પણ સાવત્સરિક

પર્વ ત્રસજી ધર્મધ્યાનમાં આવસ્યક ક્રિયા કરવાને માટે એકત્રિત થાય છે અને તે ક્રિયા કરી પોતાને અહોભાગ્ય માને છે આમ આ મંત્રદાયમાં ઉપર્યુક્ત ક્રિયાનું મહત્ત્વ અધિકતર છે તેથીજ આ સંપ્રદાયના અનુયાયિઓ પોતાના સત્તાનેને ધાર્મિક શિક્ષણ આપત્રી વખતે સૌથી પહેલાં આવસ્યક ક્રિયાજ સિખવવાનો પ્રયત્ન કરે છે

જન સમુદાયમાં આ રીતે આવસ્યક ' માટે સાદર પ્રવૃત્તિ છે, તે જોતા રપષ્ટ થાય છે કે તેના મહત્ત્વનું કોઈ પણ કારણ હોવું જોઈએ

આવસ્યક ક્રિયાની પ્રાચીનતા

આ કારણોના વિચારમાં પ્રવેશ કરતા પહેલાં એક વસ્તુ તપાસવી જરૂરી છે ' આવસ્યકક્રિયા ' ની વિધિ સૂચિના જમાના કરતાં પણ પ્રાચીન છે કેમકે તેનો ઉત્ત્તેજ થી હરિભક્તિજી જેવા પ્રતિષ્ઠિત આચાર્યે પોતાની ' આવસ્યક રીતિ ૫૪૭૬૦ માં કરેલ છે તેજ વિધિ ફેરફાર વિના જેમની તેમ રહેતાબર મુર્તિપૂજક સંપ્રદાયમાં ચાલી આવે છે, પરંતુ રચાનકયાસી સંપ્રદાયમાં તેમ નથી આ વસ્તુ તે તે મંત્રદાયોની સામાચારી જોવાથી રપષ્ટ થાય છે રચાનખાસી સંપ્રદાયની સામાચારીમાં જે પ્રકારે ' આવસ્યકક્રિયા ' ના ' ઘુક્સર-ચર-દોષદ્વે, નિદ્ધાળ જુદાળ અરિહસ સેદ્ધાળ, આચરિય ઉવકસાપ, અઘ્મુદિટવો ડક, આદિ સૂત્રોમાં જેમ કાપકુપ કરવામાં આવી છે તેમ તે ક્રિયાની પ્રાચીન વિધિમાં પણ કાપકુપ કરવામાં આવી છે મુર્તિપૂજક રવે તાબજ સંપ્રદાયની સામાચારીમાં ' આવસ્યકક્રિયા ' ના સૂત્રો તેમજ વિધિનો જે ઉત્ત્તેજ થી હરિભક્તિજી કર્યો છે તેમાં કાપપણ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી અર્થાત્ ' સામાયિક આવસ્યક ' એટલે પ્રતિક્રમણની રચાપનાથી માંડીને પ્રત્યાખ્યાન' વા પરમખાણ સુધી એ આવસ્યકના સૂત્રો અને વિધિનો ક્રમ તેનો તેજ છે જોકે પ્રતિ ક્રમણની રચાપના પહેલાં ચૈત્યવદન કરવાની અને હજી આવસ્યક

પછી સ્તવન, સન્નિધિ, સ્તોત્ર આદિ બોનવાની જે પ્રથા સદાગુણ દાખલ કરવામા આવી છે જે કારણનો વિચાર આગળ કરીશું, તેમ છતાં પણ મૂર્તિપુજક સંપ્રદાયની આવશ્યકક્રિયા તપાસતા સ્પષ્ટ માત્રા પડે છે કે તેમા આવશ્યકના સૂત્રો અને વિધિનો ક્રમ આજ મુધી પ્રાચીન પ્રમાણેજ ચાલ્યો આવે છે, આવશ્યકની વ્યાખ્યા અને તેના અનિકારી.

જે ક્રિયા અવશ્યક ક્રમ લાયક છે, તેજ આવશ્યક કહેવાય છે, આ ક્રિયા સર્વને માટે ન હોઈ શકે, તે અધિગારી બેઠી જુદી જુદી પણ હોઈ શકે એક મનુષ્ય જે ક્રિયાને આવશ્યક સમજીને નિત્ય કરે છે, તેનેજ ખીન્ને મનુષ્ય અનાવશ્યક સમજે છે એક મનુષ્ય કાચન અને કામિનીને આવશ્યક તરીકે સર્વસ્વ માની લઈ તે મેળવવા પોતાની સર્વ શક્તિ ખર્ચી નાખે છે, ત્યારે ખીન્ને તેને અનાવશ્યક સમજે છે અને તેના સગથી બચવા જુદિમળનો ઉપયોગ અને પ્રયત્ન પણ કરે છે, તેથી આવશ્યકક્રિયાના સ્વરૂપનો વિચાર કરતા પહેલાં તેનો અધિગારી કાણ હોઈ શકે તે વિચારવાનો પ્રશ્ન ઉપગ્રિયત થાય છે

સામાન્યતઃ દેહધારી પ્રાણીઓના બે વિભાગ હોય છે (૧) અન્ન-દર્શિ અને (૨) બહીર્દર્શિ જેની દર્શિ આત્મામાં રમી રહી છે, અર્થાત્ જે સદૃશ કુદરતી સુખ પ્રગટ કરવાના વિચાર તેમજ પ્રયત્નમા મગ્યો હોય તે જીવ અન્તર્દર્શિ છે આવા જીવને માટેજ આવશ્યક ક્રિયાનો વિચાર છે, આથી એતો સિદ્ધજ છે કે જે જડ પુરુષમાં આત્માને બૂલી ગયો નથી, અને કોઈ પણ જડ વસ્તુ જેની દ્રષ્ટિને લોભાની શક્તી નથી, તેને માટે તો આવશ્યકક્રિયા એજ ઉપયોગી વસ્તુ છે, કારણકે તેના દ્વારા આત્મા મદન સુખનો અનુભવ કરી શકે છે વળી અન્તર્દર્શિ જીવ પણ મદન સુખનો અનુભવ ત્યારેજ કરી શકે છે કે જ્યારે તેનામ સમ્યક્ત્વ, ચેતના, ચારિત્ર આદિ ગુણો પ્રગટ થઈ ચૂક્યા હોય આવાજ જીવો

આ ક્રિયાને આવશ્યક સમજે છે, આ ક્રિયા સમ્યક્ત્વ આદિ ગુણોને
વિકાસ કરનાર મહત્ત્વાર માધન છે, આથી કરીને યાનાદિ ગુણો
પ્રગટ કરવીને સારે ને ક્રિયા અવશ્યકરવા યોગ્ય છે તેજ આવશ્યક છે
એવું 'આવશ્યક' શબ્દ અને ક્રિયા એ ઉભય રૂપ છે અર્થાત
એ ઉપયોગપૂર્વક કરવાની ક્રિયા છે તે ક્રિયા આત્માના ગુણોને
શુદ્ધામિત (ફેલાવો) કરનાર હોવાથી 'આવાસક' પણ કહેવાય
છે વૈદિક દર્શનમાં આવશ્યકકર્મની જગ્યાએ 'નિત્યકર્મ' રાખ
પ્રસિદ્ધ છે જન દર્શનમાં આવશ્યક ક્રિયા નિમજ્જ વિગ્રાધિ અધ્યયન
પદક વર્ગ, ન્યાય, આરાધના, માર્મ આદિ શબ્દો એવા છે કે જે
'આવશ્યક' શબ્દના સમાન અર્થવાળા અર્થાત પર્વાય શબ્દો છે
(આવશ્યક રૂપિ) ૫૦ પૃષ્ઠ

આવશ્યકકર્મ સ્વરૂપ

સ્થુલ દષ્ટિએ આવશ્યક ક્રિયાના છ વિભાગો છે (૧) સામાયિક,
(૨) ચતુર્વિંશતિ સ્તવ, (૩) વન્દન (૪) પ્રતિક્રમણ (૫) કાર્યોત્સર્ગ
અને (૬) પ્રત્યાખ્યાન આ દરેકના સ્વરૂપનો પણ વિચાર કરીએ
૧ સામાયિક

રાત્રેપને તાને ન થતાં સમજાર અર્થાત સામ્યસ્થભાવમાં
રહેતુ, એટલે કે સર્વની સાથે આત્માની માફ જ વ્યવહાર કરવે
તે 'સામાયિક' છે (આં નિં ગાં ૧૦૨૨) તેના સમ્યક્ત્વ
સામાયિક યતસામાયિક અને ચારિત્રસામાયિક એ બન્ને
બે છે કારણકે સમ્યક્ત્વ, શ્રુત અને ચારિત્ર એ ત્રણ દારાજ સુખ
ભાવમાં સ્થિર રહી શકાય છે ચારિત્રસામાયિક પ્રથમ અધિકારીની
અપેક્ષાએ 'સ' અને સર્વ એમ બે પ્રકારે છે દેહ સામાયિક ચારિત્ર
મહત્ત્વને અને સર્વ સામાયિક ચારિત્ર માનુષ્યોને હોય છે (આં
નિં ગાં ૭૮૬) સમતા સમ્યક્ત્વ સાન્નિ સુવિદિત આદિ
શબ્દો 'સામાયિક'ના પર્વાય શબ્દો છે (આં નિં ગાં ૧૦૩૩)
૨ ચતુર્વિંશતિ સ્તવ

એવીય તીર્થ કર કે જે આપણે સર્વ ગુણસંપન્ન આદર્શ છે
તેમની સ્તુતિ કરવી તે 'ચતુર્વિંશતિ સ્તવ' તેના દ્રવ્ય અને ભાવ

એ બે પ્રકાર છે યુગ્માદિ સાત્વિક સાધન દ્વારા તીર્થંકરેલી પૂજા કરવી તે 'દ્રવ્યસ્તવ', અને તેમના વાસ્તવિક યુક્તેણુ ખ્યાન કે સ્તુતિ કરવી તે 'લાવસ્તવ' (આં નિં ગાં ૧૦ ૧૯૨) અધિકારી વિશે 'દ્રવ્યસ્તવ' પણ ગૃહસ્થને 'અતિ' 'લાભ' દાયક છે તે વાન વિસ્તારપૂર્વક આપસ્યકનિયુક્તિ '૫૦ ૪૯૨-૩ મા બતાવી છે

૩ વંદન

જેના દ્વારા પૂજ્ય કે સુગુણ પ્રતિ બહુમાન પ્રગટ હોય સકાય તે પ્રદર્શનના મન, પંચન અને કાયાનો વ્યાપાર કે પ્રદર્શિતે 'વંદન' છે, શાસ્ત્રમા વંદનને ચિતિ-કર્મ, કૃતિ-કર્મ, પૂજા-કર્મ આદિ પર્વાય શબ્દ વડે પણ ઓળખાવ્યું છે (આં નિં ગાં ૧૧૦૩) વંદનનું ખરૂં સ્વરૂપ બજાવા માટે વંદ્ય હોય હોત શ્રેષ્ઠ તેમજ પ્રકાર કેટલા? અવંદ્ય વંદનથી હોય શો? વંદન કેવી રીતે કરવા હોયો દૂર કરવા? આદિ વસ્તુ બજાવાની નીચે

દ્રવ્ય અને લાવ બન્ને ચારિત્રથી યુક્ત મુનિષ વંદન કરવા યોગ્ય છે (આં નિં ગાં ૧૧૦૬) આચાર્ય, દુષ્ટાચાર્ય, ગુરુત્તર, સ્થવિર-અને રત્નાચિક એ પાંચ પ્રકારના મુનિ ગુરુ છે (આં નિં ગાં ૧૧૦૫) જે દ્રવ્યવિગ (ગુરુ અને દ્રવ્ય) અને લાવલિગ (આત્મજાગૃતિ) તે બે પ્રકારના એ-કે જાણેથી રહિત છે તે અવંદ્ય છે 'અવંનીય' અને વંદ્યોના સ્વરૂપ વચ્ચે સિદ્ધાંતી ચતુર્થાંગી પ્રસિદ્ધ છે (આં નિં ગાં ૧૧૨૮)

જેમ આદી-ગુરુ હોવા છતાં તેના પગની હાથ અંગુળ ન હોય તો તે સિદ્ધો મહાત્મા હશે એમના નથી, તેમ જ જાણેથી ન યુક્ત છે, પરંતુ દ્રવ્યલિગ રહિત છે એવા પ્રદેશગુરુ અર્થે ને વંદન કરી શકાય નથી. જેમ સાદી ગુરુ હોય, જો તેના પગ અંગુળ ન હોય તો પણ તે સિદ્ધો મહાત્મા હશે એમના નથી, તેમ દ્રવ્ય લિગ હોવા છતાં જાણેથી ન હોય એવા પ્રદેશગુરુ

આદિ પાપ પ્રમારના કુસાધુને પણ વન્દન કરવું ચોખ્ખું નથી જેમ
અશુદ્ધ ચાદી પર બરાબર ઝાપ ન હોય તેવા સિક્કા ચાલતા નથી,
તેમ દ્રવ્ય અને ભાવ તે બંને સિમથી રહિત સાધુ પણ વન્દનીય
નથી. તો પછી વન્દનીય માત્ર તેજ છે કે જે શુદ્ધ ચાદી અને તે
પર ચોખ્ખી ઝાપ હોય તેવા સિક્કાની માફક દ્રવ્ય અને ભાવ એ
બંનેસિમ સહિત હોય (આં નિં ગાં ૧૧૩૮) અવન્દને વન્દન
દરનારને કર્મની નિર્જા થતી નથી, તેમ કીર્તિ પણ મળતી નથી,
પરંતુ અસવમ આદિ દોષોના અનુભવના દાગ [redacted] ન
છે (આં નિં ગાં ૧૧૦૮) અવન્દને વન્દન દરનારની વન્દન
દરનારનેજ હોય છાએ છે એટલું જ નહિ પણ ગુણી પુરુષો દાગ
પોતાને વન્દન કરાવવાથી અસવમની શક્તિ દ્વારા અવન્દની આત્માને
પણ અધ પાત થાય છે (આં નિં ગાં ૧૧૧૦) વન્દન બનીય
હોય રહિત હોવું જોએ, બનાદન આદિ બનીય દોર આં નિં
ગાં ૧૨૦૭ થી ગાં ૧૨૧૧ આ બતાવ્યા છે
૪ પ્રતિક્રમણ

પ્રમાદ થા અભાવન દશાને લઈ આત્મા અશુભ યોગ (વ્યાપાર) ને
પ્રાપ્ત કરે તો તેને ફરી શુભ યોગ પાત કરાવવો તે 'પ્રતિક્રમણ'
છે તેમજ અશુભ યોગને છોડી ઉત્તરોત્તર શુભ યોગમાં વર્તવું

દરસ્થાનાય પરસ્થાન, પ્રમાદસ્ય વશાદ્ગત ।

તત્રેય પ્રમર્ણ મુય પ્રતિપ્રમણમુચ્યતે ॥ ૧ ॥

પ્રતિ પ્રતિ વર્તનં વા, શુમેષુ યોગેષુ મોક્ષફલદેષુ ।

નિ શાલ્યમ્ય યતેયંત, તદ્વા દોયં પ્રતિપ્રમણમ્ ॥ ૧ ॥

આવશ્યકસૂત્ર ૫ ૩૫૩

પ્રમાદને લઈ પોતાના સ્થાનથી પરસ્થાનને વિષે આત્મા
ગયો હોય તેને ત્યાંથી પાઠો મેરવી સ્વસ્થાનમાં લાવવો એ પ્રતિક્રમણ
છે શલ્ય દિન બનીને મોક્ષ રૂપી ફલને દેનાર શુભ યોગને
વિષે વારવાર વર્તન કરવું એ પણ પ્રતિક્રમણ છે

‘પ્રતિક્રમણ’ ॥ પ્રતિવરણ, પગિહરણ, વારણ નિરૂત્તિ, નિન્દો,
હી, અને શોષિ આદિ શબ્દો પ્રતિક્રમણના પર્વાય શબ્દો ॥
આં નિં ગાં ૧૨૩૩) આ શબ્દોના ભાવ બતાવવા દરેક
મંત્રી વ્યાખ્યા પર એક એક મનોરજન દર્શાવેલ પશુ આપેલ ॥
આં નિં ગાં ૧૨૪૨)

પ્રતિક્રમણનો અર્થ પાછું ફરવું એટલે એક સ્થિતિમાંથી ફરી
જ સ્થિતિમાં આવવું એટલેજ છે, આ સામાન્ય વ્યાખ્યા પ્રમાણે
અશુભ યોગ ત્યાગી, શુભ યોગ પ્રાપ્ત કરી ફરી અશુભ યોગમાં
જવું તે પણ પ્રતિક્રમણ કહી શકાય, માટેજ પ્રતિક્રમણના પ્રશસ્ત
ને અપ્રશસ્ત એવા બે ભેદ પાડેલા છે (આં ૪૦ પૃં ૫૫૨)
જ્યોત્સ્નાકિર્ણમાં જે પ્રતિક્રમણ છે તે અપ્રશસ્ત નહિ, પરંતુ
શસ્ત્ર છે, ગણ્યુંકે ઝાંઝી માત્ર અન્તર્દર્શિ અર્થાત્ આધ્યાત્મિક
ફોનોજ વિચાર કરેલ છે

દૈવસિક, રાત્રિક, પાક્ષિક, આત્મભૌમિક અને સાવત્સરિક આદિ
પ્રતિક્રમણના પાંચ ભેદ પણ પ્રાચીન અને શાસ્ત્રમંત્ર છે, કાર-
ણકે તેના ઉદ્દેશ્ય શ્રી ભગવાનુસ્ત્રામિએ પણ કરેલો છે (આં
૧૦ ગાં ૧૨૪૭) કાળભેદથી પણ પ્રક્રાંના પ્રતિક્રમણ પણ કલા
છે, (૧) ભૂત કાળમાં લાગેલ દોષની આલોચના કરવી (૨) સવર
કરી વર્તમાનકાળના દોષથી રક્ષણ કરવું અને (૩) પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા
અવિષ્કમળના દોષોને રોકવા (આં ૪૦ પૃં ૫૫૧)

આત્માની ઉત્તરોત્તર વિશેષ શુદ્ધ રૂપેસ્થિતતા થાય તેવી પ્રત્યા-
શાખનાર અધિભરી જીવોએ એ પાંચ ભણવું જરૂરું છે કે પ્રતિક્ર-
મણ શાંતુ કરવાનું છે ॥ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ કપાય અને અપ્રશસ્ત
યોગ એ ચારનું પ્રતિક્રમણ કરવાનું છે, અર્થાત્ મિથ્યાત્વ તથા
સમકિત મેગવનું, અવિરતિ તથા વિરતિ (ત્યાગ) સ્વીકારવો, કપાય

દૂર શ્રી કૃષ્ણ અર્થિ શુભો પ્રગટાવરા અને સમાર વધારનાર શ્રી
તથા આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ વી

મામા-૧ રીતે પ્રતિક્રમણના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે પ્રકાર
છે ભાવ પ્રતિક્રમણજી ઉપરથી છે દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ નહિ જે કિંત
લોકાન બતાવના અર્થે કરવામા આવે તે દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ છે દોષતું
પ્રતિક્રમણ જો પછી પણ તે તે દોષતું વારવાર સેવન કરતું તે પણ
દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ છે '૦૫ પ્રતિક્રમણથી આત્મપુરિષ થવાને બે
ધૃષ્ટતા દ્વારા અને દોષાની પુષ્ટિ થાય છે તેના પર આપેન
કૃષ્ણ અને પુનઃ સાધુનું દૃષ્ટાત આનાદ્યદ્યનિદ છે
થ કાષ્ટાતર્ક

ધર્મ કે શુભ જ્ઞાન માટે નામ મળી, શરીર પરથી મમ-
તાતો દ્વારા કરવા એ 'ગોત્સર્મ' છે તે વચાથ રીતે શ્વા માટે
તેના દેશ તજવા બાધ્યે એ દેશ વિદ્યાર્થી આગળીય પ્રારના
છે (આં નિં માં ૧૫૪૬-૬૭)

૧૦ મોંની દેહ અને પુરુષની જડતા ૨ થાર છે કામો
તે બાં વડુ ગાંધિ ધાતુઓની વિષમતા (અમમાનતા) દૂર થઈ,
પશ્ચિમે શુદ્ધિ મે તાલી બના છે, અને વિચાર શક્તિને
રિભાવ થાર છે શુભદ્ય ખનિનીયા અથાત્ અનુક્રમ અને પ્રતિભા
એના મને પ્રાના ગોમા મુમભાવ ગાખવાની શક્તિ તેનાથી
પ્રાપ્ત થાય છે ભનુઓ આ નાનો અભ્યાસ પણ પુષ્ટ અને છે
અને અનિત્ય નિત્ય પણ ગોત્સર્મમા સારી રીતે થઈ શકે છે
આમ નાતસા એ બદુ મદરવની કિંમ છે

મોતર્ગની નદર લેનાતા એક શ્વામોશ્વામનું કાલક્રમાણ
શ્લોકના એક અરપુના ઉપદેશ ના મનપ્રમાણના બેટલ છે

ત્યાગ તે 'પ્રત્યાખ્યાન' છે, ત્યાગ કરવા યોગ્ય વસ્તુઓ દ્રવ્ય અને ભાવ એ બે પ્રકારે છે અન્ન, વસ્ત્ર, ઘન આદિ બાહ્ય વસ્તુઓ દ્રવ્ય રૂપે છે, જ્યારે અજ્ઞાન, અસપ્ત, ક્ષય આદિ પૈશાવિક પરિણામ ભાવ રૂપે છે અન્ન આદિ બાહ્ય વસ્તુઓનો ત્યાગ પણ અજ્ઞાન આદિ ભાવત્યાગ માટે ભાવપૂર્વક કરવો જોઈએ, જે દ્રવ્યત્યાગ, ભાવત્યાગપૂર્વક ભાવત્યાગ માટે કરવામાં આવતો નથી તે ત્યાગથી આત્માના ગુણોની પ્રાપ્તિ કે તેનો વિકાસ પણ થતો નથી

શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, વન્ન, અનુપાસન, અનુભાવણ અને ભવ એ છબે શુદ્ધિ સંદિન કરેલ પ્રત્યાખ્યાન શુદ્ધ છે (આંદ પૃ ૮૬૭,)

પ્રત્યાખ્યાનનું ખીજું નામ 'ગુણધારણ' છે તરણકે તેના વડે અનેક ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી આસ્ત્રવને નિરોધ અથવા સવર થાય છે, સવરથી તૃષ્ણાના નાશ અને તૃષ્ણાના નાશથી અવર્ણનાય મમમાન ઉત્પન્ન થાય છે, જેનાવડે કમલ મોક્ષનો પથ સાબ થાય છે

આનંદચન્દિયાના કમની સ્વાભાવિકતા તથા ઉપપત્તિ:

જે જીવો અન્તર્દષ્ટિ છે, તેના જીવનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સમભાવ અર્થાત્ સામાયિક પ્રાપ્તિ કરવાનો છે, તેથી તેના દરેક વ્યવહારમાં સમભાવ સ્પષ્ટ દેખી સંગર છે આવા જીવો જ્યારે માર્ગ જીમે તે મમભાવની ટોચે ચઢે જીવો કે જાગે છે ત્યારે તે જીવોના સ્વાભાવિક ગુણોની મુક્તિ કરે છે, તે ઉપરાંત સમભાવમાં વિચિત્ર માનુ પુરુષો વન્ન કે નમસ્કાર કરવાનું પણ તે જાનો નથી. જાવા અન્તર્દષ્ટિ જીવના જીવનમાં એવી સુનિર્ણિત અર્થાન્ત અમરતા કે નિમન પ્રાપ્ત છે કે તેઓ કન્યાયિત પૂર્વસાસના કે કુમરને હા મમના રૂપે પતિત થાય તો પણ, તે પ્રમત્તાના કારણે

પ્રતિક્રમણ કરી પોતાની પૂર્વ સ્થિતિ (સમભાવ) પ્રાપ્ત કરીજ લે છે, અને કાંઈ કાંઈ વાર તો તે સ્થિતિથી પણ આગળ વધી જાય છે. જ્ઞાન તે આધ્યાત્મિક જીવનની ચાવી છે તેથીજ અન્તર્દષ્ટિ જીવો વારંવાર જ્ઞાન કરે છે. જ્ઞાન દ્વારા આત્મશુદ્ધિ કરતા કરતા તેમણે આત્મરૂપરૂપમા વિસેષપણે લીન થઈ જાય છે અને પરિણામે જડ વસ્તુઓના ભોજનના ત્યાગરૂપ પ્રવાહ્યાન તેમને માટે કુદરતી ક્રિયાજનક બની જાય છે.

આમ જોતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે આધ્યાત્મિક પુરોના ઉચ્ચ અને સ્વાભાવિક જીવનના પૃથક્કરણ રૂપેજ 'આવશ્યકક્રિયા' છે, જેમ હોવાથી તેનો ક્રમ પણ તેટલોજ સ્વાભાવિક અને કુદરતી છે.

ક્રમની સ્વાભાવિકતાની ઉપપત્તિ — જ્યાં સુધી 'સામાયિક' પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી 'ચતુર્વિંશતિ સ્તવ' જાવપૂર્વક થઈ શકતું નથી, કારણ કે જ્યાં સુધી આત્મા પોતેજ સ્થિર કે સમભાવમાં હોતો નથી ત્યાં સુધી સમભાવના સિમરે રહીને મદ્દાનપુરૂષમાં રહેલ શુભો તે જાગી શકતો નથી તેમજ તે શુભોથી ઉત્સાહિત અને પ્રમત્ત બની તેની પ્રશંસા પણ કરી શકતો નથી. આમ હોવાથી જ સામાયિકની પછી ચતુર્વિંશતિ સ્તવ છે.

ચતુર્વિંશતિ સ્તવ કરનાર અધિકારી 'વન્દન' પણ વિધિપૂર્વક કરી શકે છે, કારણકે ચોવીસ તીર્થ કરના શુભોથી પ્રસન્ન થઈ જશે તેમની સ્તુતિ કરી નથી તે તીર્થક્રમાર્ચના ઉપરેશક સૂત્રને જાવપૂર્વક વન્દન કરી શકે જ નથી. આથી કરીનેજ ચતુર્વિંશતિ સ્તવની પછી 'વન્દન'નો ક્રમ છે.

વન્દનની પછી 'પ્રતિક્રમણ' રાખવાનો હેતુ એ છે કે આત્મોચ્ચના ગુરુ સમક્ષ જ કરી શકાય જે ગુરુવન્દન કહ્યો નથી, તેને આત્મોચ્ચના કરવાનો પણ આધાર નથી. ગુરુવન્દન સિવાય કરેલ

આલોચના નામ માનવી જ આલોચના છે તેનાથી કાષ્ઠપણુ સાધ્યસિદ્ધિ થઈ શકતી નથી સાચી આલોચના કરનાર અધિકારી જીવના પરિણામ એટલા નામ અને કામળ બની જાય છે કે તે સ્વયમેવ ગુરૂના ચરણમા પોતાનું મસ્તક ઢાળી દે છે આથી કરીને વન્દન પછી 'પ્રતિક્રમણ' છે

કાયોત્સર્ગ માટે જરૂરી યોગ્યતા પ્રતિક્રમણ ક્યાં પછીજ પ્રાપ્ત થાય છે, કારણકે જ્યાં સુધી પ્રતિક્રમણદ્વારા પાપની આલોચના કરી ચિત્તશુદ્ધિ કરી નથી, ત્યાં સુધી ધર્મજ્ઞાન કે શુદ્ધધ્યાન માટે એકાગ્રતા પ્રાપ્ત કરવાનો જે કાયોત્સર્ગનો ઉદ્દેશ છે તે કાષ્ઠપણુ રીતે સંભવ થતો નથી. આલોચના દ્વારા ચિત્તશુદ્ધિ ક્યાં વિના જે કાયોત્સર્ગ કરે છે, તેના મુખમાથી ગમે તેમ પરમ પવિત્ર શબ્દોનો જાપ થાય તો પણ, તેના અંતરમા ઉચ્ચ જ્યેષ્ઠનો વિચાર કહી પણ હિંભવી શકતો નથી, કાગણુ કે અનુભવેન વિયોગનું ચિન્તન ધ્યાનમા ખડુ થઈ જાય છે માટે જ પ્રતિક્રમણ પછી 'કાયોત્સર્ગ'ને ક્રમ છે,

કાયોત્સર્ગ કરી વિશેષ ચિત્તશુદ્ધિ, એકાગ્રતા અને આત્મભજન જે પ્રાપ્ત કરે છે, તેજ પ્રત્યાખ્યાનનો આવે અધિકાર છે જેને એકાગ્રતા પ્રાપ્ત કરી નથી, તેમજ મહત્ત્વપૂર્ણનો મહત્ત્વ કરો નથી, તે કહી પ્રત્યાખ્યાન કરે તો પણ, તેનો સારી રીતે નિર્વાક કરી શકતો નથી પ્રત્યાખ્યાન સર્વથી છેલ્લી આનન્દપ્રક્રિયા છે, કારણ કે તેને માટે વિશેષ ચિત્તશુદ્ધિ અને વિશેષ ઉત્સાહની આવશ્યકતા છે, તે કાયોત્સર્ગ કર્યા વિના પ્રાપ્ત થઈ શકતા નથી આમ હોવાથી કાયોત્સર્ગ પછી જ 'પ્રત્યાખ્યાન' આવે છે

આમ વિચાર તેમજ અનુભવથી પ્રતીતિ થાય છે કે જ આવશ્યકનો જે ક્રમ છે તે, વિશેષ કાર્યકારણભાવની સંકળથી સકળાયેલો

છે એમા ફરક જાણી તેની સ્વાભાવિકતા ખડતલ થયા વિના
અન્ય ક્ષણ પરિણામ ન સંભવી શકે

આવશ્યકક્રિયાની આધ્યાત્મિકતા

જો ક્રિયા આત્માના વિભવને લક્ષ્યમાં રાખી કરવામા આવે છે તે
આધ્યાત્મિક ક્રિયા છે આત્માનો વિભવ એટલે મધ્યસ્ત્વ, એના આગ્રહ
આદિ જીવના સ્વાભાવિક ગુણોની ક્રમશઃ શુદ્ધિ કે વૃદ્ધિ આ પ્રમાણે પર
છે આવશ્યકને કસી જોતાં અમાત રીને સ્પષ્ટ થશે કે આવશ્યક એ
સાચી આધ્યાત્મિક ક્રિયા છે

છેલ્લે આવશ્યકની ક્રમોદી

સામાયિકરું કેવળ પાપજનન આપાગતો ત્યાગ છે તેનાથી કર્મની
નિજરા થઈ આત્માના ગુણોનો વિભવ થાય છે અતુર્વિશતિ સ્તરનો
હિંદુ ગુણાનુરાગની વૃદ્ધિ દ્વારા ગુણુની શુદ્ધિ છે તે દ્વારા પણ
આત્માના ગુણોની શુદ્ધિ તેમજ વિગમ થાય છે વન્દન દ્વારા વિનય
ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, માનના ચરેચૂરા થઈ જાય છે શ્રદ્ધાનંતરું
પૂજન થાય છે, અને તીર્થંતરની આગામી પાતન થાય છે, આ
હિપ્તવત વન્દન કરનારને નમ્રતાને બદલે શાસ્ત્રમંત્રની તત્ત્વ પ્રાપ્ત થાય
છે, જોનારી ક્રમશઃ જ્ઞાન, વિજ્ઞાન પ્રત્યાખ્યાન સંયમ, અનાસર, તપ, ક્રમનાય, અક્રિયા અને સિદ્ધિ આદિ ફળ થાય છે (આનંદ
આં ૧૨૧૧ તથા ૮૨૧) આમ જોતા હિપ્તોક્તિ તરુ ક્રિયાઓ આત્મ
વિકાસના સંધનરૂપ હોવાથી આધ્યાત્મિક જ છે

આત્મા સંયમ રીને તો પૂર્ણ શુદ્ધ અને પૂર્ણ બતવાન છે
પરંતુ અનર્થક ક્રમથી વિરહ વાસનાના પ્રવાહમાં તથાનો રહ્યો હોવાથી
દોષોના અનેક પડોથી તે ક્રમશઃ તરુ છે અને તેથી જારે તે જરૂર
પણ હિંદુને સાદુ અને પ્રવૃત્ત કરે છે ત્યારે અનાદિ અવ્યાસને
લક્ષણો કરે છે આમ અને એ સ્વાભાવિક જ છે આ

કાગળને સહ આત્મા જ્યાં મુ'ની બૂલોનું મશોરન ન દે ત્યાં મુખી
 ઈષ્ટિમિદ્ધિ થઈ શન્તી નથી તેથીજ વખતો વખત થા' ગયેની બૂલોને
 થા'ની પ્રતિક્રમણ દ્વારા મારવાગ તે ન થઈ જતા એ પ્રમારનો
 નિશ્ચય રવામાં આવે છે આમ જોનાં પ્રતિક્રમણનો ઉદ્દેશ પ્રથમ
 ચેદ દોષોને દૂર કરવા, અને નેરોપો ફરી ન થાય તે માટે માધ્યાની
 (ઉપયોગ) રાખવી એ છે પ્રતિક્રમણ કરવાથી આત્મા દોષોથી મુક્ત
 બને છે અને શુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે આત્મર્મ નિત્યની એકા-
 ગ્રતા ઉત્પન્ન કરે છે અને આત્માને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર
 કરવાની ત આપે છે, જેના વડે આત્મા નિર્લય મની પોતાના
 કલણમા કલણ ઉદ્દેશને મિદ્ધ દરી શકે છે આમ આ બંને ક્રિયાઓ
 થણુ આધ્યાત્મિકજ જણાય છે

દુનીયામા જે કાર્મ વસ્તુઓ છે તે સર્વે કાઠથી ભોગવી શકાતી
 નથી, અને તેમાની કેટલીક તો ભોગવવા યોગ્ય પણ હોતી નથી,
 આ ઉપરાન્ત વસ્તુઓના અપરિમિત ભોગથી વાસ્તવિક શાન્તિ પણ
 પ્રાપ્ત થતી નથી આમ હોવાને વધને પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા મુમુક્ષુજણ
 પોતાને ન ભોગવવાની વસ્તુઓના ભોગથી જવાની સહ સ્થાયી
 આત્મશાન્તિ પ્રાપ્ત કરે છે આ રીતે પ્રત્યાખ્યાનની ક્રિયા પણ
 આધ્યાત્મિક છે

લાય આનંદ-ની મહત્તા લાય આવશ્યક તે લોકોત્તર
 ક્રિયા છે, કારણ કે મોક્ષના જ ઉદ્દેશથી આધ્યાત્મિક મનુષ્ય ઉપયોગ
 પૂર્વક તે ક્રિયા કરે છે, તેથી તેનું મર્મરૂપ લોકોત્તર તેમજ નાનદારિક
 દૃષ્ટિએ પણ થઈ શકે છે, કારણ કે આનંદ ક્રિયાના અધિભારી
 પણ વ્યવહારનિષ્ઠ મનુષ્યો જ હોય છે

લોકોત્તર નિશ્ચય દૃષ્ટિએ આનંદ-ક્રિયાની મહત્તા

જે તરવોને સહ મનુષ્યજન અન્ય પ્રાણીજન કરતાં

ઉચ્ચ સમજવામાં આવે છે અને અતે ને વડે વિદ્યાનની પગલાગમે
પહોચી શકાય છે તે તરતો આ રહ્યાં

(૧) સમજાવ અર્થાત્ શુદ્ધ મદ્દા જ્ઞાન અને આગિનું સંમિશ્રણ
(૨) જીવનને વિશુદ્ધ બનાવવા માટે સર્વોપરિ જીવન માટેની વિમૂર્તિ-
ઓને આદર્શ રૂપે સ્વીકારી તેમના પ્રતિમનનુ આલબન દર્શિ યાખરી
(૩) ગુણીયનેાનું બદ્ધ માન અને વિનય કરવે, (૪) કર્નબ્ધના સમજણ
અને તેના પાલન માં ઘણ મયેલ સખલનાઓનું કપલ રદિનરહે, અવ
લોકન કરી, સોધી, ફરી તેરી જુનો ન ઘણ જલય તે અર્થે આ માને
જામૂત રાખવે (૫) ખ્યાનનો અભ્યાસ કરી પ્રત્યેક વસ્તુના સ્વરૂપને
મમાર્થ મમજી લેવા વિવેક કલિનેા વિદ્યામ કરવે અને (૬) ત્યામ
વૃત્તિ દ્વારા સતોત અને સદનયીલતાની વૃદ્ધિ કરવી

ઉપર્યુક્ત તત્ત્વોપર આવશ્યમક્રિયા રૂપ મળેલ દીક્ષ છે, તેથીજ
જ્ઞાન* કહે છે કે આવશ્યમક્રિયા આત્માને તેણે પ્રાપ્ત કરેલ જ્ઞાનથી

* ગુણવદ્ધુમામાદે નિત્યસ્મૃત્યા ચ સત્પ્રિયા ।

જાતે ન પાતયેદ્યાવમજાતે જનયેદપિ ॥ ૫ ॥

દ્વાયોપશમિકે માયે, વાં મિયા મિયતે તયા ।

પતિતસ્યાપિ તદ્માવમ્વૃદ્ધિજાયતે પુન ॥ ૬ ॥

ગુણવૃદ્ધ્યેતત કુર્યાન્, મિયામસ્વલમાય જા ।

યક નુ સંયમસ્યાન્ જિનાનામશ્રતિદ્યતે ॥ ૭ ॥

જ્ઞાનસાર (ક્રિયાશ્લ)

ગુણીના બધુ માન આદિ તેમજ નિયમરણ્યપૂર્વક કરાની
સક્રિયા ઉત્પાદ યથેલ જાવને પડવા ફેરી નથી અને ઉત્પજ નદિ
યથેલ જાવને પણ ઉત્પજ કરે છે

દ્વાયોપશમિકે જાવમાં માં અપૂર્ણ દશમાં ને ક્રિયા કરવામાં
આવે છે તેથી પતિત યથેલ આત્માની પણ ફરી જાવવૃદ્ધિ થાય છે.

તેથી ગુણવૃદ્ધિ માટે અર્થાત્ સખલના ન યાવ તે માટે ક્રિયા
કરવી જ જોઈએ એક સવમધ્યાન તો જીનેશ્વરને પણ રહે છે

પતિત થવા દેતો નથી, અને વિગેયમા તેનામા અપૂર્વ ભાવ ઉત્પન્ન કરે છે, વળી ક્ષાયોપશમિક ભાવથી કરાતી ક્રિયા વડે પણ પતિત આ મા ફરી ભાવવૃદ્ધિ કરી શકે છે આમ ગુણોની વૃદ્ધિ તેમજ પ્રાપ્ત થયેન ગુણમા સખનના ન થાય તે અથે પણ આવશ્યક ક્રિયાનું આચરણ ઉપયોગી છે કારણ કે તે એક પ્રમરનું આત્મસરક્ષક તર છે

વ્યવહારિક દૃષ્ટિએ આનર્યકાક્યાની મહત્તા

વ્યવહારમાં આરોગ્ય, કૌટુંબિક નીતિ, સામાજિક નીતિ આદિ વિષયો ગણી શકાય, આ વિષયોનો સબંધ આવશ્યકક્રિયા સાથે કેમ પડી શકે તે પણ તપાસીએ

આરોગ્ય માટે માનસિક પ્રમન્નતાની જરૂર છે, જગતમા જોઈએ તે અતેક સાધન છે કે જેના દ્વારા જોગ વત્તા પ્રમાણમાં પ્રસન્નતા મેળવી શકાય છે, પરન્તુ વિચાર કરતા એમ લાન થાય છે કે સ્થાયી માનસિક પ્રસન્નતા તો, જે તત્ત્વો પર આવશ્યકક્રિયા રૂપ મહેલ ટકી રહેલો છે તેના વિના કોઈપણ પ્રમારે પ્રાપ્ત કરી શકાવી નથી કૌટુંબિક નીતિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સમસ્ત કુટુંબને સુખી બનાવવું એ છે, આને માટે નાના મોટા સર્વમા એક બીજા પ્રતિ પરસ્પર વિનય, આચારપાનન, નિયમશીલતા અને અપ્રમાદ આદિ ગુણોની જરૂર છે, આ સર્વે ગુણુ આવશ્યકક્રિયાના આધારભૂત ઉપયુક્ત તત્ત્વો સિવાય કોઈપણ રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકતા નથી. સામાજિક નીતિનો ઉદ્દેશ સમાજની સુ-વચર્યા છે, અને તેને માટે વિચાર-શીલતા, પ્રમાણિષ્ઠતા, દીર્ઘદર્શિતા અને મહીરતા આદિ ગુણો જ વનમા હોવા જોઈએ આ સર્વે આવશ્યકક્રિયાના જ મૂળભૂત તત્ત્વો વિના કોઈ રીતે આવી શકના નથી.

આમ વિચારના સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થાય છે કે સાત્ત્વીય અને
 વ્યાવહારિક એ બન્ને દષ્ટિએ આવશ્યક ક્ષિપ્ર પદ્ધતિ લાભ પામે છે
 'પ્રતિક્રમણ' શબ્દની ગતિ

પ્રતિક્રમણ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ પ્રતિક્રમણ એ પ્રમાણે છે, એ વ્યુત્પત્તિ
 પ્રમાણે તેનો અર્થ સાધુ કૃત્યો જોડો જ થાય છે પરંતુ દૈનિક
 પ્રતિક્રમણ શબ્દ 'ચોથા આવશ્યક' અને 'જો આવશ્યકતા મનુષ્ય
 તુ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કે ઉત્તર અર્થમાં તે સંજ્ઞાની પ્રસિદ્ધિ એટલી નથી
 થઈ ગઈ છે કે આજનો આવશ્યકની જગ્યાએ જ આવશ્યકતાના
 મનુષ્ય માટે પણ 'પ્રતિક્રમણ' શબ્દ વપરાય છે અને વ્યવહારમાં તેમજ
 અર્વાચીન મથોમાં 'પ્રતિક્રમણ' શબ્દ એક પ્રકાર 'આવશ્યક' શબ્દનો
 પર્યાય બની ગયો છે પ્રાચીન મથોમાં પ્રતિક્રમણ શબ્દનો ઉપયોગ
 'સામાન્ય આવશ્યક'ના અર્થમાં મુદ્દન દેખાતો નથી. પ્રતિક્રમણ
 તેટલું ગંભીર, પ્રતિક્રમણ વિધિ ધર્મ સમ્રાટ આદિ અર્વાચીન મથોમાં
 'પ્રતિક્રમણ' શબ્દ સામાન્ય આવશ્યકના અર્થમાં વપરાતો છે અને
 સામાન્ય મનુષ્યો પણ આવશ્યકના અર્થમાં પ્રતિક્રમણ શબ્દનો
 અસ્થિતિ ઉપયોગ કરતા હોય એવો અનુભવ થાય છે

અહીં પ્રતિક્રમણ શબ્દનો અર્થ સામાન્ય આવશ્યક અર્થાત્ જો
 આવશ્યકનો મનુષ્ય છે આ જગ્યાએ મે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે
 (૧) પ્રતિક્રમણના અધિકારી કેણા અને (૨) પ્રતિક્રમણવિધાનની
 રીત જે પ્રચલિત છે તે સાત્ત્વીય અને સુક્તિસંગત છે કે કેમ ?
 પ્રતિક્રમણના અધિકારી

પ્રથમ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે સાધુ અને શ્રાવક
 એ બન્ને પ્રતિક્રમણના અધિકારી છે મરણ્યકે સાત્ત્વીય સાધુ
 અને શ્રાવક એ બંને માટે દેવમિત્ત અને રામ્ય એ બે

પ્રતિક્રમણુ આવર-૧ તર્ક ૧ રૂપે મતાવા છે અને અતિચાર આદિ પ્રથમ હાથ કે ન હોય તો પણ પ્રથમ અને ચરમ [છે'વા] તીર્થ-ના સામનમાં પ્રતિક્રમણુ મટિન જ ધર્મ'ર બતાવે છે
પ્રતિક્રમણની પદ્ધતિ

ખીન્ને પ્રશ્ન એ છે કે સાધુ અને શ્રાવ-૮ એ બેનો પ્રતિક્રમણની પદ્ધતિ માથે કેવો સબધ છે ? મર્વ માનુષ્યોને ચારિત્રાન સ્વીય ઈર્મનો ક્ષયોપશમ અને ન્યનાધિક દોષ પરન્તુ સામાન્યત તે મર્વ સર્વવિરતિભાવવાળા એને ત્રિવિધે ત્રિવિધે (મન, વચન અને ગયા દ્વારા માવઘ ધર્મ કળવા, ડરાવવા અને અનુમોદવાના ત્યાગ રૂપે) પાચ મહાવ્રત ધારણુ રૂત દોષ છે, આમ હોવાથી તે સર્વને પાચે વ્રતોમા લાગેન અતિ-ચારના સરોધન રૂપ આનોચના અર્થાત્ પ્રતિક્રમણુ નામનુ ચોથુ આવશ્ય- સમાન રીતે ડરવુ જોઈયે, અને તેને માટે સર્વ સાધુઓએ સમાન જ આનોચનાસૂત્ર જોઈવુ જોઈયે આ પ્રમાણે જ આનોચના અને એ જ આનોચના મૂત્રની ક્રિતિ તેમનામા હજી પણ પ્રચલિત છે.

૧ નમરોણ નાયણ, અયસ્તજાયયર્જ હયદ્ જમ્હા ।

અતે અહોણિસસ્મ ય, તમ્હા અયસ્તર્ય નામ ॥ ૨ ॥

આવર-૧૮ ક્રિતિ ૦ પૃ ૫૩

માધુ અને શ્રાવકોએ ગતિ અને વિવનને અન્તે અવશ્ય કરવુ જોઈયે એ આવશ્ય- છે

૨ મપદિક્રમણોધમ્મો, પુરિમસ્સ ય પચ્છિમસ્સ ય જિણસ્સ ।

મહિસમણ જિણાણ, વારણજાય પદિક્રમણ ॥ ૨૪૮ ॥

આવશ્ય-૮ નિર્ધુક્તિ

પરના અને હેદના તીર્થ કળના સામનમા ધર્મ મપ્રતિક્રમણુ છે, જ્યારે બાકીના ખીજથી ત્રેવીશ મુધીના મધ્યમ તીર્થ કળના સાસ-નમાં કાગળ પ્રસંગે પ્રતિક્રમણુ ધર્મ છે

પરંતુ આવકોના સંબંધમાં તર્ક વિપરિત થાય છે તે એ
 આવક અનેક પ્રકારના છે કોઈ માત્ર સમ્યક્ત્વવાળા અવતી હોય
 છે, તો કોઈ મતી હોય છે. મત પશુ કોઈને દ્વિવિધ ત્રિવિધ, કોઈને
 એકવિધ ત્રિવિધે અને કોઈને એકવિધ દ્વિવિધે એ પ્રકારે હોય
 છે, તેથી આવકોને વિવિધ અભિગ્રહવાળા કહ્યા છે (આનંદ ૦ ગા. ૦
 ૧૫૫૮) આ બિચ્છિન અભિગ્રહવાળા આવક એવા ‘ પતિક
 મથુ ’ નામના આવક સિવાય બાકીના પાંચ આવક
 ને રીતે કરે છે તે વિષયમાં તો સંપત્તિ રચના નથી, પરંતુ એવા
 આવક ને પ્રકારે તેઓ કરે છે અને તે માટે જ સૂત્ર તેઓ બોલે
 છે તે વિષયમાં તો અવશ્ય મદદ ઉદભવે છે

તે આ પ્રમાણે છે એવા આવક અતિચારસંશોધન રૂપે
 છે, મહત્ત્વ કરેલ મત નિયમમાં જ અતિચાર લાગે છે મહત્ત્વ કરેલ
 મત, નિયમ દરેકના સમાન હોતા નથી, તેથી એક ‘ ચંદ્રિકા ’
 સૂત્ર દ્વારા સર્વ આવક (મતી કે અવતી સમ્યક્ત્વી) ને બારે મત
 અને સંલેખનાના અતિચારના સંશોધનનું કાર્ય કરે છે તે ન્યાય-
 સમત કેમ જી રહ્યા? જોયું ને મત મહત્ત્વ કર્યા હોય, તેણે તે
 મતોના અતિચારનું સંશોધન ‘ મિચ્છામિ દુક્કહ ’ આદિ દ્વારા
 કે પુ જોઈએ, મહત્ત્વ નહિ કરેલ મતોના સંબંધમાં તો અતિચારનું
 સંશોધન કરવાને બદલે તે મતોના પ્રયોગો નિચાર કરવો જોઈએ;
 અને તે રીતે સુણુભાવના દ્વારા તે મતો સ્વીકારવા પુરતું આત્મનય
 પેદા કરવું જોઈએ. મહત્ત્વ નહિ કરેલ મતના સંબંધમાં જો તેના
 અતિચારનું સંશોધન થોડા મથવામાં આવે તો તો આવકોને માટે
 પાંચ મદદમતના અતિચારનું સંશોધન પણ સુકત માનવું પડે,
 મહત્ત્વ કરેલ અને મહત્ત્વ નહિ કરેલ મતોના સંબંધમાં વિપરીત
 મદદ મદદમતો મિચ્છામિ દુક્કહ દ્વારા તેનું અતિક્રમણ કરવું તે તે

સર્વ અધિકારીને માટે સમાન છે પરંતુ અહીં જે પ્રશ્ન છે તે અતિચાર સંશોધન રૂપે પ્રતિક્રમણના સંબંધમાં છે અર્થાત્ અદ્યક્ષ નહિ કરેલ પ્રતિ, નિયમોના અતિચારનું સંશોધન અને તેને લગતા સૂત્રો બોધવાં તેમજ ‘મિચ્છામિ દુક્કઠ’ દ્વારા પ્રતિક્રમણ કરવાની જે શક્તિ થાય છે તેનો આધાર શો ?

આ શક્યતા સમાધાન એટલું જ છે કે અતિચારસંશોધન રૂપ પ્રતિક્રમણ તો અદ્યક્ષ કરેલ પ્રતોનું જ કરવું એ મુક્તિસંગત છે અને તે પ્રમાણે તેને લગતા સૂત્રો બોલી ‘મિચ્છામિ દુક્કઠ’ દેવું જોઈએ અદ્યક્ષ નહિ કરેલ પ્રતોના સંબંધમાં તો ‘અદ્વા વિપર્યાસ (વિપરીત શ્રદ્ધા) નું પ્રતિક્રમણ જરૂર કરવામાં આવે, પરંતુ અતિચારસંશોધન અર્થે તેને લગતા સૂત્રો બોલી ‘મિચ્છામિ દુક્કઠ’ આદિ દેવાને બદલે તે તે પ્રતોના ગુણોની ભાવના ભાવવી, તેમજ તે પ્રતોના અદ્યક્ષ કરનાર હિંસ્ર આવકોને ધન્યવાદ દર્શી ગુણાનુરાગને પુષ્ટ કરવો તેજ શ્રાક્તસંગત છે

હવે પ્રશ્ન એ છે કે જ્યારે સ્થિતિ આ પ્રમાણે છે ત્યારે નતી અવતી, બાળક અને વૃદ્ધ એ સર્વ આવકોમાં એજ ‘ ઘડિતુ ’ સૂત્રદ્વારા સમાનરૂપે અતિચારસંશોધન કરવાની જે શક્તિ પ્રત્યક્ષિત છે તે કેવી રીતે ચાલુ થઈ છે ?

તેનો ખુલાસો આ પ્રમાણે હોય એમ લાગે છે પ્રથમતો ‘ આવશ્યકસન ’ સર્વને સંપૂર્ણ યાદ ન હોય, બીજું જો તે યાદ હોય તો પણ સાદારણ અધિકારીઓ માટે એટલા તરતા સમુદાયમાં મળી આવશ્યકક્રિયા કરવી એ લાલસાવક માનવમાં આવ્યું છે ત્રીજું જ્યારે કોઈ સર્વથી હિંસ્ર આવક પોતાને માટે સર્વથા હિંસ્ર યોગી એવું ‘ ઘડિતુ ’ સૂત્ર સંપૂર્ણ બોલે છે ત્યારે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક એવા સર્વ અધિકારીઓને હિંસ્રયોગી એવા સર્વ

મને! પણ તેમા મમાઈ જતા હોવાથી એની માથુ ાવિક પ્રમા પડી ગઈ છે કે જ્યારે એક શ્રાવક સપૂણ ' ઘદિતુ ' સુત્ર બોલે છે ત્યારે બાકીના શ્રાવકો તે હિચ્ચ અધિમરી શ્રાવકો અનુકરણ કરે છે અને સર્વે મતોના અતિચારનુ સંશોધન કરવા માંડે છે આ સામુદાયિક પ્રમા ૨૧ ઘર્ષ જવાને લઈ જ્યારે કોઈ પ્રાથમિક કે માધ્યમિક શ્રાવક એકલા પ્રતિક્રમણ કરે છે ત્યારે પણ ' ઘદિતુ ' સૂત્રને સપૂણ બોલે છે અને નહિ મદળ્ય કરેલ મતોના અનિચારનું પણ સંશોધન કરે છે

આ પ્રમા ૨૬ મવાનુ બીજુ પણ એ કારણ હોઈ શકે છે અને તે એકે સર્વ સાધારણ લોકમા વિવેચની વચ્ચે માત્ર (પ્રમાણ) ને અન્યાયસ્પદ છે તે હોઈ શકી નથી તેથી ' ઘદિતુ ' સૂત્ર આથી પોતપોતાને ઉપયોગી એવા સચગો પમદ કરી બોલવા અને બાકીના મૂકી દેવા એ કાર્ય તેમને માટે હજી હોવા ઉપરાંત વિષમ અને શુભવણમણુ' પણ છે આ મુશ્કેલી એવો નિયમ મળેનો છે કે સૂત્ર અખતિ રૂપેજ બોલનુ લેઈએ? આજ કારણુને લઈ જ્યારે જ્ઞામા સર્વને કે કોઈ એકને પચ્ચખખાણુ કરાવવામાં આવે છે ત્યારે એનુ સુત્ર બોલવામાં આવે છે કે જેમા અને ' પચ્ચખખાણો નો મમાવેશ થઈ ગયો હોય આમ કરવાથી સર્વે અધિમરીઓ પોતપોતાની હિચ્ચ અનુચાર પચ્ચખખાણુ' કરી લે છે આ દૃષ્ટિએ એમ પણ ખરી થાય કે ' ઘદિતુ ' સૂત્ર અખતિ રૂપે બોલનુ તે ન્યાયસંજન તેમજ ગ્રાન્થ-સંગત છે હવે ગદી માત્ર અતિચારસંશોધનમા વિવેક કરવાની વાત તેના અધિમરી ખુશીથી આ પ્રસંગે તે કાર્ય કરી શકે છે જેમા પ્રમા કોઈપણ રીતે બાધક નથી

૧ અગ્ગ સૂત્ર પઠનીયમિતિ ન્યાયાત્ ॥ ૧૭૨૨ ॥

પ્રતિબંધ પર થતા આક્ષેપો અને તેનો પરિહાર
 આવશ્યકતાની ઉપયોગિતા અને મહત્તા ન જાણનાર લોકો તેના
 પર આક્ષેપો કરે છે, તે ચાર પ્રકારના છે (૧) મમયનો, (૨) અર્થજ્ઞાનનો,
 (૩) ભાનાનો અને (૪) અશ્ચિનો.

(૧) કેટલાક કહે છે કે આવશ્યકક્રિયા એટલી લાખી અને
 ક્ષેત્રાની છે કે તેમાં ફસાવાથી ફરવું, હરવું, વિશ્રાન્તિ લેવી આદિ
 મહત્ત્વ ધરાવતી વસ્તુ નથી, અને તેથી આરોગ્ય અને સ્વતંત્રતામાં
 ખોટું પડે છે, માટે તેમાં ફસાવું એ જરૂર નથી આમ કહેનારે
 સમજવું જોઈએ કે સામાન્યતઃ સાધારણ લોકો પ્રમાણસીદ અને
 કર્તવ્યજ્ઞાનથી વિમુખ હોય છે આવા લોકોને ત્યારે કોઈ ખાસ
 કામ કરવાનું કહેવામાં આવે ત્યારે ખીજા કાર્યોની ઉપયોગિતા અને
 મહત્તા બતાવી તે કાર્યથી પોતાને છુટા કરે છે, અને અંતે તે
 ખીજા કાર્યો પણ છોડી જ રહે છે ફરવા, હરવા અને વિશ્રાન્તિ
 લેવાના બહાના બતાવનાર આજણ હોય છે, તેથી તેઓ નિરર્થક વાતો
 કે જાપા આદિમાં પડી આવશ્યકક્રિયાની માથેજ ધીમેધીમે ફરવા,
 હરવા આદિ કાર્યોને પણ વિમરી જાય છે આથી ઉદ્ધત જે અપ્રમાદી
 અને કર્તવ્યતત્પર (જાગૃત અને કર્તવ્યપરાયણ) હોય છે તે સમયનો
 યોગ્ય ઉપયોગ કરી, આરોગ્યતાના સર્વ નિયમોનું પાલન કરવા
 ઉપગન્ત આવશ્યક આદિ ધાર્મિકક્રિયાને પણ બલતા નહોતો આમ
 કહેતા જણાય છે કે જરૂરીયાત નો માત્ર પ્રમાણ ત્યાગની અને
 કર્તવ્યના ભાન થવાની જ છે.

(૨) ખીજા કેટલાક એમ કહે છે કે આવશ્યકક્રિયા કરનાર
 એમાંના અને તેમાં આવતા સૂત્રોના અર્થ જાણતા હોતા નથી,
 તેઓ પોપટની માફક સૂત્ર પઢી જાય છે, અને અર્થજ્ઞાન ન હોવાથી
 તેમને તેમાં રસ હોતો નથી પારણામે આવશ્યકક્રિયા કરતી વખતે

અને સુના થવાના વગી વિગેપનાનો વિચારજ મરી ન સમના મા-
ધારણ લોકો તો પોતાના મનમાં જે કનાના સૂચો બોલવાની ઈચ્છા
થાય તે બોલનાના આમ પ્રાચીન સૂત્રોના અર્થ લાવની માથેજ
ક્રિયામનીન એ તાનો પણ લોપજ થવાનો માટેજ ધાર્મિકક્રિયાના
સૂત્રો, પાઠો જે જે લાપ્તામાં ગ્યાયેના તેણ તે તે લાપ્તામાંજ બોલવા
જોઈએ આજ કાલથી વૈદિક, બાલ્ય આદિ મત્રાઓમાં પણ
પોતપોતા ૧. સધરા ' આ' નિત્યમોપાચીન સાન્નીય લાપ્તામાં
જ કરવામાં આવે છે

એ પણ દીખજ છે કે માધ્યમ લો ની રૂચિ વધારવા પ્રય
સિત લોપ્તામાં પણ કેવી રીતેજો તેની જોઈએ, જે ધાર્મિક ક્રિયાની
અદર બોલી સમય આ ધ્યેય નિયમમાં ગર્ભા લોપ્તરૂચિ અનુમાર
સમયે મમમે મન્મૂત અપભ્રંશ ગૂજગતી, દિન્દી આદિ લાપ્તાઓમાં
સ્તો- સ્તુતિ, અંગના રતવન આદિ ગ્યાયેના છે જેને આવશ્યક
ક્રિયામાં પણ સ્થાન અપાયેના છે પાંછુમે કાલકો એ થયો કે
પ્રાચીનમનો અને તેજુ મહત્ત્વ ટી સમ્યુ અને પ્રચલિત લોપ્તા
વાની રૂતિઓ દાગ સાધાગજ લોપ્તની રૂચિ પણ પુષ્ટિ મળી

(૪) આ ઉપરાન્ત દેવનાં એમ પણ કહે છે કે 'આવશ્યક
ક્રિયા અરૂચિ' છે આમ દેવનારે જાણતું જોઈએ કે અ ચિ એ
બાલ વસ્તુ કે ક્રિયાનો ધર્મ નથી મરણ એક વસ્તુ સર્વને રૂચિ-
કર દો) શક્તી નથી જે વસ્તુ એક અગત્યા લોકોને રૂચિ છે,
તેજ પીગ પ્રગરના લોકોને અચિર દોય છે રૂચિ તો અત્યર
થોનો ધર્મ જે કોઈ વસ્તુ કે ગિ મા રૂચિ તેની કે ન હોવી તે તે
વસ્તુના જ્ઞાન પર આધાર રાખે અને જ્યારે મનુષ્ય કોઈ વસ્તુના
ગુણ બગમર જાણી લેતે ત્યાર ન વસ્તુ પર તેની રૂચિ પ્રમલ થતી
જાય છે આમ હાવાથી આવશ્યક કે ક્રિયાને અચિર દેવની તે
તેના મર' અને ગુણોનુ અજ્ઞાન માનજ છે

એવં અને અન્ય સ પ્રદાયોના આવશ્યકતા 'મધ્યા' આદિ ૧૨
 આત્મ દિનાના મુદ્દા તત્ત્વો સમજાવતી વખતે સૂચિત કરે છે કે
 સર્વ નિદિવાળા જીવોનું જીવન મમલાનમય હોય છે અર્થાત્ દિ
 મમ ખાસ દેશ, કે કોઈ ખામ કાનની બેડીમા બધાયેલી હોતી
 નથી તેનો આનિર્ભાવ [સ્પષ્ટ] સર્વ દેશ અને સર્વ કાલના આત્મા-
 એ માટે સાધારણ છે, આમ હોવાથી તેને પ્રાપ્ત કરવી અને વધા-
 તી તે સર્વ આત્માત્મિક જીવોનું ધ્યેય હોય છે પ્રકૃતિ, યોગ્યતા
 અને નિમિત્ત બે ને કારણે એમ હોય છે સ્વાભાવિક જ છે કે કોઈ
 ખાસ દેશ, કોઈ ખાસ કાલ અને કોઈ ખાસ વ્યક્તિમા અન્તર્દષ્ટિથી
 વિગમ આઠે હોય અને કોઈમા વિશેષ પણ હોય આજ કાર-
 ણથી આત્માત્મિક જીવનનેજ વાસ્તવિક જીવન સમજનાર અને તેજ
 જીવની 'દૃષ્ટિની' ધૃષ્ટિ રાખનાર સર્વ સમ્રાટના પ્રવર્તકાએ પોત-
 નાના અનુયાયિઓને આત્માત્મિક જીવન વ્યતીત કરવા સારૂ તે
 જીવના તત્ત્વોના તેમજ ને તત્ત્વોનું અનુમગ્ધ કરતી વખતે બહુના
 મનુષ્યના પણ થઈ જતી જૂનોને સુચારી ફરી તેની જૂનો ન કર-
 નો ઉપદેશ આપ્યો છે પરંતુ એમ હોય છે કે જુના જુના
 પ્રિયોના પ્રવર્તકાની ઉપદેશપદ્ધતિ, ભાષા આદિમા નિમ્નતા
 હોવા સાથે નિચારોમા પણ ન્યૂનાધિકતા હોય, આમ છતાં એવો
 હોય પિ પણ સંભવ નથી કે આત્માત્મિક જીવનનિષ્ઠ ઉપદેશ
 માં નિચાગુ મૂલ એક ન હોય આ જગ્યાએ આવશ્યકતા
 રૂપ છે, તેથી માત્ર તેનાજ સંબધમા જુ. જુ. મપ્રાપ્યોના
 પેચારની સમાનતા બતાવતી ઉપયોગી થયે જ કે સર્વ પ્રતિદ મપ્ર-
 રાપોના 'નિત્ય કર્મ'નો ઉત્તેજ કરી વિચારસામ્ય પતાવવાનો
 ઉદ્દેશ હોય પરંતુ યથેષ્ટ સાધનોના અભાવે માત્ર જોન, બોદ્ધ,
 વૈદિક અને જગ્યોસ્ત્ર ધર્મનોજ નિચાર માત્ર અહીં કરી શકાયો
 યથેષ્ટ સાધનો ન મળવાથી આ સમયે મહેશ્વરીજ સંતોષ
 નો કે, આટલો પણ ઉત્તેજ વાચકોને ઉપયોગી થયે નો તેઓ

તે પછી દર્શનગતિક આદિ અન્ય મુદ્દાઓ ૨ એ ધ્યાનમાં રાખતું .
જરૂર છે કે દર્શનગતિક શ્રી ભગવદ્ગીતા કે જેઓ શ્રી સુવર્ણ
સ્વામિ પછી ત્રીજા આવ્યાય થયા, તેમની દ્વારા છે અમરજી દાવાના,
કારણે 'આવરજી' નામના શ્રી ધર્મારામી પત્રી કાઢી
આવ્યાં રહેતું હોય તેમ માનવ જેવું છે આમ તેના ગમના
કાંઈની પહેલી મર્યાદા વધારેમાં વધારે ૪૦ મં ૫૦ પહેલાં પચ્ચે ગોકા
જા બતાવી શકાય તેના રચનામતની કેવી મર્યાદા ૪૦ સં ૫૦ પહેલાં
ચોથા સં ૧૦ પ્રથમ પચ્ચે માનો ૪ ૧૧ તેમ છે કારણે અનુદેશ
પૂર્વક શ્રી ભગવાદુસ્વામિ જેમનું અર્ગી ૧૫૫ ૪૦ મં ૫૦ પહેલાં
૪૫ વધે સમજા. થયું એમ માનવામાં આવે છે તેમજ 'આવરજી
સુત્ર' ૫૦ સાથે પહેલી રાખ્યા લખી છે જે 'નિર્બુક્તિ' નામે
અનિદ છે એ તો અનિદ છે કે 'નિર્બુક્તિ જ શ્રી ભગવાદુસ્વામિ

૨ અદ્વૈતાદ્યમનેકચિદમ્ । તથા-આમાયિક અનુચિદશતિ-
સ્તત્રા ચન્દન પ્રતિષ્ઠાન કાયલ્યુત્તરે પ્રત્યાગ્યાન દર્શનકા-
લ્પિકમુક્તરાધ્યાયા દશા વલ્લભ્યવહારો નિશીથમૃપિમાપિ-
તાન્વેષમાદિ ।

ભાવાથ —અમરજી અને પ્રારંભ છે તે આ પ્રમાણે સામા-
યિક, અનુચિદશતિ સ્તવ, વન્દન, પ્રતિષ્ઠાન, રોમર્ગ પ્રત્યાગ્યાન,
દર્શનકાલ્પિક ઉત્તરાધ્યાયન દશાટ્ટા ૨૩ થ ૪૫ ૦૨૫૬, નિશીથ
મૃપિમાપિન સન આદિ અન્વ પછી છે

પ્રસિદ્ધ કરેલું તાપર્ષિ એ છે કે શ્રી શ્રીતાં શ્રી પોતાની
આયાગગર્ભમાં સૂચના કરે છે કે આરમ્ભ ની અવર આવેલ
અનુચિદશતિ સ્તવ (યોગરમ) જ શ્રી ભગવાદુસ્વામિએ રચેલા છે
'આવરજી' તમુક્તશત્રુચિદશતિસ્તવસ્ત્વારાતાયકાલ્પમાધિના શ્રી
અદ્વૈતાદ્યમિનાડકારિ ।' ૫૦ ૮૩ આ કથનથી જેમ ૨૫૫૮
માધમ પડે ૩ શ્રી શ્રીનાં મુનિના મમયમાં પછી એમ માનવામાં
આવતું હતું કે સપ્તમે આવરજી એ શ્રી ભગવાદુસ્વામિની
કૃત - થી.

ની ઠે સપૂર્ણ મૂલ આવશ્યકસૂત્ર નહિ, આ સ્થિતિમાં મૂલ
અવશ્યકસૂત્ર વગરના વધારે તેમના પહેલાના અથવા તે તેમના
અગ્રાવીન કોષ ખીજા શ્રુતધરે ગચ્છુ હોય એમ હોય જાય છે આ
કોષે એમ જણાય છે કે આવશ્યકનો ગચ્છનાગન ૪૦ સં
પૂર્વની પાચમી રતામિ થી માઢી ૪૦ ૪૦ પૂર્વની ચોથી રતામિની
પહેલી પચીસીમાં હોયો જોઈયે

આવશ્યકસૂત્રના ગચ્છિતા — મીને પ્રશ્ન કર્તાના નિર્ણયે
‘આવશ્યકસૂત્ર’ના કર્તા કાણ છે ? તેના કર્તા તરીકે એક આચાર્ય
છે કે અનેક ? આ પ્રશ્નના પ્રથમાલના વિચારમાં નિશ્ચયરૂપે કાંઈ
સ્વી શકાય તેમ નથી કાણુ કે તેવો અષ્ટ ઉત્તરેષ દશ કામ
મળ્યો નથી દ્વિતીયાલનો ઉત્તર આ પ્રમાણે કે ‘આવશ્યક સૂત્ર’
એ કોષ એમની કૃતિ નથી, અનમત એ આચાર્યની વાત છે કે
સભવત ‘આવશ્યકસૂત્ર’ પછી તરત કે તેના મમમમવમા ગચ્છેશ
‘દશરૂપિણ’ સૂત્રના કર્તા રૂપે શ્રી શમ્ભુભવમુનિનો નિર્દેશ શ્રીભક્ત-
બાહુસ્વામિએ પાતેજ કર્યો છે (દશરૂપિણનિર્ણયકા ગા. ૧૪-૧૫)
પરંતુ આવશ્યકસૂત્રના કર્તાનો સ્પષ્ટ નામપૂર્વક નિર્દેશ કર્યો નથી
શ્રી ભક્તબાહુસ્વામિ નિર્ણયકા ગચ્છી વખતે જો-“શ આગમે પર-
માનિર્ણયકા રચવાની પ્રતિજ્ઞા કરે છે તે ઉત્તરેષમાં ‘દશરૂપિણ’ પ્રણેતા
‘આવશ્યકનો ઉત્તરેષ’ કરે છે દશરૂપિણ શ્રી શમ્ભુભવમુનિની

૧ આયસ્મગસ્તદમકા, “અસ્ત તહ ઉત્તરેષમાયારે ।

સૂયગદે નિજ્જુત્તિ, ઘુચ્છામિ તહા દમાણ ચ ॥ ૮૯ ॥

વપ્પસ્મ ય નિજ્જુત્તિ, ઘરહારસ્તેષ પરમણિરુણમ્મ ।

સુરિ અપણ્ણતોષ ઘુચ્છ હમિમાનિલાણ ચ ॥ ૯૦ ॥

ભાવાર્થ — આવશ્યક, દશરૂપિણ ઉત્તરાખ્યન, આચારાગ-
સૂત્રકૃતાગ, દશાશ્રુતરકથ, કથ, વ્યવહાર સર્વપ્રવૃત્તિ અંતે રૂપિ-
ભાષિત ઉપર નિર્ણયકા હું ગચ્છી

કૃતિ છે એ તો પહેલા બતાવુ છે, એ દસ આગમોના ઉદ્દેશને ક્રમ દાવકમનો સ્વયંક હોય તો એમ માનવું પડે કે 'આવશ્યમ્' સૂત્ર, શ્રી સમ્યક્વચ્છિની પદ્ધતિના કોષ્ઠ સ્થિતિની કે શ્રી સમ્યક્વચ્છિના સમગ્રીન પાંચુ તેમનાથી કોષ્ઠ નિર્ણય સ્થિતિની કૃતિ હોવી જોઈએ થી તરવાર્યાભાવ્યત 'ગણધરાન તયાદિમિ' એ અશર્મા વત માન 'આદિ પ થી તીર્થંકર ગણધર પડીના અવ્યવહિત સ્થિતિની માફક તીર્થંકર ગણધરના સમગ્રીન અચિર પશુ જે ગણધરમા આવે તો આવશ્યમ્' સૂત્રનો ગ્રન્થામળ વહેલામાં વહેગે ૪૦ સંખ્યના પદ્ધતિ મેકાની છેલ્લી પચ્ચીસી માની સકાય અને આમ તેના ક્રતા રૂપે તીર્થંકર, પુષ્કરના સમગ્રીન કોષ્ઠ સ્થિતિ માની તમામ અમે તેમ હોય તો પશુ એટલું તો નિશ્ચિતરૂપે જાણી શકાય છે કે તીર્થંકરના સમગ્રીન સ્થિતિથી માફકને શ્રી ભદ્રનાદ સ્વામિના પહેલાના કે સમગ્રીન સ્થિતિરોમાના કોષ્ઠકની 'આવશ્યમ્' સૂત્ર એ કૃતિ છે

મૂળ આવશ્યમ્' સૂત્રની પરીક્ષણ વિધિ

૧૧ (અમન) આવશ્યક કેટલું છે અને તેમા કયા કયા સૂત્રો હોયગેલા છે, તેની પરીક્ષા કરવી જરૂરની છે કારણ કે આગકાલ સાધારણ લોકો એમ મનને છે કે આવશ્યમ્' ક્રિયા મા જેટલા સૂત્રો જોતાપ છે તે સર્વ મૂળ 'આવશ્યમ્' નામ છે મૂળ આવશ્યક જોગબવાની બે રીતો છે (૧) જે સૂત્રના દરેક સૂત્રની કે કેટલા એક સૂત્રોની સરપથી નિર્ણયિત હોય તે સૂત્ર મૂળ આવશ્યક માનુ છે (૨) જે સૂત્રની ઉપર સમગ્ર કે અધિભર સમોતી સૂત્ર ગ્રંથો નિર્ણયિત નથી, પરંતુ જે સૂત્રના અર્થ સામાન્ય રૂપે નિર્ણયિતમાં વર્ણવાયા છે અથવા જે સૂત્રના કોષ્ઠ કોષ્ઠ તબ્દ પર નિર્ણયિત છે અથવા જે જે સૂત્રની વ્યાખ્યા કરતી વખતે પ્રાગલભા

શ્રી હરિભક્તસુખે 'સુવ્રકાર આદ્ય', 'તત્ત્વ રૂપ સુવ્ર'
'મ સુવ્ર' આદિ પ્રારંભ ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે તે સુત્રો પણ મન
મનસ્વભાવના મનવા બોધ્યે

પ્રથમ રીત પ્રમાણે 'નમુકાર, કરેમિ મતે, લોગસન,
રૂઠામિ સ્વમાસમણો, તસ્સઉત્તારી, અમ્મગ્ગ, નમુકારસદિય
આદિ પચ્ચખાણુ' વગેરે સુત્રો મૌનિક માન્ય પડે છે

બીજી રીત પ્રમાણે 'વત્તારિમંગલ, રૂઠામિ પઢિક્કમિડ
મામે વેયસિમ્મો, રિયાવહિઆપ પગામસિજ્જાપ, પઢિક્કમા
મિ ગોયરર્ચરિયાપ, પઢિક્કમામિ ચાડકાલં, પઢિક્કમામિ
પગથિદે, નમો ચડવિસાપ, રૂઠામિ ઠાઇડ કાડસગ્ગ, સગ્ગ-
લોપ અરિહત્ત ચેહઆણં, રૂઠામિ સ્વમાસમણો ઉવ્વઢિઓમિ
તુમ્મણ્ઠ, રૂઠામિ સ્વમાસમણો કયાઈ ચ મે, પુઠ્ઠામેય
મિરુત્તાઓ પઢિક્કમ્મહ કિત્તિકમ્માહ' આદિ સુત્રો
મૌનિક જણાય છે

એ ઉપરાંત 'તત્ત્વ સમણોવાસઓ, થુલગપાણાદિવાય સ-
મણોવાસઓ પચ્ચક્કાહ, થુલ્લગમુનાવાય,' આદિ જે સુત્રો શ્રા-
વક ધર્મ મળ્યા છે, અર્થાત્ મમ્મદ્વત્ત આગત અને સલેખના સ-
ળ્યા છે અને જેના આધારે 'વદિત્ત' સુત્રની પદ્યમંથ રચના
થયેલી છે તે સુત્રો પણ મૌનિક જણાય છે તે કે આ સુત્રોની
પહેલાં દીકામરે 'સુવ્રકાર આદ્ય, સુવ્ર' આદિ સુત્રોનો ઉદ્દેશ્ય
કર્યો નથી, તે પણ પ્રત્યાખ્યાન આચાર્યના નિર્ણયિત પ્રત્યા-
ખ્યાનનું સામાન્ય સ્વરૂપ બતાવતા અભિગ્રહની વિવિધતાને કારણે
શ્રાવકના અનેક ભેદ બતાવ્યા છે આ ઉપરથી એ સૂચિત થાય છે
કે શ્રાવકધર્મના ઉપયુક્ત સુત્રો લક્ષ્યમાં ગણીને નિર્ણયિતકારે શ્રાવક
ધર્મની વિવિધતાનું વર્ણન કર્યું છે

મૂલ આવશ્યકતાના નાળો ભાગ

આજમાનની પ્રચલિત મતભારીમાં બંને પ્રતિબંધની રૂપ
પના કુગ્રાહ છે. તેથી મ.ડીને નમોસ્તુ વર્ધમાનાયની શુભિ મુખે
મા છે આવશ્યક પૃથુ થઈ જાય છે તેથી એ તો અપ્રત્યક્ષ છે
પ્રતિક્રમણની સ્થાપનાની પહેલા કરાવા એવવદાનો ભાગ તેમ
નમોસ્તુ વર્ધમાનાય ની શુભિ પછી બોલાતા સ્વપન, મજાજ
રાત્રિ આદિ ભાગ છે આવશ્યકની નજર છે, આ કારણથી એ
પ્રશ્નનો મત આવશ્યકમાં ન હોય તે સ્થાનાવિષ્ટ છે વળી જાણી,
દરિદ્રે જોઈએ તો જુઓ એ સિદ્ધ રાવ છે કે અપ્રત્યક્ષ, સરજી
દહી અને મૂંજરાની જાણના મદ્ય કે મદ્ય નૈવેદ્ય દોષ રહે નહીં
કારણકે સપૂર્ણ 'મૂંજઆવશ્યક' પ્રાકૃતભાષામાં છે પાકૃતભાષામાં
ગદ્યપદ્યમાના પૃથુ જોડણ મુદો ઉપયુક્ત બે ગીત પ્રમાણે મૌલિક
જણાવ્યા છે, તે મિત્રાવના બીજા સુત્રાન મુલ આવશ્યકના માનવાનું
પ્રમાણ હજી સુધી અમારા જ્ઞાનમાં આવ્યું નથી તેથી એ સમજવું જરૂર
છે કે માતૃભાષા, અદ્વાય પાપસ્યાતય આયરિય ઉચ્ચક્ષાત્ય, યેવાય
અગરાણ, પુલ્લસ્વરદીયદ્વે મિદ્ધાણ ચુદ્ધાણ, સુઅદ્યયા મગવદ્
આદિ પૂવ અને નમોસ્તુ વર્ધમાનાય' આદિ જે સુત્રો બોલાય
છે તે મત નૈવેદ્ય જણાતા નથી જ કે આયરિય ઉચ્ચક્ષાત્ય
પુલ્લસ્વરદીયદ્વે, મિદ્ધાણ ચુદ્ધાણ' આદિ મૌલિક નથી તોપણ
પ્રાચીન તો હજી કમકે તેના ઉલ્લેખ કરી શી દરિદ્રાદરિદ્રે તેની
જાણ્યા પછી કરી છે

આ પરીક્ષણ રિધિતો અમ જે નથી કે જે નર મૌલિક
નથી તેમનું મહત્ત્વ જોઈએ છે અહીં તે દેશ કાલ રેગિ આલિની
પરવર્તન અનુસાર 'આવશ્યક'ના ના સુત્રોમાં અને જાણમાં
દેવી ગીતે પરીવર્તન થવા પામ્યું છે તેજ માત્ર જતાવવાનું ■

અહીં એ પણ જણાવવું અવશ્ય નથી કે આગદાંત દૈર્ઘ્યિક પ્રતિભક્ષમા સિદ્ધાણે જુદાણે પછી જે શ્રુત દેવતા અને ક્ષેત્ર દેવતાનો મહિમગ્ન કરી એક મુતિ બોલવામા આવે છે તે ભાગ આગદાંત એ જ શ્રી હરિભક્ષમા સમયમા પ્રતિભક્ષવિધિમા હોય એમ જણાવું નથી કારણકે તેઓશ્રીએ પોતાની દીકામા નૈવસિદ પ્રતિભક્ષની જે વિધિ આપી છે, તેમા સિદ્ધાણે જુદાણે પછી પ્રતિભક્ષન વન્ન કરી ત્રણ મુતિ બોલવાનો જ નિર્દેશ કરેલ છે આં ૧૦ પૃ ૭૬૦

વિધિ બેઠ

વિધિના ત્રિપથમાં આપાચારી બેઠ પ્રાપ્ત થાય છે કારણકે મન ની હાગમ મત વિધિ ઉપગન્ત અન્ય વિધિનું સચન પણ શ્રી હરિભક્ષમારિએ કરેલ છે (આં ૫૦ ૭૮૩)

તે સમયે પાશ્વિક પ્રાનકમણમા ક્ષેત્રેસ્તાનો હરિમગ્ન પણ પ્રચલિત ન હતો પરંતુ સ્વાવેવતાનો હરિમગ્ન પ્રચલિત હતો કોઈ કોઈ તો વળી આતુર્ભામિદ પ્રતિભક્ષમા પણ તે હરિમગ્ન કરતા હતા અને ક્ષેત્રેસ્તાનો હરિમગ્ન તો આતુર્ભામિદ અને સાનતસગિદ પ્રાનકમણમા પ્રચલિત હતો (આં ૫૦ પૃ ૪૦૪ સાખ્યં ગાં ૨૩૫)

આ જગ્યાએ મૂખ પદ મુદપતિ બાધનાર માટે એક અર્થશ્ચ એક વસ્તુ પણ મળી આવે છે, ' શ્રી ભદ્રમાદુસ્વામિના સમયમા પણ હરિમગ્ન કરતી વખતે મુદપતિ હાથમા રાખનાનોજ વિધેય છે (આં નિં ૫૦ ૭૬૭ આં ૧૫૮૫)

મૂલ આનરચકના દીકા અન્ય

આવશ્યક એ માધુ અને આવડ તે બેની મહત્વપૂર્ણ મિયા છે આવશ્યક મન નું ગૌરવ પણ તેવા પ્રમાણે છે એજ કારણથી શ્રી ભદ્રમાદુસ્વામિએ દગ નિર્મુક્તિ રચીને તાત્કાલિક પ્રથા અનુસાર

આવશ્યકની પ્રાકૃતપદ્ધતિ દીઠ લખી આ
અન્ય જે તેની પછી સંપૂર્ણ આવશ્યક છે
રચાયુ જેના કર્તાનું નામ અવિદિત છે તે
જે સર્વજનમિશ્રિત પ્રાકૃતપદ્ધતિ છે, અને
નિવૃત્તિમયજિ હોવાનો મહત્વ છે

ત્યાં સુધીમાં તો જાણના વિનયો લે
તે જોઈને સમયમાં આવ્યાંજો મરફતમાં પડે
દીધી હતી ત નુમાર 'આવશ્યક' પર
દીધો સખાઈ જેનું સુચન થી દરિદ્રસુગિએ
યદ્યપિ મયા તયા ડય જનાડસ્ય વિયુત્તિમ્નયા
તદ્દુર્લભમત્પાતુમ્મદદેતો, વિચિત્રે પ્રયામાડયમ્

આ. ૧૦

આ ઉપરથી માન્ય પડે છે કે એ દીકરો વિસ્તૃત
થી દલિ મુએ આવશ્યક પર પશુ એક મેગી દીઠ બધે
હજી ઉપતબ્ધ નથી પરંતુ તેનું સુચન તે પોને મયા' એ
કરે છે અને તેની મળકપરપરોનો નિર્ણય થી દેખાય
પશુ પોનાના આવશ્યક દીધપણ પૂરું થી કરે છે

મેગી ગીમની સાથે જ થી દરિદ્રસુગિએ સંપૂર્ણ
પર એક નાની દીઠ પશુ લખી છે જે જણાઈ છે તે
શ્લોક પ્રમાણ છે તેનું નામ શિષ્યવિદ્યા છે અને તેમાં
મન આવશ્યક તથા તેની નિર્મુક્તિની સર્વજન વ્યાખ્યા
ઉપરાંત આ દીઠમાં મૂન જાન્ય અને ગુર્જિના કેટલાક
પણ લીવેત છે થી દરિદ્રસુગિની આ દી. ઉપર
ચદ્ર મતધારીએ દીધપણ લખ્યું છે થીમત્પરિનિમ્નુગિ
'આવશ્યક' ઉપર દીઠ લખી જે માન્ય એ અવિદિત
જ છે અને તે ઉપતબ્ધ પણ છે અહીં સુધી તો ચદ્ર
આવશ્યકના દીકામ-થોની વાત પરંતુ તે ગિરાવ કેવળ

નના નામથી પ્રમિદ્ધ છે તેના પર પણ
 આવેલા છે માથી પહેલા સામાયિક
 ગિનભદ્રગણિ ક્ષમાત્રમણે પ્રાકૃતપદ્મમય
 પદ્મ લાખને નામે પ્રમિદ્ધ છે, તે બહુ
 ન્ય છે આ લાખ ઉપર તેમણે પોતેજ
 ઉપદ્મ નથી શ્રદ્ધાટવાચાર્ય જેમનું
 છે અને જેમણે આચારાગ અને સુત-
 તેમણે પણ ઉપરોક્ત વિગેષ આશ્ચર્યક લાખ
 ની હેમચદ્ર મલધારીએ પણ ઉપરોક્ત લાખ
 અને વિશદ (સ્પષ્ટ) દીન લખી છે

ને શ્વેતાખર દિગ ખર મ પ્રદાય

આવશ્ય કિના એ જૈનતત્ત્વ મુખ્ય અગ છે તેથી તે ક્રિયા
 તેજ તે ક્રિયાસૂચક આવશ્યકસૂત્ર એ બન્ને જૈન સમાજની શ્વે
 ખર અને દિગ ખર એ બન્ને શાખાઓમાં અસ્તિત્વ ધરાવે એ
 સમાધિ જ છે

શ્વેતાખર સપ્રધાનમાં સાધુપર પરા અવિચ્છિન્ન ચાતુ ગહેવામાં
 હું અને શ્રવક એ બન્નેના આવશ્યકક્રિયાવિધિ તેમજ આવશ્યક
 તત્ત્વ (અમલી) રૂપમાજ મળી આવે છે, એથી ઉપર વિ
 ર સપ્રધાનમાં સાધુપર પરા વિરલ અને વિચ્છિન્ન થઈ તેથી માધુ
 નથી આવશ્યકક્રિયાતો હુમપ્રાપ્ત છે પરન્તુ તેની સાથે માથેજ
 ર સબધી આવશ્યકક્રિયા પણ ધણે ભાગે વિગલ થઈ મઈ
 તેથી દિગ ખર સપ્રધાનમાં સાહિત્યમાં આવશ્યકસૂત્ર મૂન
 મા સપૂર્ણ પછે ન જળી આવતું એ આશ્ચર્યનીવાન નથી.

ખખર મૂલાચાર અન્વ

તે પણ તેમના સાહિત્યમાં એક મૂલાચાર નામને પ્રાચીન
 ઉપદ્મ છે, જેમાં સાધુઓના આચારનું વર્ણન છે

છ આનંદનું પણ નિરપેક્ષ છે પ્રત્યે- આવરકનું વર્ણન કરતી
માયાઓમાં અધિકાર ગાયાઓ પણ તેમ છે જે શ્વેતાનર સપ્ર-
મમાં પમિદ શ્રીભદ્રનાદુસ્વામિ, ત નિર્ધુક્તિમાં છે

‘મયાચાર’

મયાચારનો સમય ઠીક માલમ નથી પરંતુ તે પ્રાચીન છે
તેના પત્ની શ્રોવતકેસ્વામિ વટપર એ નામનું સુચન કરે છે કે
મયાચારના કર્તા મહાવત કુર્ણાટમાં થયા હશે છે આ હાલપત્ની
પુષ્ટિનું કારણ એ પણ એક છે કે દિગ્ગજ મપ્રદાનના પ્રાચીન મ
હાન માધુ જહારદ અને વિદ્વાન વધારે તો કુર્ણાટ માં થયા છે, તે
દેશમાં દિગ્ગજ સપ્રદાનનું પ્રચલન તેજુ છે જેનું ચુરંગલમાં શ્વેતાનર
સપ્રદાનનું પ્રભુત્વ

મયાચારમાં શ્રીભદ્રનાદુસ્વામિ નિર્ધુક્તિમાં ગાયાઓ મળે છે
એ બધું અર્થસૂચક છે, તેનાથી શ્વેતાનર દિગ્ગજ સપ્રદાનની મૌ
લિક એમનાની મમયનું કાષ્ઠક જ્ઞાન થાય છે જરૂર એ બે મપ્ર
દાનેનો બે જ થઈ ગયા પછી દિગ્ગજ આચાર્યોએ શ્વેતાનર
સપ્રદાનના સંસ્કૃતિ આવશ્યક નિર્ધુક્તિની ગાયાઓ લઈ જેમની
તેમ અથવા મહંદ ફેરફાર મારે પોતાની કૃતિઓમાં ઉતારી લીધી
છે એવી હાલપત્ની અતં હાલજોને લઈ રી ગમતી નથી

દક્ષિણ દેશમાં શ્રીભદ્રનાદુસ્વામીનો સ્વગવાસ થયો તેના ન
મિદ છે તેથી અવિદ સભવ પ્રેવો કે કે શ્રીભદ્રનાદુસ્વામિની એક
દિવ્યપર પરા જે દક્ષિણમાં રહી અને આગળ વત્તા જે દિગ્ગજ
સપ્રદાનમાં પતિજ્ઞાન ખમી તેજે પોતાના ગુરુની કૃતિને સમજાવ્યા
રાખી પરંતુ કમચ તે સપ્રદાનમાં માધુપર પરા તિરવ થતી ગઈ
તેથી તેમાં માત્ર આનંદનિર્ધુક્તિનું નાદિ પણ તે ઉપગન્ત મુદ
આવશ્યકસૂત્ર પણ નિર્ધુક્તિ અને વિરલ થઈ ગયું

આથી ઉદ્ધૃત તેમની એક શિષ્યપરપગ જે ઉતર દિદમા રહી' અને જે આગળ જતા મોટે ભાગે શ્વેતામર સપ્રદાયમાં પશ્ચિમ પ્રાંતે પશુ પોતાના ગુરુની રૂતિ બીજા ગ્રન્થોની માથે મંજાણી રાખી આમ શ્વેતામર સપ્રદાયની અવિચ્છિન્ન સાધુપરપરાએ માત્ર સૂત્ર આવશ્ય સૂત્ર નહિ પરન્તુ તેની નિયુક્તિને પણ સંગૃહિત રાખવાનું પુરુષાર્થ કરવા ઉપરાન્ત તેના પર અનેક મોટા મોટા દીક્ષા ધો લખ્યા અને તે દ્વારા તાત્કાલીન આચારવિચારોનો મોટો એક પ્રામાણિક મત્તક બનાવી મૂક્યો કે જે આજે પણ શિવધર્મના અમલ રૂપને બિંજા નિજ રૂપે જોવાના અનેક પ્રમણ રૂપને છે

હવે પ્રશ્ન એ છે કે દીગજ મપ્રદાયના જેમ નિયુક્તિનો પણ પ્રાપ્ત થાય છે એમ મન આવશ્યક મળે છે કે નહિ? આજ પ્રાંતમાં તે મપ્રદાયની આવશ્યકતાના બે ગ્રન્થો જોવામાં આવ્યા છે, જેમાંનો એક હપાથેયો અને બીજો દસ્તાવિજિત છે બન્નેમાં પ્રામાણિક તેમજ પ્રતિકમણના પાઠ છે, જે પાઠોનો મોટો ભાગ સંગૃહિત છે તે મૌનિક નથી, જે ભાગ પ્રાકૃત છે તેમાં પણ નિર્ધુમ્નના આધારે મૌનિક મિત્ર થતા આવશ્ય સૂત્રનો ભાગ બહુ ઓછો છે, અને જોડનો મૂળ ભાગ છે તે પણ શ્વેતામર સપ્રદાયમાં પ્રચલિત રૂપ પાઠની અપેક્ષાએ કાંઈક યુનાધિક અને કાંઈક રૂપાતરિત થયેલો પણ જણાય છે

‘નમુકાર, કારેમિમંતે, લોગસ્ત, તસ્સઉત્તરી, અગ્ધ્ય જો મે દેયમિઓ અદ્ધારો કઝો, ફરિયાગદિઆપ, ચત્તારિ-મંગલ, પઢિકમામિ પગરિહે, રૂળમેજ નિગ્ગન્થ પાત્રયણ તથા વદિત્તુ ॥ સ્થાનાપન્ન અર્થાત આવડ ધર્મ સમર્ધી સમ્યક રૂપ, બારનત, સવેખના આત્મના અતિચારના પ્રતિકમણના મઘ

ભાગ આટલાજ મૂલ આવરણોનો ઉપર્યુકિત એ દિગ્ગજ
અન્ધોમા છે

આ ઉપરાન્ત જે બદલપ્રતિક્રમણ નામનો ભાગ દસ્તાવખિત
પ્રત્યક્ષ છે તે સ્વેતગર મપ્રત્યક્ષ પ્રસિદ્ધ પવિત્ર સૂત્રની સાથે
અળતો છે અને વિસ્તારભર્યા તે સર્વ પાઠોનો ઉદ્દેશ અર્થો
કર્મો નથી પણ માત્ર સૂચના હી છે મૂનાચારમા આપેલી આવરણ
નિર્ધારિતનો સર્વ ગાથાઓ પણ અને અર્થો ઉનારતા નથી પરંતુ
માત્ર એ ત્રણ ગાથાઓ આપીને બાકીની ગાથાઓના ક્રમાં નીચે
આપીશુ જેથી ઇચ્છાસુઓ પોતેજ મનાચાર અને આવરણનિર્ધારિત
જોઈ ગાથાઓની સરખામણી કરી શકે

પ્રત્યેક આવરણનું કથન જરવાની પ્રતિજ્ઞા કરતી જખતે શ્રી
દ્વેર આમીનુ આ કથન છે ૧ પ્રસ્તુત આવરણ પર નિર્ધારિત
કરીશ (મનાચાર ગા. ૫૧૭, ૫૨૭ ૫૭૪ ૬૧૧ ૬૩૧ અને ૭૦૭
એ જરૂર અર્થમૂલ્ય છે કોણુકે સપૂર્ણ મનાચારમાં આવરણનો
ભાગ હોવીદ્ધ અન્ય પ્રત્યક્ષમા નિર્ધારિત શબ્દ એમ જગ્યાએ
જ માત્ર આપેલ છે ૭ આવરણના અગમા પણ તે ભાગને શ્રી
વદેસ્તવામીએ નિર્ધારિતના નામે ઓળખાતો છે (મનાચાર ગા.
૬૮૬-૬૦) તેથી એમ ગ્રંથ માદમ પડે છે કે તે સમયે શ્રી વદ
બાહુકૃત નિર્ધારિતનો જોડનો ભાગ દિગ્ગજ મપ્રત્યક્ષ પ્રત્યક્ષ
ગણો દો, તેને સપૂર્ણ કે અસત તેમણે પોતાના મથમાં દાખલ
કરી લેધો દો

સ્વેતગર સપ્રત્યક્ષ પામ્યુ આવરણ 'કયોતસર્ગ' અને
હુ 'પ્રત્યાખ્યાન' છે નિર્ધારિતમા ૭ આવરણ મૂલવતી ગાથામાં
પણ તેજ કમ છે પરંતુ મૂનાચારમા પામ્યુ આવરણ 'પ્રત્યાખ્યાન'
અને અને ૭. મયોતસર્ગ છે

ગાથાઓના ક્રમાંક

સૂ. ક્ર. ગાં.

આં. નિ. ગાં. ક્ર.

૫૮૪
૫૦૫
૫૧૧
૫૧૨
૫૧૪
૫૧૭
૫૨૪
૫૦૫
૫૨૬
૫૩૦
૫૩૧
૫૩૩
૫૩૪
૫૦૭
૫૧૦

૯૧૮
૯૨૧
૯૯૭
૧૦૦૨
૧૩૦
૮૭
(ભાષ, ૧૮૮-)
૭-૭
૭-૮
૭૨૯
૮૦૧
૧૨૪૫
(ભાષ, ૧૯૦)
૯૫૩
૯૫૪

ગાથાઓના ક્રમાંક

સૂ. ગાં. ક્ર.

આં. નિ. ગાં. ક્ર.

(લોગસ ૧૭)

૫૮૯
૫૪૦
૫૪૧
૫૪૪
૫૪૬
૫૪૮
૫૫૦
૫૫૧
૫૫૦
૨૦૧
૨૦૨
૧૦૫૮
૧૦૬૦
૧૦૬૨
૧૦૧
૧૦૬૩-૬૪
૧૦૬૫

ʔʔʔʔʔ
oʔʔʔʔ
ʔʔʔʔʔ
ʔʔʔʔʔ
ʔʔʔʔʔ
ʔʔʔʔʔ
ʔʔʔʔʔ

ʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ

ʔʔʔʔʔ
ʔʔʔʔʔ
ʔʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ
oʔʔʔ
(ʔʔʔʔ 'ʔʔʔʔʔ)
(ʔʔʔʔ ʔʔʔʔʔ)
ʔʔʔʔʔ

ʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ
ʔʔʔʔ

બૌદ્ધધર્મનો નિત્યપાઠ

બાહ્ય લોકો ચોતાને માત્ર એવા ‘ત્રિપિટક’ નિત્યપાઠ મથો ‘માયી દેટલાકે ગત્રો લક્ષ ચોતાનો નિત્યર્થલ્લ છે તે દૂર છે, એક રીતે એ તેમનું નિત્યર્થલ્લ છે તે માના દેટલાકે લોકો, જે ‘પ્રતિક્રમણ’ના વાક્યો સાથે સરખાવી શકાય એના છે તે પાંચે આપ્યા છે

(૧) ‘નમો તસ્મ ભગવતો જરહતો સમાસનુ-
હસ્તા ।’

‘બુદ્ધ સરણ ગન્ઝામિ । ધમ્મ સરણ ગન્ઝામિ ।
સત્ત સરણ ગન્ઝામિ ।’

(પ્રથુપાઠ સંકુચ્ય)

ભાવાર્થ — તે સમ્યક્-મુદ્ધ ભગવાન અરિહ
ન્તને નમરજાર થાઓ

પુરુષને જરવે ભઉ છું, ધર્મને વરણે ભઉ
હું અને સપતે શરણે ભઉ છું.

(૧) ‘નમો અરિહન્તાણ, નમો સિદ્ધાણ ।’
‘ચત્તારિ સરણ પવજ્ઞામિ, અરિહન્તે
સરણ પવજ્ઞામિ, સિદ્ધે સરણ પવજ્ઞામિ,
સાહુસરણ પવજ્ઞામિ, કેવલીપણ્ણત્ત ધમ્મ
સરણ પવજ્ઞામિ ।’

લઽર્થ — મી અરિહન્ત ભગવાનો અને મી
સિદ્ધ ભગવાનોને નમરાર માઓ

માર શરણે હું અગીયાર મકે છું, અરિહન્તના
શરણે અગીયાર મકે છું, સિદ્ધના શરણે અગી-

કાર કદં છુ, સાધુઓના શરણે અગીયાર કદં છુ
અને કેવલીપ્રણિત ધર્મના શરણે અગીયાર કદં છુ

(૨) ‘ધૂલગપાણાદનાય સમણોવાસઓ
પત્તસ્વાહ, ધૂલગમુસાનાય સમણોવાસઓ
પત્તસ્વાહ, ધૂલગ બ્રહ્માદાન સમણોવાસઓ
પત્તસ્વાહ, પરદારાગના સમણોવાસઓ પત્ત-
સ્વાહ, સદારસતોસ વા પઠિવજ્જહ ।’

આ સંસ્કૃત પૃ ૮૧૮-૮૧૭

ભાવાર્થ —આવકને યોગ્ય રથૂન પ્રાણતિપાતનું
પત્ત્યખાણ કદં છુ, આવકને યો વ રથૂન મુનાદનું
પત્ત્યખાણ કદં, છુ આવકને યોગ્ય રથૂન અદતાદનનું
પત્ત્યખાણ કદં છુ, આવકને યોગ્ય પરદારાગમનનું
પત્ત્યખાણ કદં છુ અને સદારાસતોયને અગીયાર
કદં છુ

(૨) ‘પાળાપિપાલા વેરમણિ સિસ્ત્યાપદ સમા-
દિયામિ । અદિન્નાદાના વેરમણિ સિસ્ત્યાપદ
સમાદિયામિ । કામેસુ મિહ્ણાચારા વેરમણિ
સિસ્ત્યાપદ સમાદિયામિ । મુસાવાદા વેરમણિ
સિસ્ત્યાપદ સમાદિયામિ । મુરમેરયમ્પજ્જય-
માવદ્દાના વેરમણિ સિસ્ત્યાપદ સમાદિયામિ ।’

સંસ્કૃત પૃ ૫૫૭

ભાવાર્થ —પ્રાણતિપાતથી વિરમણ ૩૫ શિક્ષા-
પદ સ્વીકારે છુ અદત્તા નથી વિરમણ ૩૫ શિક્ષા-
સ્વીકારે છુ, મુસાવાદથી વિરમણ ૩૫ શિક્ષાપદ
કારે છુ અને મહ તેમજ પ્રમા સ્થાનથી વિરમણ ૩૫
શિક્ષાપદ સ્વીકારે છુ

(૩) ‘અસેવના ચવાલાન, પઠિટાન ચ સેવના ।

(૩) ‘લોગસિન્ધુ

પૂજા ચ પૂજનીયાન, એત મગલસુત્તમ ॥
 માતાપિતૃ ઉપદાન પુત્રદારસ્ત સગહો ॥
 અનાદુલા ચ કરમન્તા, એત મગલસુત્તમ ॥
 દાન ચ ધર્મચરિયા ચ, આત્કાન ચ સગહો ॥
 અનવજ્જાનિ કર્મમાનિ, એત મગલસુત્તમ ॥
 આરતિ વિરતિ પાપા, મહાપાપા ચ સયમો ॥
 અપ્પમાદો ચ ધર્મમેયુ, એત મગલસુત્તમ ॥
 સ્વન્તિ ચ સોવચસ્સતા, સમણાન ચ દસ્સન ॥
 ફાલેન ધર્મસાકન્ઠા, એત મગલસુત્તમ ॥

ભણપાક મગલસુત

ભાવાર્થ — મુખ્યેને ન સેવના, પડિતોને સેવવા
 અને પૂજ્યનો પૂજસાહાર કરવો એ એક મગન છે
 માત્રિતાની પરિચર્યા, પુત્ર તેમજ સ્ત્રીનું ભરણ
 પોષણ અને દરેક કાર્ય શાંતિપૂર્વક કરવું એ ઉત્તમ
 મ ગેશ છે

મુદ્દગુરુજોગો સદાય, ભગવાનગર ગરિયજ્ઞકર્મકર્મ ॥
 દુઃસ્વસ્વઓ કર્મસ્વઓ, સમાધિમરણં ચ ચો-
 દિલામો અ ॥

સપજ્જનમહાપય, તુર નાહ પળામકરણે ॥
 જયવી રામ

ભાગર્થ — જોશ્વિઠક દુલ્લભો ત્યાગ, પૂજનીય
 જોતોની પૂજ, પદોપગર, પવિત્ર ગરજોતો સગ જો
 તેમના વચનનું પાન આદિ કરન પર્વત આપડિન
 રૂપે હોને

હે નાથ, તો પ્રથામ કરવાથી દુખનો નાશ,
 કર્મો શૂન, સમાધિ મરણ (સુખપૂર્વક, શાંતિપૂ-
 ર્વક મરણ, અને સમર્પણ (સાચી શ્રદ્ધા થા રે
 ચિત્તો) સાથ એ સર્વ મને આવશ્ય પ્રાપ્ત થાઓ

દીન ધર્મચર્યા ગાતિબ્દનો ॥ અરણ્યોપન્ય
તેમન નિર્દોષ ગર્ભો દર ॥ એ શ્રદ્ધ મગન છે

પાપથી નિવૃત્ત યતુ અવધાનો ॥ અવધ કરવો
એ કેદ મગન છે

ક્ષમા કરી મુન્દર વચ ॥ લોકર્થ અમલોના
દર્શન દરવા બારે અવસરે ધર્મ ધા દરી એ હ
તમ મગન છે

(૧૦૨)

(૪) ‘ સુરિનો ગા લેખિતો દોન્ટુ
સજ્યે તત્તા મયન્તુ મુલિતતા । ’

‘ માતાપથાપિયપુત્ર, આયુસાપરપુત્રમનુવચ્ચે ।

પ્રપિસન્નમૂલેનુ ગામમથાયે અપરિમાગ ॥

મેરુ ચ સન્વત્કારિમા, માનસ માયે અ-

પરિમાગ ।

ઉદ્દ ગર્ભો ચતિરિય ચ, ગસાપ અંગેર-સપત્તા ॥’

(૪) ‘ મિત્તી મેસમૂળ્યુ, રેર મગ્ગ ન કેળઈ ॥’

મિયમસ્તુ સર્વગત ॥ પરિગનિરતા મયન્તુ
વરિનુ

મૂલગણા ।

દોષા મયાન્તુ નાગ, સર્વમુલીમયુલોરુ ॥’

૫૫૬૬૧૧૧૧

ભાર્યું—દરેક પ્રાણી સુખી, શ્રેયસ્કર્મ થાયો
અને સર્વ જાતનાં જાણી શકાયો

જેમ માતા પોતાના બાળકને પુત્રને પોતાના
હૃદયને વડે રક્ષણ કરે છે તેમ સર્વ પ્રાણીઓમાં
પોતાનું મન ઉદાર બનાવવું
સર્વ લોકમાં પોતાના મનને મૈત્રીભાવનાવડે
સુકત કરી રિજાળ બનાવવું તેમજ ઉર્ધ્વ અથવા
અને તિર્થ (સર્વ) મનને વ્યવહાર, પ્રામાણિક
અને નિર્વેર રૂપે

પત્રિકા નં. ૨

દેવકી સંધ્યાના કેળવક મળે છે વાક્યો

શ્રીપરમેશ્વરગીત
'મમોપાત્તુરિતસયાય
પ્રાતઃ સન્ધ્યોપાસનમહ કરિષ્યે.'

સન્ધ્ય વાક્ય

છે શાસ્ત્રી સાથે આર્ય મુદ્રાવ ૧૦

સર્વ જગતનું દેશાત્મક યાત્રા પ્રાણીઓના
સમગ્ર પરિપક્વ કરવાને તત્પર બને સર્વ જાણી
નાશ થાયો અને સર્વ જગતને લેણી સુખી રહે

જનશાસ્ત્રના સમાન પાઠો

(૧) 'વાયન્નિત્તરિસેવણન્નકરેમિ કામમગા'
ભાર્યું—આગતિને વિચારને અર્થ

પ્રાણીઓ (ખાન) ૬૬ ૬૬

ભાવાર્થ—હું મારા ઉપાર્જીત પાપોગે ક્ષય કરવા તેમજ શ્રી પરમેશ્વરની પ્રીતિ મેળવવા પ્રાત્ 'સપ્ત'ની ઉપાસા ॥ ૨૨ીય

(૨) 'ઋ સૂર્યશ્ચમામન્યુરુચમયુપતપદ્મચ મન્યુકૃતેભદ્ર તપેભ્યો રસન્તામ્ । યદૂરાડ્યા પાપમકાર્પ મનસા વાચા હસ્તાભ્યા પદ્ભ્યામુદરેણ શિશ્ના રાગિસ્તદવલુપ્તુ યત્કિંચિદ્ દુરિત મયીદમહમમૃતયોનો સૂર્યેભ્યોન્નેતિપિ જુહોમિ સ્વાહા'

૬૫૫ મનુર્વેદ

ભાવાર્થ—અર્ધ મ યુ અને મ યુપતિ એ બંને મને દોષદૃત પાપોથી બચાવે એ ૧૨ે મન વચન હાય પગ, પેટ જનનોન્દ્રિય આદિ વડે જે પાપ કર્યા હોય તે પાપને રાત્રિ દર ૩૨૦ મારામા જે કાર્પ પાપ છે એ ૬ અમૃતયોનિ ન્યોતિ ૩૫ સૂર્ય અર્થાત્ પરસ્પરમા તેમજ છુ

પ્રતિક્રમણ વિધિ

(૨) 'જનમણેણ યદ્રાજ જ વાણ ભાસિય પાવ । જ જ કાયેણ કય, મિચ્છામિ દુક્કઠ તસ્સા'

(૩) ચન્દેસુ નિમ્મલયરા, આરુચેસુ અરિય પયાસયરા । સાગરવરગચ્છીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ દિસન્તુ ।

લોગરસ

ભાવાર્થ—જે જે પાપ મન દારા બધાયુ હોય જે જે પાપ વચન ૪૩ે ભોગાયુ હોય અને જે જે (પાપી) કાર્પ કરીર દારા કરાયુ હોય તે સર્વ પાપ મિથ્યા થાઓ

જે ચન્દ્રની આશરે કર્મમલથી રહિત અર્થાત્ નિર્મલ છે જે સૂર્ય કે તારા પશુ અધિક પ્રમાણના છે અર્થાત્ તીર્થના પ્રમાણક છે જે સાગરની આશરે અખૂટ યાન તેવા છતાં અભિમાનથી હલકાતા નથી એવા સિદ્ધ ભગવાન ॥ આશ્રયન વડે મને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાઓ

અરયોસ્ત કમ્ સબધી કઇક વિચારીય વસ્તુ પરિશિષ્ટ નં ૩

પારસીઓ નિત્યપ્રાથના અને નિત્યપાઠના પોતાના માર્ગિક પુસ્તક 'અસ્તા'માં આ ને ને ભાગે જોવાપાવ કરે છે તે 'જોરદેહ અસ્તા'ના તર્વ્યના નેવુજ છે તેની ભાષા દેવનાગરી અક્ષરમાં લેવાથી માન તેના ગૂંજરાતી સાર આપ્યો છે, બધારે જણાવ્યો મૂળ પુસ્તકમાંથી અસંવ પાઠ વગેરે નોંધ શકે છે

(૧૦૫)

(૧) દુશ્મન પર જીત મળે,

જોરદેહ અસ્તા પૃ. ૭

(૨) 'એ મનથી જીત વિચાર, નયનથી મગર ને ને ગુન્હા કર્યા હોય, તે સર્વે માટે હું પશ્ચાતાપ કરું છું,'
જો. અ. પૃ. ૭

(૧) 'શુનવઃ પરાશ્વસુત્વા ભવન્તુ સ્વાહા',
ભાવાર્થ - શુન્નો પરાશ્વશુન્ન થાઓ

(૨) કાષ્ણકાઈયસ્ત, પઢિકમે વાઈયસ્ત વાયાણા
મળસા માણસિયસ્ત, સંવસ્ત વયાઈયારસ્તા,
અંદતશાન્તિ વહિણ

જેનશાસ્ત્રના સમાન પાઠો

ભાગ્ય — મનોના અતિચાર કે જે અશુભ
 માની પ્રવૃત્તિથી અજુબ વચન ઉપજાયથી, તથા
 અશુભ મનોમત વિચારથી દરાયા હોય તેનાથી તે
 પાછો વળે છે અર્થાત્ શુભ મોગમા ફરી પ્રવેશ
 કરે છે

(૩) વર્તમાન અંતેભાવી સર્વ ધર્મોમા સૌથી
 મહાન, મર્મથી શ્રેષ્ઠ અને ઉચ્છેદ ધર્મ જરથોસ્ત્રી
 છે હું એ વાત પાળી બહુ છું કે આ ધર્મજ મર્મ
 દાર્દ હજી પ્રાપ્તિનું માન્ય છે

ખો. અ. પૃ. ૯

(૪) અભિમાન મર્મ મૂલ્યોની નિન્ના હોય
 મહત્ત્વ ગુરુસો હર્મો મન હજી સ્વન્દ
 આગમ આદીચુગલી, પતિનતાયે ભગ, ભુગી સાક્ષી
 ચોરી, લટકાટ, વ્યભિચાર ગેહદ શોષ આદિ જે
 નેચુંજા મારાથી ભણતા અભણતા શ્રમ ગયા હોય

(૩) સર્વ મગલ માગલ્ય, સર્વ કલ્યાણકારણમ્ ।
 પ્રધાન સર્વધર્માર્ગ, જૈન જયતિ શાસનમ્ ॥

જય ધીયરાય

ભાગ્યાર્થ — સર્વ મગ્યોમા મનજ રૂપ, સર્વ
 કલ્યાણના રાજરૂપ એ સર્વ ધર્મોમા પય પ્રધાન
 (ક્રિષ્ણ) એવું જોનલામન જ્યારન્ત ર્થ છે

(૪) પ્રાણતિષ્ઠા, કૃપામાદ, અદત્તાદાન,
 મૈત્રુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ,
 દ્રેષ, કલહ, અભ્યાલ્યાન, પેદન્ય, રતિ-અરતિ, પ
 સ્પરિવાદ, માયામુગામાદ અને મિથ્યાત્વગ્ન્ય

ઓ જે મે શુદ્ધ હૃદયથી પ્રત કર્મો ન હોય તે મર્વથી
હું છુટો થઇ પનિત બનું છુ

જો ૦ ૫૦ ૪૩-૪૬

પાપસ્થાનનો ભારાર્થ —

નિર્દોષ નસ શુભની જાણી જોઇને ધરા
દાપૂર્વક, સકલ સદિત દિસા કરી હોય, પાન રૂપ
અમલ્ય વચન કહ્યું હોય, આપના વિનાની ન તરૂન
વસ્તુનું ગ્રહણ કર્યું હોય પરત્વી સાથે કામચોટા કે
કામભોગ કર્યા હોય નિયમથી ગાંધ-ધન ધાન્ય જગમ
અને ગાવર મિહત્ત રાખી હોય ક્રોધ, માન, માન્ય અને
લોભ દુર્યો, હોય હચ્છિત વસ્તુ પર કે તેની પ્રાપ્તિ પર
રાગ અને અનિચ્છિત વસ્તુ પર અથવા હચ્છિત વસ્તુની
અપ્રાપ્તિ પર દોષ અને અનિચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ પર
દોષ, અથવા શુભાન પર રાગ અને શુભીન પ્રતિ

આ આગર પાપસ્થાનમાનુ જે કાષ્ટ પાપ મારે
જીવે કર્યું હોય, કરાવ્યું હોય કે અનુભવના કરી હોય
તે સર્વ મિથ્યા માગ્યો

માધ્યમ્યતાને ને મારના પર રાગ અને
જીજ્ઞાસા પર દોષ કર્યા હોય, ક્રોધો,
દોષો આરેખ્ય, આહીયુગથી આદિ કર્યા હોય,
પ્રભોદ કે પ્રસન્નતા ઓળે કે રોક કર્યા હોય, પારના
દ્વાગ પ્રત્યર્થ્ય હોય, કપટસંહિત અસત્ય મોહાન
અને મિથ્યાત્વ રૂપ કાટો મારા આત્મામા સ્થાન પામ્યો
હોય તે સર્વનું કે કાષ્ટનું પશુ મે મન, વચન, દાયાથી
આવણું કર્યું હોય, કાષ્ટની પામે કરાવ્યું હોય કે તે
તે માટે કાષ્ટો ગ્રેસ્થા કરી હોય કે કાષ્ટે કર્યું હોય
તેને અનુભવન આપ્યું હોય તે સર્વને હું મન,
વચન, અને ગાવાળી મિથ્યા થાય એમ હચ્છુ છુ

શુદ્ધિપત્રક

વિષયસૂચિમા જે ક્રમાંક ૩, ૪, ૫ અને ૬ મૂક્યા છે તે સુધારી અનુક્રમે ૬, ૩, ૪, અને ૫ વાચવા પ્ર ૩૧ થી અનુક્રમે ૧૦૮ છે તે ૧૩ થી ૬૦ ગણવા અને જે ૧૩ વી ૩૦ છે તે ૬૧ થી ૧૦૮ ગણવા

પૃ૦	લીંગ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૧	૬	સીવી	સીધી
૩૮	૨૫	સ્વર્ચ	સ્વર્ચ
૪૧	૧૦	ગતર્યા	નન્તર્યા
૫૦	૮	ભદ્રવાહુ	ભદ્રગાહુ
"	૯	નિર્યુયત્યા	નિર્યુક્ત્યા
"	૧૪	શબ્દો	શબ્દો
૬૨	૨૧	શુમેપુ	શુમેપુ
૭૦	૧૬	યા	યા
૭૧	૧૮	દ્યૈતત	દ્યૈ તત
૭૮	૧૯	મૂત્ર	મૂત્ર
૮૪	૨૫	ભદ્રવાહુ	ભદ્રવાહુ
૮૭	૧૭	ચદિત	ચંદિતુ
૮૮	૧૯	દીયદ્દે	દીયદ્દે
૯૨	૨૧	કારેમિમંતે	કારેમિ મંતે
૯૩	૨૩	પગવિદે	પગવિદે

નમસ્કાર મંત્ર યા પંચ પરમેષ્ઠી.

પરમેષ્ઠીની વ્યાખ્યા

પ્ર૦ પરમેષ્ઠી શી વસ્તુ છે ?

ઉ૦ એ જીવ છે

પ્ર૦ શું દરેક જીવ પરમેષ્ઠી કહેવાય છે ?

ઉ૦ નહિ

પ્ર૦ ત્યારે કાણુ પરમેષ્ઠી કહેવાય છે ?

ઉ૦ જે જીવ 'પરમે' એટલે ઉચ્ચ સ્વરૂપમા—સમભાવમા, 'ષ્ઠી' એટલે ગ્રહે તે પરમેષ્ઠી કહેવાય છે જે જીવ ઉચ્ચ સ્વરૂપમા હોય તે પરમેષ્ઠી

પ્ર૦ પરમેષ્ઠીમા અને ખીજા સામાન્ય જીવોમા શો તફાવત છે ?

ઉ૦ આધ્યાત્મિક—આત્મિક વિકાસ થયા, અને ન થયાનો ફેર છે, અર્થાત્ આધ્યાત્મિક વિનાસ કરવાની પ્રગતિ શરૂ કર્યા, ન કર્યાનો ફેર છે

જે જીવોએ આત્મિક વિકાસ કરી આત્માને ધણોજ નિર્મળ બનાવ્યો હોય તે જીવો પરમેશ્વરી કહેવાય છે, તેમજ જે જીવોએ અધ્યાત્મિક વિકાસ કર્યો નથી, પણ તે માર્ગે પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી છે તે પણ પરમેશ્વરી કહેવાય છે જેઓએ આત્મિક વિકાસ શરૂ કર્યો નથી તેઓ સામાન્ય જીવો કહેવાય છે

પ્ર૦ જે જીવો પરમેશ્વરી નથી તે પરમેશ્વરી થઈ શકે નહિ ?

હિ૦ હા અવશ્ય થઈ શકે આત્માને નિર્મળ કરવાના સાધનો દ્વારા પ્રયત્ન કરે તો તે પણ પરમેશ્વરી થઈ શકે

પરમેશ્વરી અને સામાન્ય જીવ વચ્ચેનું અન્તર

પ્ર૦ તો પછી પરમેશ્વરીમા અને સામાન્ય જીવોમાં ગા તફાવત ? કેમકે બન્નેની શક્તિ તો સરખી છે

હિ૦ એ રીતે તો કાંઈ ફેર નથી કેમકે બન્નેની શક્તિ સરખી જ છે પરંતુ પરમેશ્વરીમા જે શક્તિઓ પ્રગટ થઈ છે, તે જ શક્તિઓ-સામાન્ય જીવોમા વ્યક્ત કે અવ્યક્ત રીતે પ્રગટ થઈ નથી, પણ દબાયેલી છે, તેજ એ વચ્ચે અન્તર છે

જીવનું સ્વાભાવિક લક્ષણ

પ્ર૦ જ્યારે એક રીતે વિચાર કરતા દરેક જીવો સરખા જ, તો પછી જીવનું સામાન્ય લક્ષણ શું ?

હિ૦ ૩૫ રસ ૧૫ સ્પર્શ વગેરે પૌદ્ગલિક ભાવથી રહિત હોય ઇન્દ્રિયોથી અગ્રાણ (બહારી ન થકાવ) તેનું હોય, નિપત (ચોક્કમ) આકૃતિ રહિત હોય અને ચેતના ગુણ યુક્ત હોય તે જીવ જીવનું એ સામાન્ય લક્ષણ છે

---

૧ જે રસ ૩૫, ગંધ અને સ્પર્શ રહિત છે, જે અવ્યક્ત

૩૦ ઉપર જે લક્ષણ કહ્યું, તે અતીન્દ્રિય (ઇન્દ્રિયોથી ન જાણી શકાય તેવું) જણાય છે, પરંતુ જીવને જોગખી શકાય તેવું લક્ષણ કહેા.

૩૦ નિશ્ચય દ્રષ્ટિથી જીવ અતીન્દ્રિય છે, તેથી તેનું લક્ષણ પણ અતીન્દ્રિય જ હોવું જોઈએ, કેમકે લક્ષણ લક્ષ્યથી ભિન્ન ન હોઈ શકે જો જીવ ઇન્દ્રિયોથી જાણી ન શકાય તો તેનું લક્ષણ પણ ઇન્દ્રિયોથી ન જાણી શકાય, એ સ્વાભાવિક જ છે

૩૦ હું ધારું છું કે, જીવ આખે જોઈ શકાય છે પણ પક્ષી, મનુષ્ય, કીડા વગેરે જીવોને જોઈને કે સ્પર્શ કરીને હું કંઈ શકું કે આ મનુષ્ય પક્ષી અથવા પણ ગમે તે પ્રાણુધારિ છે વળી કોઈની આકૃતિ જોઈને અથવા વાચા સાંભળીને હી શકાય છે કે અમુક જીવ સુખી, દુઃખી, મૃત, વિભાવ, પ્રસન્ન, અથવા નારાજ છે તો પછી જીવ અતીન્દ્રિય કેવી રીતે ?

૩૦ સુદ્ધ સ્વરૂપ એટલે સ્વભાવની અપેક્ષાએ જીવ અતીન્દ્રિય છે અને અશુદ્ધ સ્વરૂપ એટલે વિભાવની અપેક્ષાએ જીવ ઇન્દ્રિય-ગ્રાહ્ય પણ છે

૧ અમૂર્તત્વ એટલે ઉપર કહ્યા તે રૂપ ૨૨ વગેરેથી ગઠિતપણું, અને ૨ ચેતના એ જીવના સ્વાભાવિક નિજ (પોતાના) સ્વભાવ છે, જ્યારે ભાષા, આકૃતિ સુખ, દુઃખ, રાગ, રોષ વગેરે જીવના વિભાવ એટલે ઈર્મજન્ય પર્યાય છે

સ્વભાવિક લક્ષણ પુદ્ગલ નિરપેક્ષ હોવાથી અતીન્દ્રિય છે વૈભાવિક લક્ષણ પુદ્ગલ સાપેક્ષ હોવાથી ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય છે, તેથી સ્વાભાવિક લક્ષણની અપેક્ષાએ જીવને અતીન્દ્રિય સમજવો

સ્પર્શગઠિત છે, અને તેથીજ વિગ ને ઇન્દ્રિયોથી અગ્રાહ્ય છે, જેનું કોઈ મર્યાદા (આકૃતિ) નથી, અને જેમા ચેતના શક્તિ છે, તેને જીવ જાણ્યો. પ્રત્યક્ષસાર ગ્રેય તત્ત્વાધિકાર માં ૮૦

અવતુ નેભાવિક લક્ષણ

પ્ર૦ ને વિભાવનો સબધે અવની સાથે છે, તો તેની અંતરે
પણ અવતુ લક્ષણ જાણતુ જોઈએ

ઉ૦ એવુએ લક્ષણ શાખમાં બતાવ્યું છે પરંતુ એ લક્ષણ રો
અવોને લાગુ નહિ પડે, માત્ર મમારી અવોનેજ તે લાગુ પડે
છે તે લક્ષણનીયે પ્રમાણે

"જે સુખી દોષ, દુઃખી હોય રાગી દોષ દ્રેષી દોષ
કર્મ કરે, કર્મનું ફળ ભોગવે, અને સરીર ધારણ કરે
તે અવ" "

સ્વાભાવિક અને વેદ્યાવિક લક્ષણ વચ્ચેના તફાવત

પ્ર૦ બે ને લક્ષણો સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજાવે

ઉ૦ પહેલું લક્ષણ સ્વાભાવિક છે તેથી તેને નિગમ નયની
અપેક્ષાએ જાણતુ તેમજ તેને પૂર્ણ અને સ્થાનિ સમજતુ

બીજું લક્ષણ વિભાવસ્પર્શી છે તેથી તે વ્યવહાર
નયની અપેક્ષાએ જાણતુ, તેમજ તેને અપૂર્ણ અને અસ્થાયિ
સમજતુ

સારાંશ કે પહેલું લક્ષણ નિશ્ચય નયની દ્રષ્ટિએ દોષાથી
ત્રણેય કાળમાં ધનીત થઈ તેવું છે બીજું લક્ષણ વ્યવહાર
નયની દ્રષ્ટિએ દોષાથી ત્રણે કાળમાં ધની થઈ તેવું નથી

૧ જે જીવ જીવ કર્મ કરે છે, તેનાં ફળ ભોગવે તે સમા
રમાં ભટકે છે, અને મોક્ષને પણ મેળવે છે તેજ અવ તેનું કારણ
બીજું લક્ષણ નથી.

* અવત નિશ્ચય અને વ્યવહાર એમ બે પ્રકારે છે નિશ્ચય
અવત અનન્તકાલસક્તિ સરૂપ દોષાથી ત્રિમલ સ્થાયિ છે, અને
વ્યવહાર અવત પૈદ્ધત્વિક-પ્રાણમસર્ગરૂપ દોષાથી સસારાવસ્થા
સુધીજ રહે છે

પ્રવચનસાર, અમૃતવદ્દીપ્ત ગા. ૫૩

અર્થાત્ મસારી અવસ્થામા ધટી રહે, અને મોક્ષાવરયામા તે ન ધની રહે તેવું છે

અન્ય દર્શનકારોની જીવ સખ ધે અરૂપણા

૩૦ ઉપરની જન્ને દ્રષ્ટિએ જે જાતના લક્ષણો જેવા જૈન શાસ્ત્રમા બતાવ્યા છે, તે પ્રમાણેના લક્ષણો બીજા કોઈ શાસ્ત્રમા છે ?

૬૦ હા, બીજા શાસ્ત્રોમા પણ છે સામ્ય,^૧ યોગ,^૨ વેદાન્ત,^૩ વગેરે દર્શનોમા આત્માને ચેતનરૂપ અથવા મન્યિદાનદ રૂપે કહ્યો છે તે નિશ્ચયક નયની અપેક્ષાએ, અને ન્યાય,^૪ તથા વૈરો-
ધિક વગેરે દર્શનોમા સુખ, દુઃખ, ઈચ્છા, દ્વેષ, વગેરે આત્માના લક્ષણો બતાવ્યા છે, તે વ્યવહારક નયની અપેક્ષાએ

---

૧ આત્મા કમય પદની મમાન નિર્લેપ છે, પણ ચેતના સહિત તો ૭૪ મુક્તાવલિ ૫૦ ૩૬

૨ પુરૂષ (આત્મા) ચિન્માત્ર રૂપ છે, અને પશ્ચિમામ ચિત્ત-સત્વથી અત્યન્ત વિવક્ષણ અને વિશુદ્ધ છે

પાતજલ મત્ર પાદ ૩ સૂત્ર ૩૫ નું લાખ્ય

૩ બ્રહ્મ (આત્મા) આનન્દ તથા જ્ઞાન રૂપ છે

બૃહદારણ્યક ૩-૬-૨૮

૪ તાત્ત્વિક દષ્ટિ ને નિશ્ચય દષ્ટિ હો છે અને ઉપચાર દષ્ટિને વ્યવહાર દષ્ટિ હો છે

પુરૂષાર્થ સિદ્ધયુપાય શ્લો ૫

૫ ઈચ્છા, દ્વેષ, પ્રયત્ન, સુખ દુઃખ, જ્ઞાન, એ આ માના લક્ષણો છે

ન્યાયદર્શન. ૧-૧-૧૦

- ૩૦ જીવ અને આત્મા એ બન્ને શબ્દોની મતલબ એકજ છે ?
- ઉ૦ હા, જૈન શાસ્ત્રમા બન્નેનો એકજ અર્થ ગણેલો છે, પરંતુ વેદાન્ત દર્શનમાં ચૈતન્ય યુક્ત^૧ વસ્તુ આત્મા કહેવાય છે અને મમાર અવસ્થામા તે જીવ કહેવાય છે, એટલે આત્મા જીવ તરીકે ગણાઈ શકે અને ન પણ ગણાઈ શકે જીવ એ આત્મા^૨ તો ખરો જ

જીવનું અનિર્વચનીયત્વ

- ૩૦ કહેવાય છે કે આત્મા અનિર્વચનીય છે એટલે તેનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી તે કેવી રીતે ?
- ઉ૦ એ વાત પણ ખરાબર છે, કેમકે કશું થી તે પરિમીતજ વર્ણન કરી શકાય. જો જીવનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ જાણવું હોય તો શબ્દોથી હઠી શકાય તેમ નથી, કેમકે જીવનું સ્વરૂપ અપરિમીત (પાર વગરનું) છે તેથી આ અપેક્ષાએ જીવનું સ્વરૂપ અનિર્વચનીય^૩ છે અન્ય દર્શનકારોએ પણ ‘ નિર્વિકલ્પ ’^૪

૧ જીવ તે ચેતન છે અને તે સરીરનો આત્મા છે તેમજ તે પ્રાણને ધાણ કરે છે
બ્રહ્મસૂત્ર ભાષ્ય, પૃ. ૧૦૬

૨ આત્માના સબધમા શાસ્ત્ર સાબળવું પછી (આત્માનું) મનન કરવું અને તેનું બાહ્ય ધ્યાન કરવું

બૃહદારણ્યક ૨-૪-૫

૩ ન્યાયી સખો પાઠા રૂરે છે અર્થાત્ જોને વાણી પહોંચી વાળી નથી મન પણ જ્યાં પતાયતુ નથી, માત્ર શુદ્ધ અનુભવ માન્યોજ જેનું મને ન થાય છે તે પ આત્માનું સ્વરૂપ ■

૪ આત્માનો પગમ પ્રમથ નિરાવજ છે, નિગ ર છે નિર્વિકલ્પ છે નિરોગી છે, ઉપાધિ અને મેલ રહિત છે

અને “ નેતિ નેતિ ” વગેરે શબ્દોથી આત્માની અનિર્વચનીયતા બતાવી છે અને તેજ વાત જ્ઞાન શાસ્ત્રમાં પણ ‘ સરા તત્ત્વ નિવર્તંતે તદ્વા તત્ત્વ ન વિદ્મર્હ ’ ઈત્યાદિ શબ્દોથી કહી છે

જે અનિર્વચનીયતા કહી છે, તે પ્રથમ નિશ્ચય નય, અથવા પરમ શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નયની દૃષ્ટિએ મમજનુ અને જે

જેમ પાછા પડતા તરંગો સમુદ્રના પુરપુગ સ્વરૂપને સ્પર્શ કરી ન તા નથી, તેમ અનેક નયો આત્મસ્વરૂપ તરફ દોડે છે છતાં તેના સ્વરૂપને સ્પર્શ કરી શકના નથી

શબ્દગ્રાહ્ય તેના (આત્માના) સ્વરૂપને નયો મમજાવી રાખે છે પણ નિર્નિર્ણય-સ્વરૂપ તો અતુલ્ય જ્ઞાન વિના જાણી શકાય નહીં

તેને ‘ આત્મા અનદ્વિતિયી ભુવો છે ’ એમ મિદ્ધતિમાં ટોલે છે, તોપણ ખરી રીતે તો ‘ તેના અનુપનુ ગ્રાહ પણ રીતે ’ નિર્વચન (વ્યાખ્યા) થઈ શકે તેમ નથીજ

શ્રી યોગવિજય ઉપાધ્યાય કૃત પરમજયોતિ પંચનિશ્ચય-ના.

શુદ્ધ જીવ નિર્ગુણ અક્રિય અને અરિગેય તેનાની, શુદ્ધિ-ગ્રાહ્ય પણ નથી, તેમજ ગ્રાહ્યથી મમજાવી શકાય તેમ પણ નથી

શ્રી શાંતનાથાર્ય કૃત ઉપદેશ સહસ્રી નાન્યન્ય-મંડ પુ-નો ૦૩૦

પ તે આ ‘ ન ’ ન’ નથી નથી એટલે અજ્ઞેય છે (ગ્રાહ્યથી પુરપુરે જાણી શકાતો નથી) અનાશયત છે (ગ્રાહ્યથી તેનો નાશ કરી શકાતો નથી) તે અમગ છે (ગ્રાહ્યથી તેની માથે મગ કરી શકાતો નથી) અશક્ત છે (કુળ પામતો નથી તેમજ કુળ આપતો નથી) તેથી ઈ જ્ઞાન ! તું અભયને પામેનો છે

બૃહદારણ્યક-

ચેતના, અથવા અમૂર્તત્વ રૂપ લક્ષણ કહ્યું છે, તે નિશ્ચય નય
અથવા શુદ્ધપર્યાયાધિક નયની દૃષ્ટિએ કહ્યું છે

છવ એ અનાદિ સ્વતત્ત્વ તત્ત્વ

પ્ર૦ છવનું સ્વરૂપ કયંક ધ્યાનમાં ઉત્તરું, પરંતુ છવ ત્યા ત્યા તરવોતો બનેતો છે

ઉ૦ એ કોઈપણ બીજા તરવોતો બન્યો નથી, પરંતુ તે અનાદિ સ્વતત્ત્વ તત્ત્વ છે

પ્ર૦ માલત્યુ છે તેમજ વામ્યુ પણ છે કે છવ એટ રામાયણીય વસ્તુ છે એટલે ભૌતિક (પાચ ભૂતના) મિશ્રણનું પરિણામ છે છવ સ્વયંસિદ્ધ વસ્તુ નથી પરંતુ ઉત્પન્ન થાય ■ અને નષ્ટ પણ થાય છે એમાં શું મત્ય છે ?

ઉ૦ જે માણસે સુદૃઢ વિચાર કર્યો નથી, અને ભ્રમમાં ગટે તે એમ કહી શકે છે તેમનું એ કથન જૂનભરેલું છે

પ્ર૦ ભૂલભરેલું કેમ ?

ઉ૦ જ્ઞાન સુખ દુઃખ દર્શ તોય વગેરે વૃત્તિઓ (લાગણીઓ) મન સાથે મન ધરાવનારી છે અને એ લાગણીઓ નાની મોટી બહારની જડ વસ્તુના મળધને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે (પરંતુ જેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? એ વિચારવાનું ■)

બાહ્યારની વસ્તુ વૃત્તિઓની ઉત્પત્તિમાં કારણુ મને છે, પરંતુ તે નિમિત્ત^૧ મારણુ છે ઉપાનત^૨ કારણુ નથી

જેમાં એ વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે ઉપાનત નાગણુ આત્મા ■

૧ જે વસ્તુ કાર્યથી જુદી દોષ, મર્ચ ઉત્પન્ન થવામાં મ ગાર કારણુ રૂપે મને તે નિમિત્ત મગણુ કહેવાય જેમકે ધડો બનાવવામાં ચાંદ અથવા લાડી

૨ જે વસ્તુ પોતેજ કાર્ય રૂપે બની જાય તે કારણુ ઉપાનત

એટલે બહારની વસ્તુઓ જે નિમિત્ત કારણ છે, તેને ઉપાદાન કારણ તરીકે માની લેવી એ ભૂલભરેલું છે

પ્ર૦ એમ માનવામાં શી અડચણ ?

ઉ૦ મોટી અડચણ છે એકજ માતાપિતાથી હિપ્પાસ ચયેલા એ ભાઈ છે તેમાં એક મુખી રોય છે એક દુખી રોય છે એક વૈભવશાળી હોય છે, બીજો નિર્ધન રોય છે એકનું આયુષ્ય ટુંક હોય છે, બીજનું લાંબુ રોય છે એક લેકિમાં માન-સત્કાર પામે છે, બીજનો મોઢ ભાવ પપ્પ પૂઠવું નથી એક વિદ્વાન હોય છે, ત્યારે બીજો મૂર્ખ હોય છે આવા પરસ્પર જે વિરુદ્ધ ભાવ જોવામાં આવે છે તે જીવને સ્વતંત્ર તત્ત્વ તરીકે માન્યા વિના બગાડ રીતે ધરી શકે તેમ નથી.

જીવ સંબંધની ઉપયુક્ત માન્યતાને વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિએ પુષ્ટિ.

પ્ર૦ આજનાં વિજ્ઞાન (સાયન્સ)ને કટલાક લોકો વધારે પ્રમાણિત માને છે તો એવો મોઢ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી છે કે જેણે જીવને વિજ્ઞાનના પ્રમાણથી સ્વતંત્ર તત્ત્વ તરીકે સ્વીકાર્યો હોય

હા, છે યુરોપના “સર ઓલીવર યોજ,” અને કવક જાના ‘જગદીશ ચંદ્ર બોઝ’ “એમના પ્રયોગ ઉપરથી જીવ સ્વતંત્ર ચેતન તત્ત્વ છે, એમ તેઓ કહે છે અને જીવ પૂનર્જન્મ પણ કરે છે” આમ તે સ્વતંત્ર ચેતન તત્ત્વ તરીકે સ્પષ્ટ રીતે માનિત થાય છે

કારણ કેટલાક જેમકે ડપ્પાનુ ઉપાધાન કારણ સ્વતંત્ર અથવા યજનુ ઉપાધાન કારણ માગી. સ્વતંત્ર ડપ્પા રૂપે બની જાય છે અને માગીજ યજરૂપે બની જાય છે

વળી અગેરિના વગેરે દેશોમાં એવા પણ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ
પડ્યા છે કે જેઓએ પરલોકવાસી આત્માના મબંધમાં
બંધના લાખે ધણી સોધ મેળવ કરી છે

સ્વતંત્ર અનુભવ માટેની દિશાસૂચિ

- પ્રશ્ન જીવ હોવાની બાબતમાં કેના પર ખાકા વિશ્વાસ મુખે ?
ઉત્તર એકામતાપૂર્વક ધણા વખત આત્માનું મનન કરનાર નિઃસ્વાર્થી
સાધુ મુનિઓ, તિર્થંકર, ગણધર આદિના વચન ઉપર અને
પોતાના અનુભવ ઉપર
પ્રશ્ન એવો અનુભવ આપણને કઈ રીતે પ્રાપ્ત થાય ?
ઉત્તર ચિત્તવૃદ્ધિ કરી એકામતાપૂર્વક મનન કરવાથી

૫૨ પરમેષ્ઠી

- પ્રશ્ન જીવ અને ૫ મેષ્ઠીનું મામા ૫ સ્વરૂપ સમજાયું તરતુ દરેક
પરમેષ્ઠી એ પ્રાપ્ત છે કે તેમાં કાઈ ફરકાર છે ?
ઉત્તર ફરકાર છે અત્યુચ્છ દ્રષ્ટિએ પરમેષ્ઠીના પાંચ પ્રકાર છે એટલે
૫ > ૫૦ કેટલોક તફાવત છે
પ્રશ્ન ૫૦ ન્યા પાંચ પ્રકાર ? અને તેઓમાં પરસ્પર શો તફાવત છે ?
ઉત્તર ૧ અરિહત ૨ સિદ્ધ, ૩ આચાર્ય ૪ ઉપાધ્યાય, અને ૫
સાધુ એ પાંચ પ્રકાર છે

પ્રથમ તો તેો બે વિભાગમાં વહેલી દેવાથી ખામ મોટા
તફાવત નિષ્પાદિ આવશે એક વિભાગમાં પ્રથમના મેના તે
મીઠા વિભાગમાં પછીના ત્રણનો મમાવેશ થાય છે

અરિહત અને સિદ્ધ એ બન્નેએ નાન દર્શન, ચારિત્ર
અને વિદ્યા આદિ આત્મિક શક્તિઓનો શુદ્ધ સ્વરૂપે પૂર્ણપણે
વિમલ કર્યો છે પરંતુ આચાર્ય વગેરેએ પૂર્ણપણે એ શક્તિ
ઓનો વિમલ થઈ હોતો નથી પણ તેઓ વિમલ કરવાને
પ્રયત્નશીલ હોય કે

અરિહત અને સિદ્ધ બન્ને મપૂર્ણ પૂજ્યપણાને પ્રાપ્ત થયા છે, એટલે એ બે દેવતત્ત્વમા ગણાય છે આચાર્ય વગેરે પૂજ્ય પણ છે અને પૂજક પણ છે તેઓ દેવતત્ત્વના પૂજક છે ને ઉત્તરની પદ્ધતિના માણુમેને પૂજન છે એટલે તે ત્રણ ગુરુ તત્ત્વમા ગણાય છે

અરિહત અને સિદ્ધનું વિશેષ સ્વરૂપ

પ્ર. અરિહત તથા સિદ્ધમા પગપર ગો બેઠ છે ?

ઉ. સિદ્ધ ભગવાન શરીર ગહિત છે, એટલે પૌદ્ગલિક પર્વાયથી મર્વથા રહિત છે અરિહત ભગવાનને શરીર હોય છે તેમને અજ્ઞાન, મોહ વગેરે ધાતીકર્મોનો નાશ કર્યો છે, છતાં શરીર હોવાને કાર્ણ તેઓ ચાલવા, બોલવા, વગેરે વડે શરીરનું, મનનું અને વચનનું કામ કરે છે માગશ એ છે કે જ્ઞાન, વશન, ચાગ્રિત, વીર્ય, અને શક્તિઓ બન્નેની મગ્ની છે, છતાં સિદ્ધ ભગવાન યોગ (મન, વચન અને શરીરની પ્રવૃત્તિ) થી રહિત છે, અને અરિહત ભગવાન યોગ મહિત હોય છે ને અરિહત હોય છે, તેજ શરીરનો ત્યાગ કર્યા પછી સિદ્ધ કહેવાય છે

આચાર્ય આદિનું વિશેષ સ્વરૂપ

પ્ર. આચાર્ય વગેરેમા પગપર ગો બેઠ હોય છે ?

ઉ. માધુમા ને શુણો હોય છે તે ઉપાધ્યાય અને આચાર્યમાં ને ? હોય છે, જ્યાં સાધુ દગ્તા ઉપાધ્યાયમા ટેલીક ખાસ વિશેષતા હોય છે, એવી જ રીતે ઉપાધ્યાયના ગુપ્ત આચાર્યમા હોય છે, તેમણે આચાર્ય મહારાજમા ઉપાધ્યાય દગ્તા ટેલીક ખાસ વિશેષતા હોય છે

સાધુ મહારાજમા ૨૭ શુણો હોય છે, તે શુણો ઉપા-

જાણ મહારજ અતે આચાર્ય મહારાજમાં પણ હોય છે, ઉપરાંત ઉપાધ્યાયમાં સુન અને અચનુ વાસ્તવિક જ્ઞાન ભણાવવાની સમિતિ વચનની મહત્તા અને ચર્ચા કરવાની સમિતિ વિગેરે અને મુશુખ્તો હોય છે આ જાણ મહારાજમાં ઉપાધ્યાયના મુખ્ય ઉપરાંત સાસન ચલાવવાની સક્તિ મગ્નના દિનાદિતની જવાબદારી, અતિ મહત્તા અને દેશમનનું ચર્ચાર્થ પાંચાન વગેરે અને ઉત્તમ મુખ્યો હોય છે

અરિહુતની લોકોત્તર વિભૂતિ

૫૦ સિદ્ધ ભગવાન પરાય છે પરંતુ અરિહત ભગવાન સરી-
ધારિ હોવાથી પ્રયત્ન છે, તે પછી જોમ અરિહત ભગવાનની જ્ઞાન વિગેરે આતરિ સમિતિઓ અર્થોક્તિ છે તેવીજ રીતે બહારની અવસ્થા પણ આપણા કરતા અર્થોક્તિ, દેવી જોમને ને

૬૦ હોરીજ જોમને અને છે પણ તે પ્રમાણે

અરિહતની આર્થિક સક્તિઓ પશ્ચિમ પ્રગટ થવાને લીધે અરિહત ભગવાનનો પ્રભાર જોમને જોમને અર્થોક્તિ થઈ જાય છે કે સાધારણ માણસ તે માલગીને આશ્ચર્યચકિત થઈ જાય છે

અરેખર અરિહત ભગવાનની દરેક જ્ઞાન અર્થોક્તિની લોકોત્તર) હોય છે

મનુષ્ય પશ્ચિમો પશ્ચિમો વગેરે જુદી જુદી જાતના પ્રાણીઓ અરિહત જાવાનના ઉપરને પોતપોતાની ભાષામાં સમજ લે છે

૧ “લોકોત્તરચમત્કાર, - કરી તવ ભવસ્થિતિ: ।

યતો નાહારનીહારૌ, મૌચરૌ ચર્મચમુપાપ્ ॥”

[યોતરાગસ્તોત્ર દ્વિતીયપ્રકાશ, શ્લોક ૮ ।]

સાપ, નોગાયો, હિર, મિનાડી ગાય, વાદ વગેરે જન્મ
શત્રુ પ્રાણીઓ પણ દેવભાવે હોડીને ભાષ્યાગથી સમવસ-
ત્વમા ભેખીને પ્રભુનો ઉપદેશ સાંભળે છે

અગ્નિહત ભગવાનના વચનના પાત્રોશ ગુણો છે, જે
ખીન્નને નથી દોતા

જ્યા અગ્નિહત ભગવાન મિગજ્ઞમાન હોય છે, ત્યા
મનુષ્યો તો શુ, પરંતુ કરોડો દેવ (વિદ્યારમા પણ ઓળખા
ઓછા એક કરોડ દેવ હોયજ છે) હાથ ભેડી ખડા રહે

હે ભગવન્ ! આપની ગેરેણી કરણી આશ્ચર્યકારક અને લોકોત્તર
છે, કેમકે ન તો આપનો આદ્ય દેખવામા આવે, કે ન તો નીહાર
દેખવામા આવે.

૨. “તેષામેવ સ્વસ્વભાષા, પરિણામનોહરમ્ ।
અપ્યેકરૂપ વચન, યત્તે ધર્માવનોપકૃત્ ॥”

(ધીતરાગસ્તોત્ર, તૃતીયપ્રકાશ શ્લોક ૩ ।)

એકજ સ્વરૂપ છતાં પ્રાણી, પશુ દેવ મનુષ્ય વગેરે પોતપોતાની
ભાષામા અમગ્નય તેવા તમારા ધર્મોપદેશના વચનો છે

૩ “અર્હિસામતિષ્ઠાયાં તત્સન્નિષ્ઠૌ વૈરત્યાગઃ ।

[પાતંજલ-યોગસૂત્ર ૩૫-૬૬ ।]

અહિમાને પુરેપુરી સિદ્ધ કરી રોંચ, કળવી દોય તેની પામે
ખીન્ન ૬ પ્રાણીઓ પણ પરસ્પરતુ વેર છોડી દે છે

હે ભક્તિ દરે છે અને અશોભક વગેરે આપ્ર પ્રાતિદાર્થની રચના કરે છે

આ મધી અરિહત ભગવાનની પરમયોગશક્તિની વિમુક્તિઓ (સપત્તિ) છે

વિમુક્તિની રાજ્યતા માટેની વિચારસરણી

મ્ર૦ આટલી મધી અરિહત ભગવાનની વિમુક્તિઓ તમે જાણવી, પરંતુ તે કેમ મળી શકાય ?

૮૦ અરે ! ભાઈ ! આપણને જે વાત અસંભવિત જેની માગૂમ પડે છે, તે પરમ યોગિઓ માટે તદ્દન રાજ્ય છે એક જગત વાસી જિલ્લે અંકવર્તિની સક્તિનો ખ્યાલ આપી શકે નથી તેવીજ રીતે આપણી અને પગલ યોગિઓની યોગ્યતામાં મોટા જે છે

આપણે વિષયના દાસ છીએ, લાનચના પૂતળા છીએ અરિશરતના કેન્દ્ર (મુખ્યસ્થાન) છીએ, થોડીવાગ પણ મન રિધર ગામી શક્તા નથી કોઈનું કંઠેર વાક્ય સાંભળીને મગ્ના મારવાની વાતપર આવી જઈએ છીએ નજીવી નીજ ગૂમ થઈ જાય તો મરના જેવું થઈ જાય છે, સ્વાર્થાન્ધનાને નખે બાઈ અને પિના સાથે પણ સમુતા ઉભી કરીએ છીએ

૪ “અશોકૃદ્ધ સુરપુષ્પદિદિવ્યધ્વનિશ્વામરમામન ચ ।
મામળ્લ દુન્દુમિરાતપત્ર સત્પ્રાતિદાર્થાણિ જિનેશ્વરાણામ્ ॥”

૧ અશોકૃદ્ધ ૨ દેવતાઓ પુલોની રૂપિ કરે, ૩ દિવ્યધ્વનિ ૪ દેવતાઓ આમર દોળે ૫ અદ્ધર સિદ્ધાસન ૬ લામળ ૭ દેવતાઓ દુન્દુભિ વગાડે, ૮ જન, આ પ્રમાણે જિનેશ્વરોને આડે સત્ પ્રાતિદાર્થ દોષ છે

પરમ યોગિઓને વિષય એવી શક્તિ નથી, લાલચ સ્પર્શ કરી શક્તી નથી અને તેઓ સ્થિરતામાં મુમેદ મમાન થીગ હોય છે એકદર ઉપરના સર્વ દોષોથી તે મર્વયા રહિતજ હોય છે

અરેખગ ! જ્યારે ઉચ્ચ દશા પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે લોકાત્તર ગ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તેમા કાષ્ઠપણુ પ્રકારનુ આશ્ચર્ય નથીજ

માધારણુ યોગ મમાધિવાળા યોગીઓ અને ઉચ્ચ ચારિત્રપા ! મહાત્માઓના મદિમા દેખાય છે, તેના પગથી વિચાર કરતા અરિહત ભગવાન જેવા પરમ યોગિઓની યોગાત્તર વિભૂતિમાં સદેહ રાખવાનુ કષ્ટ કારણુ રહેતુ નથી

નિશ્ચય અને વ્યવહાર દ્રષ્ટિએ પરમેષી

પ્ર૦ વ્યવહાર (બાહ્ય) અને નિશ્ચય (આત્મ), એ બન્ને દ્રષ્ટિએ અરિહત અને સિદ્ધનુ સ્વરૂપ કેનુ હોય છે ?

ઉ૦ એ બન્નેય દ્રષ્ટિએ સિદ્ધના સ્વરૂપમા કાષ્ઠ ફેર નથી તેમને નાટે જે નિશ્ચય નયની દ્રષ્ટિ છે તેજ વ્યવહાર નયની દ્રષ્ટિ છે, કેમકે સિદ્ધાવસ્થામા નિશ્ચય અને વ્યવહારનો ભેદજ નથી, અર્થાત્ તે બેની એકતા થઇ જાય છે

પગતુ અરિહતના મબધેમા તેની એકતા નથી કેમકે અરિહત ભગવાનનો શરીર સાથે સબધ હોય છે, તેથી તેમનું વ્યાવહારિક સ્વરૂપ બાહ્ય વિભૂતઓની માથે સબધ ધરાવે છે, જ્યારે નૈશ્વયિક સ્વરૂપ આત્મિક નિકાસ માથે મબધ ધરાવે છે માટે નિશ્ચય દ્રષ્ટિએ મિદ્ધ અને અરિહતનુ સ્વરૂપ સરખુ સમજતુ

૩૦. એ બન્ને દૃષ્ટિએ આચાર્ય મહારાજ વગેરેનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉ. નિશ્ચય દૃષ્ટિએ ત્રણેનું સ્વરૂપ એકજ પ્રકારનું છે, ત્રણેમાં મોક્ષમાર્ગ આરાધવાની તત્પરતા અને બાહ્ય અન્નતર નિર્મિત થતા વગેરે નૈવયિક અને પારમાર્થિક સ્વરૂપ મરખા છે પરંતુ ત્રણેની બ્યાવહારિક સ્વરૂપમાં થોડો તફાવત છે. આચાર્ય મહારાજની વ્યવહારિક ચોક્કસતા રેખી વધારે હોય છે કેમકે ચંદ્રની વ્યવસ્થા તેમજ જન સામન્યો મહિમા વધારવાની જવાબદારી તેમને રાખવી પડે છે ઉપાધ્યાય મહારાજને રાજની બાબતમાં તૈયારી રાખવી પડે છે.

નમસ્કારનું સ્વરૂપ

૩૦. પણ પરમેશ્વરનો વિચાર થયે, પરંતુ તેમને નમસ્કાર જવાની શી જરૂર ?

ઉ. ગુણો મેળવવા માટે તેઓ ગુણુવાન છે ગુણુવાનને નમસ્કાર કે તૈયી જવસ્ય ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે જેનું ધ્યેય તેવો ધ્યાતા પણ થાય છે નિ રાત ચોરી કરવાવાળા માણુસની ભાવના તેને ચોરીમયજ મનાવે છે તેવીજ રીતે વિદ્યા અને વિદ્યાનોની ભાવના કરનાર માણુસ કાંઈ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરે છે જ.

નમસ્કારનું સ્વરૂપ

૩૦. નમસ્કાર એટલે શું ?

ઉ. એટલે (વર્તિત-મહાપ્રણામ) તરફ એવું વતન કરવું કે જેથી આપણી નમ્રતા અને તેઓનું બહુ માન જણાય તે નમસ્કાર.

૩૦. શું દરેક વખતે નમસ્કારનું સ્વરૂપ એકજ તરેહનું હોય છે ?

ઉં નહિ, નમસ્કારના દ્વૈત અને અદ્વૈત એવા બે બે છે બરા-
બર સ્થિરતા સિદ્ધ ન કરેલી હોવાને લીધે મનમાં એવો
આભામ રહે કે હું નમસ્કાર કરનારો છું અને અમુક મારા
નમસ્કારને પાત્ર છે તેનું નામ દ્વૈત નમસ્કાર

રાગ-દ્વેષના વિકલ્પોનો નાશ થવાથી ચત્તની એટલી
બધી અધિક સ્થિરતા હોય કે જોયી આત્મા પોતેજ પૂજ્ય
અને પૂજક મમળાય, માન સ્વરૂપનું જ ધ્યાન હરે તે અદ્વૈત
નમસ્કાર

દ્વૈત નમસ્કાર એટલે ઉપાસ્ય અને ઉપાસકની ભેદ શુદ્ધિ
અદ્વૈત નમસ્કાર એટલે ઉપાસ્ય અને ઉપાસકની એકતા

પ્ર૦ એ બન્ને નમસ્કારમાં શ્રેષ્ઠ કયો ?

ઉં અદ્વૈત નમસ્કાર, કેમકે દ્વૈત નમસ્કાર અદ્વૈતનું કારણ માન છે

નમસ્કાર કરનારું કારણ

પ્ર૦ મનુષ્ય ા બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં કોઈપણ અતરંગ ભાવની પ્રેરણા
નોય છે તો નમસ્કાર રૂપ બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં કયો અતરંગો
ભાવ પ્રેરક હશે ?

ઉં ભક્તિ

ભક્તિનું સ્વરૂપ

પ્ર૦ ભક્તિના કેટલા ભેદ છે ?

ઉં બે, એક દેવ ભક્તિ અને બીજી શુદ્ધ ભક્તિ

અગિયત તેમજ સિદ્ધ ભગવાન પ્રત્યે ભક્તિ તે સ્વ
ભક્તિ અને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય તથા માધુ મહાગજ પ્રત્યે
ભક્તિ તે શુદ્ધ ભક્તિ

નમસ્કારનો કેમ વિચાર

પ્ર. પહેલા અગિયત ભગવાનને નમસ્કાર કર્યો, અને પછી સિદ્ધ ભગવાન વગેરેને નમસ્કાર કર્યા તેનું શું કારણ ?

ઉ. કાષ્ઠપણ વસ્તુ એ ગીને સમજાવવાય છે, એક પૂર્વાનુપૂર્વા ક્રમે અને બીજી પદ્ધાનુપૂર્વી ક્રમે

પ્રધાનની (મુખ્યની) પછી અપ્રધાનની (બીજીની) વાત કરવી તે પૂર્વાનુપૂર્વી અને અપ્રધાન પછી પ્રધાનની વાત કરવી તે પદ્ધાનુપૂર્વી પામ પરમેશ્વરીમા સિદ્ધ દરેક કરતાં પ્રધાન છે, કારણ કે સિદ્ધ અવસ્થા ચૈતન્ય શક્તિના સંપૂર્ણ વિકાસની છેવટની ચૂલિકા છે સાધુ દરેક કરતાં અપ્રધાન છે, ગ્રંથ કે સાધુ અવસ્થા આત્મ વિગમ્ય કરવાનું પહેલું પગથીયું છે એટલે આ નમસ્કાર પૂર્વાનુપૂર્વી ક્રમથી કર્યો છે

પ્ર. જો પૂર્વાનુપૂર્વા ક્રમથી નમસ્કાર કર્યો છે એમ કહેતા હો, તો સિદ્ધની પહેલા અગિયતને કેમ નમસ્કાર કર્યો ?

ઉ. કર્મનાશ કરવાની અપેક્ષાએ અગિયત કરતાં સિદ્ધ શ્રેષ્ઠ છે કારણ કે અગિયત ભગવાને ચાર માત્રી ક્રમેનિરા નાશ કર્યો છે જ્યારે મિદ્ધ ભગવાને ધાતી, અધાતી આદિ - મેનિરા નાશ કર્યો છે કૃતકૃત્યતાની અપેક્ષાએ જન્મે સમાન છે કારણ કે આત્મવિગમની છેલ્લી ચૂલિકાને તેઓ જન્મે પહેલોના છે જ્યારે વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ સિદ્ધથી અગિયત ભગવાન શ્રેષ્ઠ અર્થી શકાય કેમકે સિદ્ધ ભગવાનના પરોક્ષ સ્વરૂપને જનાવનાર અગિયત ભગવાન જ હોય છે આમ વ્યવહારની અપેક્ષાએ અગિયત ભગવાનને ૧૮ ગણીને પ્રથમ નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે

